

A 1877-1

AZ

EV. TISZA-KERÜLET PÜSPÖKEI.

(SUPERINTENDENSEK.)

EREDETI FORRÁSOK ALAPJÁN

IRTA:

HÖRK JÓZSEF

EV. THEOL. DÉKÁN-TANÁR STB. AZ EPERJESI COLLEGIUMBAN.

KASSA,

NYOMATOTT BERNOVITS GUSZTÁV KÖ- ÉS KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1888.

Czékus István

ev. püspök.

NAGYSÁGOS

SZENTIVÁNYI ÁRPÁD

ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐ ÚRNAK,

AZ EV. TISZA-KERÜLET GÖMÖRI EGYHÁZMEGYÉJE

ÉRDEMDÚS FELÜGYELŐJÉNEK,

A HAZA ÉS AZ EV. EGYHÁZ KÖRÜL SZERZETT

ÉRDEMEKBEN GAZDAG,

NEMES SZENTIVÁNYI CSALÁD

JELES TAGJÁNAK,

MÉLY TISZTELETE JELÉÜL

AJÁNlja:

A SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

Az egyház multját megismerni annyi, mint azon szellemet megismerni, mely az egyházat fejlődése közben mozgatta, mely annak viszonyai változására befolyt. — Ezen szellem élő szellem, mely még most is hat — s ennél fogva különösen azokra nézve, kik az egyházban mint kormányzók, vezetők, működni vannak hivatva, igen fontos dolog az: ezen szellemet megismerni.

A püspökök, — superintendensek, — pedig mindenkor hatalmas mozgató erői, tényezői voltak ev. egyházunkban az életnek s így azok élettörténetében egyházunk multjának egyik legérdekesebb lapját szemlélhetjük, olvashatjuk.

Azt hiszem tehát, hogy kedves dolgot cselekszem általában minden ev. egyházunk iránt érdeklődő, annak multját megismerni óhajtó, ev. protestáns, de különösen ev. egyházunk kormányzóival szemben, midőn a rendelkezésemre álló hiteles adatokból egy oly fontos egyházi tényezőnek, milyen magyarhoni ev. egyházunkban az ev. Tisza-kerület volt, ezen egyik legérdekesebb történeti részét megismertetem. Ezen meggyőződésemet késztetett engemet arra, hogy a mit „A SÁROS-ZEMPLÉNI ESPERESSÉG TÖRTÉNETE“ (Monographia) című művem összeállítása, megírása közben gyűjtöttem, — azt kibővítve, kiegészítve, kikerekítve s egész a mai napig levezetve, — közlétegyem.

E munka keletkezése ugyanis nem más, hanem az, hogy midőn nevezett monographiám megírása közben azon meggyőződésre jutottam, miszerint hiányos volna a kép, melyet az ev. Tisza-kerület egyes esperességéről nyújtok, ha a kerületet kormányzó férfiak életrajzát nem adnám; — az ev. Tisza-kerület böles főpásztorához, főtisztelendő Czékus István úrhoz fordultam, lenne szives nékem a püspökök anyakönyvéből megküldeni az egyes püspökök életére vonatkozó adatokat. Mit is midőn nevezett jeles főpásztorunk megküldeni szives volt, azon gondolat ébredt bennem, hogy ezen az ev. Tisza-kerület alakulása miatt természetesen csakis a legutóbbi száz évre terjedő elbeszélést kiegészítem és a rendelkezésemre álló adatokkal, okmányokkal megvilágítom s az egész fejlődésre kiterjesztvén figyelmemet, teljessé teszem.

E tekintetben hathatósan segítettek engemet: nagytsz. Dianiska András löcsei, nt. Francz Vilmos bártfai lelkész urak s mások. Hálás köszönet érte.

Midőn művem már jóformán készen volt, akkor a művelődéstörténeti adatokkal is kibővítettem azt, kutatván, keresvén s a hol mit találtam, azt lelkiismeretesen felhasználván, feldolgozván.

E célból különösen gondot fordítottam az ev. Tisza-kerületi gyűlések jegyzőkönyveire s az itt megnevezett többi forrásokra is.

Ez magyarázza meg, egyuttal azt is: miért késtem művem sajtó alá bocsátásával oly soká.

Bocsánatot kérek (néhány) előfizetőmtől érte. A szakférfiakat pedig arra kérem: vegyék szives tekintetbe az ilyen forrás-munkák megírásával járó nehézségeket s legyenek elnézéssel e mű fogyatkozásai iránt.

Nékem vigaszúl szolgál az, hogy:

„Haec quoque quae feci, iudex mirabitur aequus!”

A szerző.

FORRÁSAIM

E MUNKA ÖSSZEÁLLÍTÁSÁNÁL.

1. *Matrica Ordinatorum*. 1614-től 1741-ig.
 2. *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften ev. Prediger in Ungarn*. Joh. Sam. Klein. I. II-tes Hundert. Leipzig und Ofen 1789. III-ik száz.: Fabó Andr. *Monumenta Ev. A. C. in Hung.* IV. köt. Pest, 1873. IV-ik száz.: *Kézirat* az eperjesi ev. ker. Collegium könyvtárában.
 3. Fabó András: *Monumenta Ev. A. C. in Hung.* I. köt. Pest, 1861. *Brevis de vita Superintendentum Commentatio*. Andr. Schmal.
 4. *Historia Ecclesiae Evangelicae A. C. in Hungaria*. Halberstadt, 1830. (Munyay Antal Lajos.)
 5. *Memorabilia Aug. Conf. in Regno Hungariae*. Johannes Ribini I. köt. 1787. II. k. Posonii, 1789.
 6. Magyar Athénás. Bod Péter 1766.
 7. Uj Magyar Athénás. Sz. Kiss Károly, Kálmán Farkas, Bierbrunner Gusztáv. Budapest, 1887.
 8. *Conspectus Reipublicae Litterariae in Hungaria*. Paulus Wallaszky. Budae, 1808.
 9. *Andenken an die 300-jährige Jubelfeier der ev. Gemeinde in der k. Freistadt Leutschau*. Leutschau, 1844.
 10. A magyarországi ág. hitv. ev. egyetemes gyűlései és az egyet. világi felügyelői hivatal. Haan Lajos. Budapest, 1883.
 11. *Corpus maxime memorabilium Synodorum Evangelicarum. A. C. in Hung.* Joh. Szeberinyi. Pest, 1848.
 12. Az ev. Tisza-kerületi gyűlések jegyzőkönyvei.
 13. A bártfai, eperjesi, késmárki, kassai, löcsei, rozsnyói, dobsinai lelk. hivatalok s más egyházak s egyesek hiteles feljegyzései, — okmányai.
-

A MŰ TARTALMA.

A SUPERINTENDENSEK.

I. Szakasz.

Szepes- és Sárosmegye superintendense.

1. *M. Stephanus Xylander, Holtzmann.* Szül. 1572-ben. Mint szepes-váraljai lelkész s a 24 városi esp. esperese, a szepes-váraljai zsinaton 1614-ben választatott superintendenssé Szepés- és Sárosmegyék számára, annyi lévén e két megyében az ev., hogy külön superintendensre volt szükség. Meghalt 1619. ápril 19-én, 48-ik évében. Többé e két megyének külön superintendense nem volt.

II. Szakasz.

VI sz. kir. városi superintendensek, egyuttal Sáros-Zemplénnek is superintendensei :

2. *M. Petrus Zablerus.* Szül. 1578 körül. (Külföldi) Mint löcsei lelkész és a VI szab. kir. városok esperese, a szepes-váraljai zsinaton 1614-ben választatott a VI sz. kir. városok superintendensévé. Meghalván Xylander (Holtzmann) István, ő maga volt egyedül a superintendens. 31 évig volt superintendens. Meghalt 1645. szeptember 22-én.

3. *Martinus Wagner.* Szül. 1587-ben. Mint bártfai első pap, 1645. nov. 1-én Kis-Szebenben választatott superintendenssé, a meghalt P. Zabler helyére. Meghalt 1666. jul. 2-án. „Die magnae Ecclipsis solaris.”

4. *Michael Liefmannus.* Szül. 1619. (Külföldi.) Mint kassai első lelkész. választatott superintendenssé az elhalt Wagner M. helyére 1666. jul. 15-én Kis-Szebenben. 1674-ben kiköltözésre kényszerítettet a kassai katonai parancsnok és Szegedi Ferencz egri püspök által. Meghalt 1702-ben február 16-án Budissán.

5. *Philippus Heutschius*. Szül. 1628-ban. Mint kassai lelkész, a visszatérni nem akaró Liefmann M. helyére 1683. júl. 26-án a bártfai zsinaton választatott superintendenssé. Meghalt 1686-ban.

6. *Jacobus Zablerus*. Szül. 1639-ben. Mint bártfai első lelkész választatott superintendenssé Heutsch F. halála után 1686-ban. Sokat üldöztetett, sokat zaklattatott. Az üldözés megszűntével ő volt az egyedüli ev. superintendens az egész országban. Meghalt 1709.

III. Szakasz.

Az üldözés megszűntével a II. Rákóczy Ferencz-féle forradalom idejéről két superintendense volt a mai ev. Tisza-kerületnek, egészen III. Károly 1734. okt. 20-iki rendeletéig. (Resolutio.)

A) Megyei superintendensek :

7. *Bodó András*. Szül. 1636-ban. Mint csetneki lelkész 1704. május 22-én választatott gömöri stb. megyék superintendensévé. Meghalt 1708. márcz. 10-én.

8. *M. Johannes Sárosy*. Szül. 1646. Mint rozsnói lelkész 1708. júl. végén a löcsei gyűlésen választatott superintendenssé a megyék számára, Bodó A. helyére. Meghalt 1709. febr. 10-én.

9. *Antoni Sámuel*. Szül. 1664. Mint csetneki lelkész választatott 1709-ben Kis-Szebenben (sept.) az elhunyt Sárossy János helyébe, a megyék superintendensévé. Meghalt 1738. aug. 18.

B) VI szab. kir. városi superintendensek :

10. *Johannes Schwartzius*. Szül. 1641-ben. Mint eperjesi lelkész (német) választatott Zabler Jakab halála után superintendenssé 1709-ben. Meghalt 1728. dec. 28-án.

11. *Christianus Pfanschmidt* v. Pfannschmied. Született Lőcsén. Mint löcsei lelkész Schwartz J. halála után választatott superintendenssé a VI sz. kir. városok számára. 1738. aug. 18. után (Antoni Sámuel elhalálása után) a megyék superintendense is volt, míg G. Ambrosius meg nem választatott. Meghalt 1741-ben.

IV. Szakasz.

III. Károly 1734. október 20-iki resolutioja utáni ev. Tisza-kerületi superintendensek :

(III. Károly csak egyet engedett az egész kerület számára.)

12. *Georgius Ambrosius*. Szül. 1694. apr. 18-án. Mint csetneki lelkész választatott superintendenssé Antoni S. halála után 1741. febr. 16-án Girálton. Meghalt 1746. júl. 5-én.

V. Szakasz.

A „dobsinai coalitio“ utáni superintendensek.

A „dobsinai coalitio“ keletkezése és tartalma.

13. *Fischer Elias*. Szül. 1689. jul. 13-án. Mint késmárki lelkész 1747. jan. 24-én Keresztfalván választatott superintendenssé Ambrosi G. helyére. Meghalt 1774 ben junius 12-én.

14. *Fábry Gergely*. Szül. 1718. Mint eperjesi tótajku lelkész lett superintendenssé megválasztva Fischer E. helyére 1774. aug. 3-án. Meghalt 1779. ápril 4-én.

15. *Ruffinyi János*. Szül. 1719-ben. Mint dobsinai lelkész (s gömöri esperes) lett superintendenssé megválasztva Fábry Gergely helyére 1779 jul. 28-án Eperjesen. Meghalt 1791. jun. 10-én.

16. *Nikolai Sámuel* Szül. 1751. jun. 1-én. Mint eperjesi tótajku lelkész lett superintendenssé megválasztva Ruffinyi J. halála után 1792. máj. 7-én. Meghalt 1807. okt. 1-én.

17. *Szontagh Sámuel*. Született 1736. febr. 26-án. Mint volt kassai német lelkész superintendenssé választatott az elhunyt Nicolai S. helyére 1808. ápr. 27-én. Meghalt 1822. jul. 7-én.

18. *Jozeffy Pál*. Szül. 1775. jan. 31-én. Mint tiszolci lelkész választatott superintendenssé Szontagh S. helyére 1823. jan. 25. Meghalt 1848. márcz. 29 én.

19. *Pákh Mihály*. Szül. 1795. okt. 18-án. Mint iglói lelkész (s főesperes) 1848. jul. 19-én Eperjesen választatott Jozeffy P. superintendens utódjává. De superintendensi tisztét rövid ideig viselte háborítatlanul, mert már két év után a Haynau-féle rendelet folytán felfüggesztetett. Az egyház őt haláláig főpásztorának tekintette. — Meghalt 1858. decz. 24 én.

VI. Szakasz.

A cs. k. kormány Pákh M. felfüggesztése után adminisztrátorokat nevezett ki, u. m. :

- a) Reusz Sámuel 1850—1852.
- b) Spissák Györgyöt 1852—1853.
- c) Topertzer János Lajost 1853—1860.
- d) Loysch Jónást 1860.

Visszaállittatván az 1859. sept. 1-i patens visszavonásával 1860. május 15-én az egyház szabadsága, a nevezett patensügyben a késmárki ker. gyűlésen a kerület tetszését megnyert ker. jegyző választatott superintendenssé, t. i. :

20. *Máday Károly*. Szül. 1821. május 30-án. Mint szepes-bélai lelkész választatott superintendenssé 1860. július 20-án. Meghalt Dobsinán 1870. szeptember 28-án.

21. *Czékus István*. Szül. 1818. decz. 22-én. Mint rozsnyói lelkész s gömöri főesperes választatott superintendenssé 1871. márcz 26-án, az elhalt Máday Károly helyére.

Jegyzet : A superintendensek az 1743. évi jan. 11-ki „*dobsinai coalitio*“ óta, melyben a VI sz. kir. városi superintendencia a megyeivel egyesült s mely coalitiohoz 1783 óta a szepességi (13 városi stb.) esperességek is csatlakoztak, majd a VI sz. kir. városi s szepességi városi német, majd a megyei s városi tót s magyar lelkészek közül választattak.

A dobsinai coalitio az 1863-ik évben Göllnitzbányán jul. 22, 23. tartott ker. gyűl. (jkv. 49. p.) Máday K. megválasztása után függesztetett fel véglegesen, „örök időkre“ kimondatván, hogy a superintendens választásakor az „*érdem és közbizalom*“ alapján az egyházaknak „*szabad tér*“ engedtetik.

I. SZAKASZ.

Szepes- és Sárosmegye Superintendense.

I. M. Xylander-Holtzmann István.

1614—1619.

Született 1572-ben, Schmal A. szerint 1571-ben Lőcsén. Atyja Bertalan, anyja Gerhart Anna. 12 éves koráig szülővárosában tanult. Ezen időben Lőcsén rector a siléziai (Nessie-ből) Hentschel Tamás volt. Azután a lipót-megyei Német-Lipesére küldték őt szülei Czaban Mihály tanárhoz. Innen Eperjesre ment, hol Sculteti Severin tanítványa volt, majd egy év elmultával Krapiczára, hol a jeles, a tudós Giczey (Giczaeus) János tanította őt. — Ezen három, nevezett iskolában, öt év alatt más ismeretek mellett az elsőben a tót, a másodikban a magyar s a harmadikban a lengyel nyelvet tanulta meg. — Midőn Lőcsére visszatért, ott éppen egy új gymnasium állíttatott fel s hogy az minél nagyobb hirre tegyen szert, Németországból hivatnak belé tanárok. Ezeknek, nevezetesen Sturm Márton és M. Mylius Jánosnak felügyelete alatt tanult azután egész 19 éves koráig, a mikor is 1591. május 10-én kiutazott Magyarországból és Lengyelországon és Silézián keresztül máj. 30-án szerencsésen elérte az Odera melletti Frankfurtot. — Tanára Sturm Márton, az ottani theologiai tanárnak Dr. Pelargus Kristófnak ajánlotta őt különösen. — Ezen egyetem rectora különben gróf (von) Lynar Ágost és vicerectora a matematika tanára Origanus Dániel volt. Itt csak egy negyedévig tartózkodék és mivel azt hallotta, hogy Wittenbergben, ott tartózkodván nagyobb számmal honfiai (tanulók), könnyebben kaphatja meg az otthonról várt pénzt, — oda ment át, nem hogy ott tartózkodjék, hanem hogy pénzét megkaphassa. De éppen ezen időben történt, hogy Keresztély választófejedelem meghalt és halála után egyházlátogatás tartaték, melynek alkalmából sok egyházból a Kálvin nézeteit követő lelkészek elűzettek és az ágostai hitvallás azon egyházakba újra bevitetett. Ez arra bírta őt, hogy Wittenbergben maradjon s Lőcse város tanácsát erről egy részletesen és hiven közölt jelentésben értesítette. Csak egy év múlva kapta Lőcse város tanácsától a néki megígért stipen-

diumot, (Thurzó-féle stipendiuma is volt. Schmal A.) mire azután a választófejedelmi alumnusok sorába vétetett fel. Az egyetemi anyakönyvbe 1591. decz. 6-án Espich Bálint tanár rectoratusa alatt iratott be. — Ezen egyetemen 1596-ig tartózkodék. Tanárának, a kitünő Dr. Hunnius Aegidiusnak (Egyed) ajánlására jeles férfiakat küldött hazájába, a Szepességre különösen, hol akkor a Kálvin iránya igen erősen terjedezett, u. m. M. Grawer Albertet, M. Rhaw Jánost és M. Schmidt Erasmust. Gyakori betegeskedése folytán az orvosok levegőváltoztatást ajánlván néki, Szászországon, Dánián és Poroszországon át Königsbergbe utazott, hol az egyetemi anyakönyvbe Memmius Ábrahám akkori rector által iratott be. Egészségi állapota javulván, egy év elmúltával újra Wittenbergbe ment 1597. november 19-én. Ezen utjában Braunsbergben a jezsuiták kezébe került. Nem könnyen szabadult azok collegiumából, de az isteni gondviselés kisegítette őt onnan, — holott is több hétig tartózkodván, alkalmá nyílt a jezsuiták szokásaival, erkölceivel és tanaival megismerkedhetni — Wittenbergben 1599-ig tartózkodék, tanula. — Ekkor hallván, illetve levelek után arról értesülván, hogy szülővárosa az iskola rectorává akarja őt tenni, megkérte Hutter Leonhardot, az akkori egyetemi rectort, hogy őt a magister fokozatra emelje, — a mit azután kérésére az akkori philosophiai facultási dékántól Dr. Franz Wolfgangtól meg is nyert. (Alább megnevezendő „dissertatioja“ alapján.) Nem sokára ezután azonban a városi tanácstól és nagy pártfogójától Sturm Márton lelkésztől nem rectornak, hanem diakonnak (2-od pap) hivatott meg. Mielőtt még elutazott volna, Szentháromság utáni első vasárnapon Aegidius Hunnius superintendens által a wittenbergi vártemplomban ünnepélyesen pappá avattatta magát, (ordináltatta magát) és ekkor az ottani superintendensi papi felszentelési könyvbe beírván életrajzát, ahhoz a következő szavakat csatolta: 31. zsolt. 10 v. „In manibus tuis sortes meae.“ „Kezeidben sorsom.“ Löcsén áldásosan és jóhírt szerezve működék 5 évig. Löcséről 1604-ben Krompachra, majd 1606-ban Kis-Szebenbe vitették. Két előbbi működési helyén életveszélyben forgott. Löcsén egy nagy tűzvész alkalmával 1599-ben elvesztette — még alig 9 hónapig használt nagy könyvtárának legnagyobb részét és mentése közben majd odaveszett. 1602-ben Ilmanovszky Tóbiás löcesei adószedő Berzeviczy Jeremiáshoz egy levelet intézett, melyben az illetőt arra buzdította, hogy Xylandert, és a többi szepesi ev. papot a II. Lajos korabeli törvény értelmében égettesse el. Sajátos, hogy ezen két ember gonoszúl veszett el. Ilmanovszky Késmárknál, Berzeviczy Palocsán. Mikor Krompachról Szebenbe költözködött Xylander, ellenségei akkor is áskálódtak ellene, — de szerencséjére nem történt baja. Mint szebeni lelkész két zsinaton vett részt, nevezetesen 1607-ben ápr. 24. és 25-kén Bártfán és 1609-ben június 2-kán Eperjesen. — Szebenből azután Szepesváraljára ment lelkésznek, s beiratkozott a 24 szepesi városi esperesség anyakönyvébe 1610. júl. 23-án. — St. Georgenbergen azután a 24 szep. város seniorává választatott (Schmal A.) 1611. nov. 16-kán. 1610-ben más szepesi papokkal együtt gróf Thurzó Györgynél, az ország nádoránál, járt kérni a 24 szepesi szab. város régi kiváltságainak megerősítését s nádori kegyes oltalmát. Thurzó azután egy nádori oklevéllel bocsátotta el őket, mely a szepesi és sárosi ev.

lelkészek és egyházak kívánságainak megfelelőleg az evangyelmi egyház ügyeit a két megyében rendezni megengedte, jogait biztosította. Ezen okmány Kassán 1610. aug. 6-án kelt, — és meg van egykorú nyomtatásban a sáros-zempléni esperesség levéltárában s másolatban a 24 szep. szab. város matriculájában. Eredetije 1674-ben a nagy üldözés alatt elveszett volt, de később újra előkerült. — Xylander érdeme volt az, hogy Thurzó György nádor öcsese Thurzó Kristóf, a kit a jezsuiták katolikussá tettek, újra visszatért az ev. hitre. A mi Klein szerint 1613. márczius 23-án, Ribini szerint február 20-án történt.

Ezen öröndetes eseményt Xylander-Holtzmann István úgy adta tudtúl a szepesi papoknak, hogy mint senior egyúttal felhívta a 24 szep. városi papokat, hogy márcz. 3-kán ezért nyilvános hálaímákat mondjanak. — O, mint tudtúl adta, (Ribini) imát s beszédet fog tartani, úrvacsoráját szolgáltató — s a várban (szepesi vár) ünnep lesz zenével. Azért imádkozzanak — mondja Xylander, — hogy mivel a vallás változtatásért a legelőkelőbb körök (a róm. kath. udvart és főpapokat stb. értette) haragudni fognak Thurzó Kristófra, Isten különösen légyen néki segítségül. Midőn Xylander erről a pozsonyi országgyűlésen időző Thurzó György nádort értesítette, az megköszönte néki, hogy öcsését megtérítette. (I. 396. Ribini.)

Thurzó Kristóf gróf, kinek neje Erdődy Zsuzsánna volt, ekkor Szepesnek és Sárosnak főispánja is vala.

Thurzó György náddal egyetértőleg, illetőleg annak helyeslésével és beleegyezésével 1614-ben jan. 22. 23-ik napjaira a szepesi és sárosi protestánsokat Szepesváraljára zsinatra hívta össze, melyen ő elnökölt. És mivel a zsinati határozatok bekezdése szerint: (Corp. max. mem. Synod.) „cum duorum istorum Comitatum ac Liberarum in eis Civitatum tanta sit amplitudo, ut unus superintendens minime sufficiens esse videatur“ ..(pag. 32, 33.) Kevés volt egy superintendens a két megye, Szepes és Sáros és az ezekben lévő szabad királyi városok számára; egyik superintendensül (a két megye számára) egyhangúlag Xylander-Holtzman István választott, a ki a zsinaton magán rögtön be is iktattatott, másik superintendensül az 5 sz. kir. város számára pedig Zabler Péter löcsei lelkész lön választva, a ki akkor a 24 szab. kir. városok seniora volt. — A zsinat ekkor egyúttal azt is kimondotta, hogy ha valamelyik superintendens meghal, vagy más megyébe költözik, az esperesek, az alesperesekkel s a két megye evangélikusainak beleegyezésével válaszszanak mást. „Stipendium ejusdem nostri superintendentis erunt floreni Ducenti.“ (Corp. Syn. 34.) Tehát 200 forintnyi tiszteletdíj lön a superintendenseknek megfizetendője.

(E zsinat 69 eredeti aláírásokkal és pecsétekkel ellátott okmánya Péterffy Károly jezsuita kezébe került. (Ribini.)

Ejddalomban Thurzó Kristóf gróf a protestantismus nagy kárára már 1614. ápr. 7-kén meghalt. Az ő halálával Xylanderre is rossz napok következtek be. Mert alig halt meg Thurzó Kristóf, néki már is betiltatott a superintendensi tisztt és név viselése. Superintendensi hivatalából tehát kizavarta-

tott, különösen a lengyel hatóság parancsára, mely akkor még a Zsigmond király által elzálogosított szepesi városokban s javakban úr volt. (Munyay: „... quod magistratus Polinicus obstaret.“)

Xylander halála után Szepes- és Sárosnak külön többé superintendense nem volt, hanem az 5, majd később Késmárk csatlakozása után 6 sz. kir. városi superintendens, a sz. kir. városokkal együtt, — e két megyét is kormányozta, gondozta.

Xylander-Holtzmann István 1601-ben a löcsei születésű Niebling (Fabó Mon. 1, 55. szerint Niebelinus) Borbálát vette nőül, kivel 18 évig boldogan élt ugyan, de ez őt magzattal nem ajándékozta meg.

Meghalt Xylander (Ribini szerint 1620-ban) 1619. ápr. 19-én 48 éves korában, (ápr. 18-ra teszi halálát Munyay A.) és Schmal A. szerint Szepes-váralján temettetett el.

Xylander jelszava ez volt:

„Post tenebras spero lucem, post nubila Christum“, vagy
„Immersus tenebris claram scio munere Christi
Aspiciam lucem, qua sine fine fruam!“

Xylander a maga sorsáról a következő két sorban emlékszik meg:

„Rara coronato plausere theatra Xylandro,
Judicium melius, posteritatis erit!“

A temetési beszédet felette M. Zabler Péter löcsei lelkész és 5 sz. kir. városi superintendens mondotta. Ezen beszéd Lőcsén 1620-ban in IV° Schultz Dánielnél nyomtatásban megjelent.

Xylander sírfelirata így hangzik:

„Hic veneranda cubant, morte ossa perempta Xylandri,
Qui fuerat lignum, sed modo carbo, cinis.
Ligna enim lue peccati tabescere constat
Arboris et poenas, quas luit arbor habet.
Quod tamen occubuit, lignum fuit illud, at ipsa
Mens viret ad superos, et pia fecit iter.
Donec carbo niger, nitidus virtute resurget,
Christe tua, et sociam repetet illa suam.“

Az ő munkái a következők:

1. *Dissertatio*, de voluntate et aliis facultatibus animae. Wittebergae 1598. 4.

2. *Die Bekehrungsgeschichte des Grafen Christoph Thurzó*. Ezt az eperjesi tanár Pomarius Sámuel a maga „*Dissertatio de peccato originali*“ című, Kassán 4 rétből megjelent művében említi.

3. *Carmina sepulchralia super funus D. Christophori Thurzó de Bethlenfalva*, Leutschoviae sepulti. Lőcsén 1614-ben 4 rétből nyomt. megjelent előszóval.

4. *Miscellanea ad rem ecclesiasticam pertinentia*. 12 kötet. 4 r. Ritka kézirat. Egyrészét Dr. Schwarz knitelni tanár X. nővérének kezéből akkor mentette meg, midőn az azt felhasználni akarta.

5. *A matriculam 24 regalium civitatum seu registrum fraternitatis 24 plebanorum regalium in Cottu Scepusiensi*, melyet a wagendrüsseli Hyllbrandi Lőrincz iglói pap és senior kezdett és Klein Kelemen michelsdorfi pap folytatott, ő is folytatta. — Előtte hasonlót tőnek még Jantsehius és Goltz Joachim. Buchholtz georgenbergi rector ezen matricát a következő dystichonnal zárta be.

„Holczmann signavit, sed Buchholez ordine tali,
Contulit ut videas, quidquid habere velis.“

6. P. Wallaszky: Conspectusában a 149. l. emliti őt és kimutatja, hogy megírta *Stöckel Lénárt életrajzát*. — (L. Új Magy. Athénás, p. 603.)

II. SZAKASZ.

VI sz. kir. városi superintendensek, egyuttal Szepes- és Sárosmegyék superintendensei.

2. Magister : Petrus Zabelerus.

Schmal A., Munyay A. L. Hist. ect. és 300 jähr. Jubelfeier stb.

1614—1645.

Zabler Péter külföldi, meissenai Hainból, tehát szász. („Hayne in Misnia.“ Eredetileg a Zabeltitz vagyonos családból. Lásd Klein I. p. 504.) Született 1578. körül. Tanulmányait kiváló sikerrel Wittenbergben végezte. Kassai „diakon“ (másodpap), majd 1602-től „az első egyház“, Lőcse lelkésze.

Alig hogy Lőcsére érkezett, megkezdődött a protestánsok zaklatása. A jezsuiták fondorkodása idézte azt elő. — Szepességen vallonok és hajdúk garázdálkodtak. Hogy mit várhattak a protestánsok, kitűnt abból, hogy gróf Belgiojoso 1604. elején elvette a kassai nagy templomot a protestánsoktól és elűzte a kassai magyar és német papokat. Pethő Márton (kalocsai érsek), a győri püspökségnek adminisztrátora, szepesi prépost és kir. helytartó (Locum tenens) a magyar és lengyel király teljhatalmával felruházva, egyházlátogatásra (egyház-foglalásra!) a Szepességre jött. Legelől Szepesváralján tett próbát, de a szepesváraljaiak oly erélyes, hatalmas ellenállást fejtettek ki, hogy kudarczczal volt kénytelen távozni. Hasonló sors érte Pethő törekvését Szepes-Olasziban, hol a felfegyverzett nép (asszonyok és férfiak) oly elszántságot mutatott, hogy Pethő jónak látta ki nem kötni velök.*) — Erre Lőcsére ment Pethő a főispánnal Thurzó Kristóffal. Pethő az összes egyházi épületeket és az összes egyházi vagyont követelte. A városi tanács közgyűlést hirdetett, melyen kivált Zabler Péter szónoklata hatott. A polgárság az egyezkedést tanácslók eltávozása után véd- és dacz-szövetséget kötött és elhatározta — nem engedni. Ezen határozatot egy küldöttség megvitte Pethőéknek. A küldöttség és Pethőék igen soká s hevesen vitatkoztak, miközben

*) Vesd össze. Batizfalvy István §. 21. 34—37. 1. A magy. prot. egyh. tört. Bp. 1888.

Pethő a küldöttek nevét feljegyezte. A künn várokozó polgárság féltvén küldötteit, harezizajt csapott, s Pethőéket megakarta támadni. Alig birta a városbíró s a tanács a polgárságot lecsendesíteni. — Pethőék szétfutottak. A reá következő vasárnap Pethő betiltatta az istenitisztelet megtartását. Hétfőn a polgárság újra összejött és Pethő most már hajlandónak mutatkozott elfelejteni a rajta ejtett sérelmet (!) és kiegyezkedni, ha legalább a kolostort engedik át a lőcseiek. Ezt sem adták s Pethő fenyegetőzve — távozott. De időközben fordult a koczka. Pethő nem valósíthatta meg, a mivel fenyegetőzött. Bocskay felkelése, majd az 1606-ki bécsi béke s az 1608-ki I. t. cz. biztosították a protestánsok szabad vallásgyakorlatát. Majd Illésházy István e roppant nagy vagyonú buzgó protestáns s utána 1609-ben az evangéliomhoz szintén buzgón ragaszkodó és ugyanesak gazdag és hatalmas Thurzó György választatott meg nádorrá. Ez a magyarhoni ág. hitv. ev. egyháznak szilárdabb állást akarván biztosítani s annak törvényes felsőséget rendelni, mert hiszen eddig a róm. kath. püspökök felügyelete és visitatioja alá vonattak az ev. egyházak és paphivatalok, 1610-ben márcz. 28—30. napjain Zsolnán (Trenesen m.) zsinatot tartott, mely Felső-Magyarország tíz vármegyéjét három superintendentiába (kerületbe) osztotta s mindenik kerület számára egy-egy superintendenst választott s a tanokra és isteni tiszteletre vonatkozólag több czélszerű határozatokat hozott. (Batizfalvy István a magyarországi prot. egyház története Budapest, 1888.) De mivel a symbolikus könyvek közé e zsinat a „Formula Concordiae” is felvette, az ezen zsinaton meg nem jelent szepességi papok között nagy zűrzavar keletkezett. Zabler Péter ugyan, a ki 1607-ben a szepesi 24 városi fraternitas (esperesség) esperessévé választatott, a Formula Concordiae mellett nyilatkozott, de több szepességi paptársa határozottan ellenezte azt. — Azért itt bajos volt a zsolnai zsinat ez ügyre vonatkozó határozatát keresztül vinni. — Erre Zabler Péter (300 jáhr Jub.) és társai Thurzó György ország-nádortól egy diplomát eszkezeltek ki (1610. aug. 6.) Kassán, melyben az megerősítette a 24 szep. vár. esperesség kiváltságait s megengedte a szepesi és sárosi evangélikusoknak, hogy superintendenst válaszszanak. — Nem sokára, nagy öröme az evangélikusoknak, visszatért az evangéliumi hitre gróf Thurzó Kristóf, a ki 9 év előtt róm. katholikussá lett vala, s kitől most az evangélmiai, mint Szepes- és Sárosmegye főispánjától, — sokat reméltek. És reményeikben nem csalatkoztak. — Thurzó Kristóf 1613 febr. 20-án tért vissza az ev. vallásra és már (lásd Xylander-Holtzmann István életrajzát) 1614. jan. 22, 23. napjain Szepesváralján zsinatot tartott, Thurzó György felhatalmazásával a két megye ev. egyházi ügyeinek rendezésére. — Ezen zsinaton Zabler Péter az 5 szab. kir. városnak, melynek már előbb seniorává lőn (Lőcse, Kassa, Eperjes, Bártfa. Kis-Szeben) superintendensévé választatott. Szepes- és Sárosmegye számára superintendensül Xylander-Holtzmann István választatott (Lásd Xylander-Holtzmann I életrajzát.) A superintendenseknek 200 frtnyi tiszteletdíj szavaztatott meg, mely összegnek felét a lelkészek, másik felét az egyházak köteleztettek fizetni. E zsinaton egyuttal 16 pontban a zsolnai zsinat határozatai is elfogadtattak, még pedig a Formula Concordiaera vonatkozó is. — Zabler Péter superintendensi hivatalába 1614. Lőcsén junius

28-kán iktattatott be (Schmal A.) Ekkor rögtön két papot szentelt fel. (Ribini.) Azonban fájdalom, — Thurzó Kristóf mar 1614. ápr. 7-kén meghalt Lőcsén temettetett el.

1617. nov. 13-án ünnepélyesen megünnepelte Lőcse a reformatio százados jubileumát. Ezen ünnepélyen részt vett Thurzó Szaniszló is fényes udvarával — és az istenitisztelet után fényes lakomával vendégelte meg a városi tanácsot. Ezen ünnepélyen az ünnepi beszéd után a Te Deum laudamus énekeltetett, azután úrvacsorájával éltek: a lelkészek, a városi tanács és az egyház tagjai s az egész ünnepi zene zárta be. Thurzó Szaniszló később nádorrá lőn, s midőn 1626-ban (Szemptén meghalván,) Lőcsén nagy pompával eltemteték, Ursinus Illés iglói lelkész latin, Zabler Péter superintendens német s Thurzó Szaniszló udvari papja magyar beszédet tartott a lőcsei nagytemplomban, melybe a holttest tétetett. Zabler P. beszéde később nyomtatásban is megjelent. (L. alább.)

Meghalván 1619. ápr. 19-kén Xylander-Holtzmann István, Zabler Péter egymaga volt a két megye s az 5 sz. kir. város superintendense s többé ezeknek két külön superintendense nem is volt.

A megsértett vallási és politikai szabadság védelmére az erdélyi fejedelem Bethlen Gábor többször fegyvert fogván, midőn harmadszor fogott fegyvert, 1626-ban, az év végén Lőcsén volt főszállása. Bethlen Gábor tehát 1626-ban Lőcsén ülte meg a karácsonyi ünnepeket. — Bethlen Gábor a lőcsei nagytemplomban magyar istenitiszteletet tartatott, mely alkalommal számára a szószékkel szemben egy emelvény állíttatott, mely veres bársonnyal volt bevonva.

Zabler Péter megérte még I. Rákóczy György erdélyi fejedelem felkelését is, mely 1645-ben a linezi békével végződött. — Mivel három fejedelem felkelése idejére esik superintendensi működése, nem csodálandó, hogy maga is sokat zaklattatott.

Többek között őt az általánosan tisztelt, szeretett lelkészt és nagyra-becsült főpapot, 1626-ban bizonyos Hoffmann György azzal vádolta, hogy beszédében megsértette a róm. kath. egyházat s szerinte a királyt is, s azzal fenyegetőzött, hogy ha Zabler Péter rendre nem utasíttatik, a panaszt a legfelsőbb helyen is bejelenti. Azonban a városi tanács, mely előtt a panasz emeltetett s mely előtt magát Zabler Péter hatalmasan, talpraesetten védelmezte, feloldotta a maga szeretett papját a vád alól.

Még nagyobb baj érte Zabler Pétert 1632-ben. Ez évben ugyanis (a mint azt a 300 jáhr. Jubelfeier és Ribini J. egyértelműleg elbeszéli) 1632. decz. 22-kén Pázmány Péter esztergomi érsek parancsára excommunicaltatott (kiátkoztatott) egy házasságnak canonjog ellenes feloldásáért. Hosszútóthi László erdélyi püspök (Ribini) és szepesi prépost panaszára őt és a 24 szept. kir. városi fraternitas (esperesség) papjait (s különösen Zabler Péter superintendens lőcsei, Serpilius János senior leibitzi és Pillemann János szepesváraljai papot, mert ezeknek tulajdoníttatott a vétség) Losy Imre váradi püspök Nagy-

szombatba (Ribini) idézte feleletrevonás végett és mert meg nem jelentek, (300 jähr. Jubelfeier) — Pázmány Péter esztergomi érsek által kiátkoztattak. Az excommunicatio a szepesi káptalan templomában tót nyelven közöltetett a néppel is.

Zabler Péter tudós ékesen szóló férfiú volt. Ő tartott beszédet Xylander-Holtzmann István és gróf Thurzó Szaniszló felett, midőn utóbbi a löcsei ev. német (nagy) templomban eltemetteték. (L. feljebb és alább.) — Azonban Zabler Péter erélyes főpap is volt s ennek következtében is sok baja akadt, különösen a már említett Serpilius Jánossal a 24 szepesi kir. város esperesség seniorával és ezen esperesség papjaival, az igaz tan felett való vitájokban, legfőképen akkor, midőn Schimeragius Bernhard poprádi pap, a maga diakon-jával, (másodpap) társával Krebs-szel vitakozott. Zabler Péter az utóbbinak pártját fogván, Ribini szerint kissé túlment a határon, („szeretetlenül“) élesen irván Serpiliushoz a leibitzi paphoz és seniorhoz

Mint erélyes főpap részben részt vett, részben elnökölt több sz. kir. városi zsinaton, nevezetesen: 1609-ben Eperjesen, 1613-ban Kis-Szebenben, 1614-ben Lőcsén, 1615-ben Eperjesen, 1616-ban Bárfán, 1617-ben Kassán, 1618-ban Kis-Szebenben, 1624. okt. 15-én Lőcsén, 1626 jul. 28-án Eperjesen, 1634. Bártfán, 1641. Eperjesen.

(210) 212 papot szentelt fel s azok számára egy „matrica ordinatum“-ot teremtett, melybe minden újon felszentelt köteles volt sajátkezüleg rövid életrajzát beírni. — (E jegyzőkönyv, illetve anyakönyv 1741-ig lőn folytatva. Mi forrásul használtuk.)

1644. okt. 5-én szélhűdés érte, mely bénította testi-lelki erejét, — mire azután 1645. sept. 22-én meghalt. (Ribini szerint „in contagio.“)

Zabler Péter áldásosan működött, mint lelkész 43, mint superintendens 31 évig.

Neje Roll (Schmal A. szerint Rollin) Anna három gyermekkel ajándékozta meg őt, u. m.:

1. Zabler Jakab bártfai polgár, majd városbíró, Zabler Jakab későbbi superintendens atyja.

2. Zabler (Hiób) Jób 1650-től a löcsei iskola rectora, 1662-től löcsei első pap. Meghalt 1664. okt. 8-án pestisben. (Szül. Lőcsén 1628. Sám. Klein I.)

3. Zabler Zsuzsánna, a löcsei gymnasium rectora M. Joh. Windisch neje.

Zabler Péter löcsei pap korában, a löcsei egyháznak több papja volt. Kivüle ugyanis volt az egyháznak egy archidiaconja s több diaconja is. Ő mint lelkész és superintendens az egyháznak „pastor primarius“ volt.

Zabler Péter irodalmi működéséről annyit tudunk, mennyit arról Schmal A. (Fabó A. Mon. I. k. és Ribini Memorab. I. 400—446.) közöl, t. i. hogy megjelent tőle:

1. „Eine christliche Leichenpredigt“ czim alatt Xylander-Holtzmann István felett tartott beszéde Schultz Dán. nyomdájából, Lőcsén 1620-ban.

2. Es ugyancsak: „Eine christliche Leichenpredigt“ (Esaiás III. fejelet) cím alatt, 1626. január 12-én Lőcsén a nagytemplomban Thurzó Szaniszló gróf, nádor felett tartott gyászbeszéde. Kassán in IV° 1626.

De valószínűleg része volt azon műben is, melyet Xylander-Holtzmann István superintendens, társa adott ki gróf Thurzó Kristóf halálára s mely „Carmina sepulchralia super funus D. Christophori Thurzó de Bethlenfalva Leutschoviae sepulti“ cím alatt, Lőcsén 1614. in IV° megjelent.

3. Wagner Márton.

1645—1666.

Wagner Márton 1587. nov. 20-kán született Bártfán, hol atyja W. Jakab másodpap volt, („Prediger“ = másodpap, mert Bártfán s az 5 sz. k. városban) is a „Prediger“-ek tulajdonképen nem voltak *segédlelkészek*, hanem lelkészek, miután a „Pfarrer“ mint első pap „pastor primarius“ egyszersmind esperesként szerepelt a vidéki egyházak felett, s a lelkészi teendőket ritkábban végezte.) Wagner Márton mellett, mint később bártfai pap mellett, nagyobb-részt három „diacon-Prediger“ = másodpap működött, kik közül kettő német, egy tótajkú volt.

A gyermekben kitűnő lelki tulajdonságok jelentkeztek s azok atyjának gondos vezetése, nevelése alatt pompás fejlődésnek indultak; maga a bártfai akkor nagyhírű, kitűnő iskola pedig azok kifejlesztésére kiválóan alkalmas lévén, az ifjú már 20-dik évében teljesen éréttnek találtatott arra, hogy a thorni egyetem hallgatói közé felvétessék. 1607-ben tehát Thornban tanult. Itt két évet töltött Bártfa város költségén (Klein I. 443.) s majd meglátogatta Königsberget, Frankfurt a/O, Lipcsét és Wittenberget. Ezen egyetemeken fejezte be tetőzete be kiképeztetését, 5 éven át szorgalmasan tanulmányozván. Kiváló tanúltságának, míveltségének híre ismeretes volt szülővárosában s ennek következtében bártfai másodpappá választatott s a meghívólevelél néki 1613. ápr. 20-kán Wittenbergbe megküldetett. Áldásos működése általános tiszteletet és szeretetet biztosított s ő nemsokára első pappá lön megválasztva. E hivatalában nagy tekintélyt szerzett magának. Úgy hogy midőn Zabler Péter superintendens meghalt, 1645-ben nov. 1-jén, a kis-szebeni zsinaton = gyűlésen *egyhangulag* lett az 5 szab. kir. városok superintendensévé megválasztva, s olyanúl Király Pál k.-szebeni lelkész által kihirdetve. (Schmal A. Fabó III. 328.) Rögtön megválasztása után K.-Szebenben szentelte fel n.-sárosi másodpappá a nagysárosi rectort Braxatoris Ádámot (s másokat a sárosi egyházak számára. Ribini I. 40. Más egyházak felett is felügyelt).

Wagner Márton eddig is kitűnt vala pontos, lelkiismeretes, hű lelkipásztori, gondos atyáskodó eljárásával, — annál inkább kitűnt most, — tág működési körében.

Áldásos intézkedései, — ama fontos gyűlési végzések, határozatok, melyeket a zsinatokon, gyűléseken, mint elnök kimondott s azon ügyesség, melylyel a nehéz jogi kérdéseket megoldotta, — biztosítják néki még az utókor tiszteletét is.

Egy superintendense az év. Tisza-kerületnek sem szentelt fel annyi lelkeszt, egy sem tette kezét áldólag annyinak fejére mint Wagner Márton, a ki 221-et szentelt fel s a ki még halálosbeteg*) is ordinált.

Művelt, kegyes, buzgó főpap volt, a ki érdemekben és években gazdagon 1666. jul. 2-án (Ribini I. 40 helytelenül mondja, hogy 1669-ben †) „die magnae eclipsis solis“ halt meg, s jul. 7-kén övétől őszintén megsiratva, temetteték el, 79 éves korában. Az egyház egy félévi gyászt rendelt emléke tiszteletére. Bizonyára fényes jele a szeretetnek, tiszteletnek, ragaszkodásnak.

Irodalmi munkásságáról a források nem tesznek említést.

4. Mag. Liefmann Mihály.

1666—1674.

Liefmann Mihály külföldi. Született Siléziában („in ditione Glacensi“) Halberswerdában 1619-ben. Tanult Thoruban, Boroszlóban, Frankfurtban a/O. Wittenbergben, hol Schmal A. elbeszélése szerint (Fabó A. Mon. I. 66—67) 1647-ben advent harmadik vasárnapján, midőn két társával M. Dan. Klesch és Roveredo Péterrel játszott, esti 7—8 órakor lakótársát Baumgarten Gottfriedet panaszosan jajveszékelní halván az utcán, annak segítségére sietett, azonban a társát üldöző katona által karddal nyakán annyira megsebesítettett, hogy összeesett; de Schneider Victor (s más) híres orvos által kigyógyítottatott. (Ezt Klein S. J. I. 203—208. Kassáról való elűzetése utáni időre teszi.) Ezért Schneider V.-nak ajánlotta a maga 1648-ban Wittenbergben tartott „academica dissertatio“-ját, (disputatio) mely ugyancsak 1648-ban Wittenbergben in IV° nyomtatásban is megjelent.

Liefmann 3 évi egyetemi tanulmányai végeztével (Klein S. J. szerint) újra Boroszlóba tért vissza s onnan hivatott el 1650-ben purschvitzi, majd jó híre terjedezvén, 10 év múlva liegnitzi diaconussá, hol 1661-ben archidiaconussá lőn a Péter-Pál templomban. — De orthodoxiájáért ellenségei támadván, német első papnak ment (meghivatván) Kassára 1665-ben (Ribini II. 113.), hol iskolai felügyelő is volt. „Gymnasii inspector.“

Majd meghalván 1666 jul. 2-án Wagner Márton, 1666. jul. 15-kén a kis-szebeni zsinaton (gyűlés) az 5 sz. kir. város és Szepes- és Sárosmegyék superintendensévé választatott meg, a mikor is néki a jenzökönyv s a Thurzó György kisebb és nagyobb diplomája és a püspöki peesét átadatott, — s ő a löcsei Seelmann Christián által, (Klein S. szerint: Kiss Ádám kassai magyar pap által) hivatalába beiktattatott.

*) Halálos beteg volt, midőn Fabriczy Jánost ordinálta. (Schmal A.)

1668-ban a kassai zsinaton egy prédikációban (s más úton is) reábeszélte márcz. 6—9-én paptársait és a patronusokat a Formula Concordiae aláírására.

De működése a legveszélyesebb időbe esett. Akkor a protestantismus teljes kiirtásán törekedtek.

1673-ban Szegedy Ferencz egri érsek-püspök és gróf Volkra János csász. tábornok öt Kassán elfogta és börtönbe vetette s abban (Klein J. S. szerint) paptársaival együtt $1\frac{1}{4}$ évig tartotta és csak „reversalis“ mellett, melyben családotól együtt kiköltözködni kötelezte magát, bocsátotta őt szabadon 1674-ben.

1674-ben tehát biztonságot keresvén, (Ribini II. 113) külföldre menekült. Két évig Boroszlóban és Wittenbergben tartózkodott, majd Bierbaumban Lengyelországban lön pappá és Conseniorrá 1676-ban, végül 1683-tól Budissában-Bautzenben lön első pap és az iskolák felügyelője. (Lausitzban). Itt 18 évig működött.

Az 1681-ki soproni országgyűlés után, némileg szabadabban mozoghatván a protestánsok, 1683-ban kassai első papnak és superintendensnek visszahivatott, de ő hálás köszönettel azt felelte, hogy visszatérése sem néki sem a magyar protestánsoknak nem volna javára s nem jött. (Ribini.) A szabad királyi városok zsinata tehát, mely őt 1683. máj. 27-kén Kassán, a kassai egyházzal egyetértőleg kérve hivta viszsza, nem kapta meg őt, csak hosszú levelét, melyben egy más püspöknek megválasztását tanácsolja.

Liefmann Mihály meghalt 1702. febr. 16-án Budissán, 83 éves korában.

Liefmann Mihály tanult, tapasztalt, szorgalmas és ékesen szóló lelkész s szigorú s különösen a papjelöltek vizsgálásában lelkiismeretes (Schmal A.) superintendens volt. Mint lelkész összesen 52 évig működött. Mint superintendens 38-at szentelt fel.

Liefmann Mihály írói tevékenységéről, bár őt Wallaszky Pál a maga Conspectus ect sában a 196. lapon az írók között említi, csak annyit tudunk, hogy örökösei örökölték becses, számos kéziratait és hogy:

1. *Academica Dissertatio*-ja (Disputatio) 1648-ban Wittenbergben in IV° nyomtatásban megjelent és hogy:

2. *Az őt visszahívó* zsinati és kassai *levél* kéziratban meg volt a jénai magyar könyvtárban, az *ő erre adott feleletével* együtt. (Klein. S. J.)

5. Heutsch Fülöp.

1683—1686.

Heutsch Fülöp (Philippus Heutschius. Matr. Ord. Heutschy) született némelyek szerint 1628. szept. 10-kén, (Matr. Ord. szerint 1629. nov. 10-én.) Szepesváralján, hol atyja, a későbbi dobsinai pap, akkor másodlelkész volt. (Anyja Ladosch Anna). Szülői gondosan neveltették. — Tanult Remetén Her-

melius János, Rempner András, Stachel Tóbiás, szülőhelyén Szepesváralján Skulteti János, Rozsnyón, hova a magyar nyelvet ment tanulni, Peschovius Dániel, Iglón, majd 3 évig, Pollucius Tóbiás, Bártfán M. Kreuchel Illés és Pfeiffer Márton, Eperjesen M. Bühringer János és Sártori János, Modorban, hová Pozsonyfelé igyekezvén jött, 2 éven át Schemmecker András tanárok vezetése mellett. Tanulmányait sikerrel befejezvén, atyja kívánságára Wittenbergbe ment az egyetemre 1650-ben. 1652-ben Wittenbergből szerencsésen hazatért s azután egyideig Szepesváralján szüleinél tartózkodott. 1653. május 7-én Szepes-Olasziban rector lön. „Vocatio ad functionem Ecclesiam“ Matr. Ord. Itt négy évig oktatta az ifjúságot. 1656-ban elhalván atyja, ki akkor már dobsinai pap volt, megjelent annak temetésén Dobsinán, holott is akkor azonnal egyhangulag dobsinai másodlelkészszé választatott; — tehát atyja utódja lett. — Felszenteltetett Bártfán 1657. január 21-én, Wagner Márton superintendens által, 128. sz. Matr. Ord.

Klein S. J. szerint (I. 128.) és Schmal A. szerint (Fabó A. Mon. I. 73.) már 1662-ben kassai német pappá lön. Mások szerint Dobsináról (a mi alig hihető!) Matheóczra ment volna át 1661. december 6-án. 1663-ban (ápr.) a felső-poprád-völgyi esperesség conseniora, 1667. nov. 13-tól seniora lett volna. Ezek szerint 1665. ápr. 9-én az esperesség küldöttként szerepelt volna a lublói várban. Matheóczon állítólag 1670. jan. 8-ig működött, 1670-ben Ménhárdra ment volna át, mit így örökölt meg (Matheóczi Matrica): „PHILIPPVS HEVTSIVS pastor ffl Menhardensis.“ (cf. Fabó A. Mon. I. 73.)

Azonban mivel alig hihető, hogy ő Dobsináról, e nagy egyházból, a nevezett kisebb egyházba ment volna át s mivel a tévedés, mert hasonló atyja csakugyan volt Ménhárdon lelkész, közel esik, azt hisszük, hogy Klein S. J. és Schmal A. szavainak kell hitelt adnunk s azt tartanunk igaznak, hogy ő Dobsináról 1662-ben Kassára ment át. (cf. Munyay A. L. Hist.)

Schmal A. szerint tehát öt évi dobsinai működés után 1662-ben (ez évben Klein S. J. szerint is) Kassára ment át német lelkészül s itt nagy sikerrel működék. 1672-ben (Klein S. J. szerint). mások szerint s helyesebben 1673-ban (Schmal A.) a nagy üldözés idején, ő is száműzetett s ekkor (cf. Munyay A. L. Hist. ect.) Boroszlóba menekült volna fiával együtt, — hol állítólag másodlelkézi hivatalt viselt.

1681-ben Kassára tért vissza (Klein), — az 1681-ki soproni országgyűlés után visszatérnie megengedtetvén, s első pappá lön 1682.

1683. jul. 26-án Bártfán a szab. kir. városok püspökévé és Sáros-Zemplén püspökévé lön megválasztva a synodus (gyűlés) által, mivel Liefmann Mihály, daczára minden kérésnek, (1683-ban május 27-én) nem akart visszatérni.

Mint püspök 32 lelkészt szentelt fel. „Sub vicegerentia episcopali.“

Meghalt 1686-ban, 58 éves korában.

Temetésén Sárossy János tartotta a főbeszédet magyar nyelven, Jób 13. v. 15. felett, mely beszédnek töredékét Schmal A. közli, (I. Fabó A. Mon. I. 75.) s melynek bekezdésében Sárossy J. többek között ezeket mondja:

„Te német cassai (sic!) gyülekezet, megfosztattál Christus követétől, a kit ezelőtt *csak másfél esztendővel* (sic!) küldött vala hozzád.“ Majd így folytatja: „Midőn halála előtt egynéhány nappal látására elmentem volna, kezemet megfogván, igen lassú szóval azon kér vala, hogy ha Isten e világból kiszóllítja, ezt a mondatot magyarázzam a teste felett: „ha szintén megöleléd is engem az Úr, ő benne bizom.“ Jób 13. v. 15.

S a befejezésben így nyilatkozik róla: „Valaki őtet ismerte, az egy jámborságnál, tökéletességnél, kegyességnél és tsendességnél egyebet felőlle nem mondhatott; mindazonáltal a keresztnben és nyomoruságban ő néki is része volt. Része volt az üldöztetésben, része volt a számkivetésben, mert a Jézusnak tanúbizonyság tételejért édes hazájából kiűzetetvén, idegen Országban kell vala néki bújdosni, a holott mennyi hideget, meleget, mennyi éhséget, szomjúságot, mennyi szűkséget és nyomoruságot szenvedett, sobajtvá beszél vala néha előttem. — Mely hosszas bujdosásából idő szerent is megszabadította vala ugyan a jó Isten és superintendensi méltóságra is emelte, a melyben is Istenesen, kegyesen viselte önne magát mint addig, míg ezelőtt egynéhány héttel kettős heves negyednapi hideglelésben esvén, minden erejétől megfosztatott, mindazon által békességes törést mutatott és csak az ő Istenében helyhezette bizodalját, ezt mondván: Ha megöleléd is ect. Jób 13. v. 15. — Sőt midőn még is arra intettem volna, hogy a mely Christust prédikállotta, ahoz ragaszkodjék azt mondja vala: Hogy igen is ahoz ragaszkodik, — abban bizik!“

Heutsch Fülöp irodalmi munkásságának bizonyítékául, tőle birjuk a következő művet:

Corona margaritarum. (Ex I. Tim. 2. v. 15.) in funere Margarithae Kleschianae. (Temetési beszéd.) Megjelent Lőcsén. 1673. in IV°.

J. Ribini Memor. II. a 114-ik lapon emlékezik meg Heutsch Fülöpről, — mint Liefmann M. kar- és bajtársáról.

P. Wallaszky nem említi.

6. Zabler Jakab.

1686—1709.

Zabler Jakab (Jacobus Zabelerus) született Bártfán jan. 26. 1639-ben Zabler Péter superintendens Jakab nevű fiától. (Anyja Emericy Margit volt.) Tanult Bártfán, Pfeiffer Márton és Bühringer Jánostól, Eperjesen, 1653-ban magyar nyelvet Bodrog-Liszván, Sárospatakon, de hideglelős lévén, rokona Jaster Samu által hazavitetett és ott ismét Pfeiffertől tanult. — Felgyógyulván, 20 éves korában Jénába „Academia Salana“ ment (Schmal A.) Chr. Chemnitzet és J. F. Gerhardtot hallgatni. Itt 5 évig tanult. Schurtzleisch Konrád Sámuel elnöklete alatt vitázott: „De Sirmio urbe hungarica.“ — Ezen műve megjelent Wittenbergben. (Lásd ezt az Új magyar Athénás 604. lapján.)

1664-ben Bártfán conrector lön.

1665-ben az elaggott beteges Wagner Márton superintendens a maga „vicáriusává“ tette és lantate vasárnapon 1665. beiktatta. 196. sz. W. M. Matr. Ord. Ekkor megnősült, elvévén: Spléni Margitot, a bártfai bíró és jegyző leányát. — Ettől született Jakab nevű fia, 1670-ben.

Wagner Márton halála után 1666-ban másod, majd Martinus Pfeiffer Wagner M. volt kartársa és az első papi hivatalban utódja halála után, első pappá „pastor primariussá“ lön. Pfeiffer Márton 1679. aug. 10-én *mint magánzó* halt meg pestisben, mert 1672-ben május 22-én Kolozsvári Imre által, mind Zabler J., mind Pfeiffer M., mind pedig harmadik társuk Kray Pál bártfai tót-lelkész elüzetett Bártfáról s a bártfai nagytemplom elvéttetett az evangélikusoktól, a kik ezetül 2 évig csak magán istenitiszteletet tarthattak. Zabler J. ekkor Szászországba menekült volt. (Klein S. J. I. 259—260. l.) Zabler Jakab tehát külföldön volt kénytelen bolyongni. 1674-ben 4 éves fiával együtt Mühlbergbe (Meissen) ment, s itt tartózkodott mint lelkész 1682-ig, midőn hazájába visszatért, s Bártfán első papi hivatalát elfoglalta. (cf. Ribini J. Memorab. II. 114. 115.)

Nem sokára azon kitüntetés érte, hogy Heutsch Fülöp halála után 1686-ban febr. 4-én a szabad királyi városok és a megyék szavazataival superintendenssé választatott s ilyenül Weisz György k.szebeni lelkész által beiktattatott.

1694. szept. 29-én fiát Jakabot bártfai másodpappá szentelte fel, Popradius Ádám helyére.

A II. Rákóczy Ferencz-féle forradalom („Rákóczy mótusai“) idején, mint a magyar politikai és vallási szabadság igaz híve s ékesen szóló hirdetője, 1699. január 30-án fiával Jakabbal a bártfai másodpappal együtt újra elüzetett s újra üldöztetett.

Ekkor Felső-Magyarország protestáns urainak udvaraiban rejtőzött. — Egyideig a Göllnitz völgyében is tartózkodott 1699-ben, — azonban legnagyobbbrészt Sárosmegyében lappangott s mivel ekkor az üldözés miatt a magyar protestánsoknak, illetve az evangélikusoknak más superintendense nem volt, titkon szentelt lélkészeket; nevezetesen Girálthon 1700, Zsálmányon 1701, Kükemezőn 1702—3. (és talán Komlóson); ezen sárosi ev. egyházakban való tartózkodása idején összesen 45-tőt szentelt fel.

A sokat szenvedett Zabler Jakab a protestáns nemesek védelme alatt majdnem négy évig bolyongott, lappangott ekképen.

A Rákóczy-féle forradalom sikerei folytán az azzal tartó protestánsok Sárosban is (hol ekkor még sok magyar lakott) szabadabban lélekzván, Zabler Péter superintendens 1703-ban (Ribini 1704.) Bártfára újra visszatért s mindkét hivatalát elfoglalta.

A rózsahegy 1707. apr. 3—10-én tartott zsinat a felső-magyarországi ev. rendek közös fótanodája, az eperjesi collegium, ügyében a következő kez-

dettel: „Pro Gloria Dei, in aedificationem et promotionem desolati Collegii Statuum Eperiensis sub Synodo hac in eo Status acqvieverunt, ut nimirum“ stb. stb. gyűjtést eszközöltetett Felső-Magyarország összes megyéiben önkéntes önmegadóztatás útján s a befolyandó összegek kezelésével és a collegiumnak való átszolgáltatásával, nemcsak az espereseket, — de magokat a superintendenseket bízta meg — és ezen zsinát, melyben Szirmay Miklós, Brezinay János és Heidenreich Jónás felügyelők, mint a collegium küldöttei szerepelnek, „az V. és XXIV. határozatban (I. Corp. max. mem. Syn. ev. A. C. in H. 67, 81, 82. l.) a felső-magyarországi evangélikusok ezen főtanodájáról aként rendelkezik, hogy (többek közt) a hat szab. kir. városi superintendens (Zabler Jakabot) a collegium felügyelőjévé teszi“, annak ügyei s különösen az arra történendő gyűjtések ellenőrzését bízván reá. (I. Vandrák A. Az eperjesi ev. ker. collegium m. és j. á. vázl. rajza. 14. l.)

Zabler Jakab, ki a zsinaton jelen volt, a rózsahegyi zsinatnak határozatait következőleg írta alá: Jacobus Zabler, Reg. Lib. Civit. Superior. Hung. (értetett alatta már: Lőcse, Kassa, Eperjes, Bártfa, Kis-Szeben és Késmárk is) et oppidi Nagy-Sáros ut et Comit. Sárosien., Scepus., Zemplin., Abaujvarien., Superintendens et. p. t. Ministrorum Evang. in praefatis R. et. L. C. Ablegat Pastor Germ. Bartf. (L. S.); ámbár e zsinaton az alkotott 4 superintendentia (dioecesis) elseje: (Art. I.) a Szepes, Sáros, Zemplén, Abauj, Ungh, Bereg, Ugocsa, Szatmár és Biharmegyékből és az e megyékben lévő szab. kir. városokból álló bízott rája. A második M. Pilarik Istvánra, a harmadik Krmann Dánielre és a negyedik Gömör, Kis-Honth, Torna, Borsod, Heves és Szolnok megyékből álló: Bodó Andrássra. (Lásd Corp. max. mem. Synod. 64—67. l. Ribini II. 166.)

Zabler Jakabot hívei végtelenül tisztelték, becsülték; kiváló tehetségű, nagy tudományú, ékesen szóló lelkész, fedhetlen életű, törhetlen lelkű férfiú s az önfeláldozásig buzgó főpap — és hű hazafi volt.

Meghalt 1709. máj. 27-én mint azt a Matr. Ord. és a bártfai ev. egyház okmányai bizonyítják és nem 1711-ben, mint azt Schmal A. (Fabó A. Mon. I. 81.) és utána Ribini (II. 340.) állítja, mi mellett feltűnő, hogy Ribini II 114—115. lapon a helyes halálozási évet, 1709-et is említi.

A 70 éves sokat üldözött, sokat szenvedett nagy érdemű aggot, híveinek áldása, könnyei között temették el. Temetése fényes volt, mert nemcsak a gömöri esperesség (két pap küldötte által) de más esperességek is képviselték magokat temetésén s fájdalmasan érezte az egész ev. egyház, mi sokat veszített e jeles fiában.

Jegyzet. Ribini J. (Memor. II. 96.) azt állítja, hogy Kálmánczay István volt az, a ki a bártfai evangélikusokat kizárta a városi tanácsból és a két Zablert: Jakabot és fiát, a német ev. papokat elűzte, meghagyván nekik, hogy ne merjenek az egri érsekség területén tartózkodni. Más okmányaink is azt állítják, de a Zablerék elűzetésénél a királyi parancsnak tulajdonítják a főfontosságot. Így többek között Schmal A. (Fabó Mon. I. 78.) „mandato Caesareo Regio per Steph. Kálmánczay Commissarium Cameraticum, quem latini rector, peratorem appellat.“) Összesen 188-at szentelt fel.

Zabler Jakab irodalmi működéséről azt tudjuk, hogy ő sokat írt. Jeles az ő

1. „*Synodologiai*“ ezimű műve. MSS. Iratait fia Jakab Thornbavitte, hová selmeczi papsága után (melyet Bártfáról való elűzetése után nyert volt), Bárfára atyja helyére hivatván, s újra elűzetvén, vonúlt.

Schmal A. sajnálja, hogy e jeles irodalmi művek ki nem nyomattak.

Wallaszky P. Conspectusában a 194-ik lapon *Jacobus Zabelerust*, pater et filius-t az írók között említi, a 342-ik lapon pedig *Zabler Jakab* püspököt a „*Historici et Antiquarii*“ közé sorozza.

2. *Zabler Jakab* külföldön Wittenbergben megjelent értekezését feljebb említettük.

III. SZAKASZ.

Mint már fentebb említettük, az üldözések idején az egész országban sokáig Zabler Jakab volt az egyedüli superintendens, azután pedig a rózsahegyi zsinat 1707., illetve 1704. óta, a mai ev. Tisza-kerületnek két superintendense volt u. m. a szab. kir. városi és a megyéké. Ez így tartott egész III. Károly 1734. okt. 20-ki rendelete = resolútiójáig.

A) Megyei superintendensek.

7. Bodó András. (I. Klein, Schmal.)

1704—1708.

Bodó András (Andreas Bodovinus) de Bodófalva, a hires, régi nemes Bodó családból született Bodófalván, Thuróc megyében 1636-ban. Szülőhelye egykor Othmár-nak nevezetett. Atyja Bodó Dániel, anyja Jezerniczky leány volt.

Tanult Mossócson, Thuróc-Szent-Mártonban. (Martinopolisban) s hazája s felekezete akkor virágzó főiskolaiban s oly képzettségre s annyi theologiai ismeretre tett itt szert, hogy méltónak ítéltetett a papi hivatalra; és mint ilyen a kishonthi Rimabányán papi és tanítói hivatalt nyert. Majd Breznyóbányán lőn másodpappá. Breznyóbányán alig töltött 13 hetet, 1683-ban márcz. 23-kán Csetnekre lőn meghiva lelkészül. (Csetnek Breznyóbányának érte kártérítésül a reá fordított költségekért 100 forintot fizetett.)

Csetneken papi erényeivel annyira kitűnt, hogy már 1688-ban a gömöri esperesség alesperessévé választatott. (Consenior.)

1690. ápr. 11-kén az akkori gömöri főesperes a sajó-gömöri lelkész Regius (Király) Jakab minden áron azt kívánta, hogy Bodó A. vállalja, el a főesperesi hivatalt. De Bodó, bár társai is beleegyeztek ebbe, azt mondá Királynak-Regiusnak: „Te csak akkor nem leszel a mi főesperesünk, ha meghaltál.”

Király-Regius Jakab nem sokára meghalt és most Bodó A. csakugyan kénytelen volt elvállalni a főesperesi hivatalt.

Ez csakugyan megis történt 1691. febr. 7-én. A jeles Regius J. után tehát, a ki 21 évig hiven és lelkiismeretesen töltötte be a főesperesi hivatalt,

most a jeles, hazai intézeteinken kitűnő vezérferfiúvá fejlődött Bodó A. következett s Bodó oly kifogástalanul töltötte be hivatalát, hogy a Rákóczi-féle forradalom idején, II. Rákóczi Ferencz megbizottainak, különösen: Kajali Pál és Mártonffy Izraelnek, a kik a fejedelem megbízásából több felső-magyarországi megyében biztosi hivalt viseltek, könnyű volt keresztül vinni, hogy Bodó András Gömör, Kis-Honth, Torna, Borsod, és Szolnokmegyék superintendensévé választassék. Bodó A. közös egyetértéssel 1704. május 22-kén választott superintendenssé és Petrovics György n.-szlabosi lelkész. gömöri alesperes által iktatott be hivatalába, A felszentelési ünnepélyen a beszédet Pixiades György felső-sajói lelkész tartotta 1. Tim. III. 6. felett.

Bölcs. előrelátó egyházkormányzó és nagy hazafi, a ki bár a II. Rákóczi Ferencz hive volt, oly okosan intézte ügyeit, hogy hazájával szemben tartozó kötelességeinek is és hivei érdekeinek is megfelelt. A törvény hű betöltője. — ki a nemzet akaratát tartotta szem előtt.

Nagy szakállú (szakállát gondosan ápolta s az alakjának imposáns kinézést adott,) erős, csengő hangú, sugár termetű férfiú volt. — Kitűnő szónok, a ki hatalmas hangjával nemesak a esetneki nagy ev. templomot, de annak környékét is betöltötte.

Nejétől Martius Katharinától (Marczy Katalin) két gyermeke volt: 1. András, a ki mint lelkész korán („Coronobanyae.“) halt el; és 2. Mária, később a híres ügyvéd Thöke Zsigmond neje.

Fényes, nemes jellemét Bodó A. a forradalmi zűrzavarban is szeny'elenül őrizte meg. (Schmal Fabó I. 107.)

Schmal A. azt mondja (i. h.) a három Csetneken lelkészkedett superintendensről: „Bodó facundia et ingenio, Antoni religiosa pietate, Ambrósi continuis laboribus immortalitatem meruerunt.“ (Bodó eszével, Antoni kegyességével, Ambrósy szorgalmával vivta ki magának a halhatatlanságot.)

Lelkészi és superintendensi érdemekben, erényekben gazdagon halt meg: 1708. márcz. 10-én, 72 éves korában. Eltemettetett márcz. 16-án, a midőn is Pixiades György a garami polomkai lelkész és a rozsnyói magyar pap Hegyfalussy György tartottak a templom udvarán felette beszédet, majd pedig midőn holt teste a templomban (a templom alatti kryptában) elhelyeztetett, Sexti András jólsvai pap szónokolt.

18-at szentelt fel lelkészül.

Síriratául ezt találták legtalálóbbnak:

„Hic jacet

Nobile stemma, Patriae gemma, flebile thema

Bodovinus.“

Bodóról J. Ribini Memor. II. 112—113. azt mondja, hogy Pilarik I.-val egyidejűleg választott superintendenssé s hogy őt a II. Rákóczi Ferencz pártján álló ev. urak választották meg, hogy Rákóczi ügyét a népben előmozdítsa, már csak azért is, mert II. Rákóczi Ferencz szabad vallásgyakorlatot ígért. — Ribini is nagy elismeréssel szól róla, azt mondván, hogy ő végtelen bölcsen s óvatosan viselte hivatalát, s hogy kitűnő műveltségű egyén volt,

s hogy midőn meghalt, nagy pompával temették el s Hegyfalussy György rozsnyói magyar lelkész leirta temetését.

Bodó A. bizonyára érdekes alak lehetett: magas szál ember ősz hajával, hosszú fehér szakállával s még midőn elaggott is, egyenes, sugár természetével.

Irodalmi munkásságáról forrásaink nem szólanak.

Temetésén a ref. superintendens, a r.-szombati pap is megjelent.

8. Mag. Sárossy János.

1708—1709.

Született Nagy-Sároson Eperjes mellett, magyar nemes szülőktől 1646-ban. Atyja neve S. János (nemes, némelyek szerint lovag.) anyja Iklódi (Iglódi) Anna volt. Ez időben Nagy-Sároson virágzó ev. magyar gymnasium volt. (Lásd. Rezik J.: *Gymnasiologia* III. 14. cap.) Ezen iskolában kezdette el Sárossy János is tanulmányait s mivel jeles tehetségei valának, szülei őt további kiképeztetése céljából elébb Berzeviczére (Sárosban,) a hol akkor szintén igen virágzó ev. főgymnasium volt, (Lásd. Rezik J. i. m. i. k.) majd Eperjesre küldötték. Itt a latin és görög remekírókon kívül és az úgynevezett „7 artes liberáles“-en kívül, a keleti nyelveket és a theológiát is tanulmányozta, még pedig oly sikerrel, hogy tanuló társai közül egy sem múlta őt felül. Eperjesi tanárai közül a collegium akkori díszé: Pomarius Sámuel, Zabánus Izsák és a nagy hírű Ladivér Illés említendő.

Hogy mily fokú volt Sárossy Jánosnak ezen hazai tanintézetinken szerzett tudományos műveltsége, arról fényes tanúbizonyságot tesz Pomarius S. elnöklete mellett 1670. okt. 30-án Wallaszky szerint „in publico examine Theologorum“ megtartott dissertatiója — értekezése: „Analysis et exegesis in Articulum primum Augustanae Confessionis,“ mely ugyanazon évben 1670-ben Bátfán in IV° nyomtatásban is megjelent. Eperjesen, a collegiumban, ekkor sok külföldi tanuló is volt. Sárossy János ezek felett is kitűnt a keleti nyelvekben való jártasságával. Befejezván itt tanulmányait, tanárai ajánlatára 1671-ben Wittenbergbe ment az egyetemre. Wittenbergben: Calow-ot, Meissnert, Quenstedt-et, Deutschmann-t és majd ismét a Magyarországból már akkor elűzött Pomarius Sámuel-t hallgatta. Itt is kivívta tanárai szeretetét, becsülését kiváló szorgalmával, kitűnő tehetségeivel. Tanuló társai részéről pedig olyan tiszteletben részesült, hogy honfitársa Paskony Michaelides Pál, a ki Tübingában tanult, a maga Dr. Joh. Adam. Osiander elnöklete alatt megtartott értekezését, dissertatióját: „De typo legis moralis ex dicto Jacobi IV. v. 12.“, mely ugyanott 1672-ben in IV° nyomtatásban is megjelent, — néki ajánlotta (dedicálta).

Sárossy Jánosnak itthon hatalmas, befolyásos, gazdag pártfogói (patronusai) voltak. Ezek közül kiváló elismerést érdemel Bakay István abaujvári táblabíró, a kinek költségén Wittenbergben két évet töltött, 1671. és 1672. Ennek

óhajtására szerezte meg a „magisteri“ egyetemi rendfokozatot is. Ekkor a következő tétel felett tartott dissertatiót: „De justificatione per fidem in Christum, seu annotata antigrotiana ad cap. 9. ad. Rom.“ Ezen értekezése is kinyomatott. Sárossy János hálás szívvvel ismerte el Bakaynak ezen nagy kegyét — s midőn Bakay meghalt (megöletett Thököly seregében szolgálván. Schmal Fabó Mon. I. 112.), egy elégiában örökitette meg nevét, melyben többek között így emlékezik meg róla:

„Leucorias Musas te promotore colebam!“

Hazatérvén a külföldről, Sárossy Topporeczon (Szepesmegyében) nemesi iskolát nyitott s itt alkalma nyílt Felső-Magyarország előkelő nemeseinek gyermeit nevelhetni.

Többek között tanítványa volt itt: topporezi Görgey György is, („der Zipser grösste Zierde“ Klein J. S. II. 443.) a ki mindenkor hálás örömmel emlékezett meg arról, hogy egy Sárossy Jánosnak növendéke, tanítványa lehetett. (Drawetzký stb.)

Ügyessége, szorgalma, tapintatos modora nagy hírt szerzett néki. — Úgy hogy 1682-ben kassai magyar pappá választott.

Kassán 26 évig működött, mint jeles magyar pap. Itt nősült meg, Anna Mária Gstettner-t vévén nőül. Boldog, csendes egyetértésben élt nejével, — de gyermekekkel nem ajándékozta meg őt az Úr! — Hogy e feletti fájdalmát némileg enyhítse, egy idegen fiút fogadott fiául, a ki szerencsésen befejezván tanulmányait, a lipői Benedekfalván a nemesi iskolának jeles tanára lett ugyan, — de vele szemben kevés hálát mutatott, a miért őt később megverte az Isten.

Mint kassai lelkész Sárossy áldást árasztólag működék. Élete fedhetlen, — példánykép.

Bodó András halála után mindenki őt kívánta superintendensül s ilyenül már május 24-én 1708-ban kijelöltetett, az alább megnevezett urak egy körlevele által. Ekkor az evangyelmiai (s különösen az úri rend) Löcsén gyűltek össze 1708. július végével és itt szabályszerűleg, három jelölt társ (a jólsvai Sexti András, a tiszolci Paulini György és a restéri Makovini János) közül túlnyomó nagy többséggel Sárossyt választották meg superintendensül. Különösen az urak: Jánoki Zsigmond, Radványi János, Okolitsányi Mihály, Petróczy István, Zay Lőrincz, Kajali Pál, Ottlik György, Iszdenczy Márton stb. buzgólkodtak a mellett, hogy ő választassék meg superintendensül, (lásd Klein S. J. II. 447—448. Schmal A. Fabó Mon. I. 114—115.) a kik őt már előbb felszólították, hogy Kassáról Rozsnyóra menjen át lelkészül. (Valószínűleg azért, hogy ne keljen VI sz. kir. városi papot, melyeknek külön püspöke volt, — megyei superintendenssé választani.)

Sárossy János Löcsén még 1708-ban július végén superintendensül beiktattatván, (Ribini J. Memor II. 339.) szeptemberben Rozsnyóra költözködött át lelkészül s itt 1808. szept. 30-án iktattatott be.

(Némelyek szerint Rozsnyón már májusban választatott meg lelkészül. Lásd Munyay A. L. Hist. ect.)

Ő superintendense volt: Gömör, Kis-Honth, Torna, Borsod, Heves és Szolnokmegyéknek.

Alig hogy Rozsnyón elhelyezkedett, a rozsnyói lelkészek bizonyos viszálykodás miatt, felsőbb parancsra, mind eltávolítottak s csak néki, a magyar papnak, engedtetett meg tovább működnie. (Lásd Schmal, Klein i. m.)

Ő a zavarokat lecsendesítette, békét és rendet teremtett. Elült a hegyfalusi iskola miatti per is.

Az egyházba tehát visszatért a csend, rend, a béke és boldogság.

Azonban a rozsnyói egyház és a megyék nem sokáig örülhettek az ő kedves, tisztelt Sárossy-juknak, mert ezen kitűnő férfiú már 1709. febr. 10-én éjjeli egy órákor meghalt.

1709. febr. 14-én megtartott temetése fényes volt. A rozsnyói magyar templomban temettetett el, 63 éves korában. Temetésén magyar beszédet a kún-taploczai Vendrieszky György, német beszédet a rozsnyói német ev. lelkész Unbehauen György és latin dicsbeszédet az iskola rectora Mischovitz Mihály tartott. (Ezen Mischovitzről azt mondja Klein J. S. II. 449., hogy ennek pusztá neve is páni félelmet idézett elő tanítványaiban)

Sárossy János halála általános fájdalmat, gyászt keltett hiveiben, tisztelőiben. A ki csak ismerte, mindenki megsiratta e páratlan nagy férfiút.

Kendőzetlen ajtatossága, vallásossága, istenfélelme, nagy tudománya, fedhetlen erkölcsi élete általános tisztelet és szeretet tárgyává tették őt.

Az akkori kor a nagy szakállnak tekintélyt tulajdonított s tehát ő is olyat viselt; — ehhez méltó keretül szolgált szép ezüst fehér, ősz hajzata.

Erényei sokakat megnyertek nézeteinek Udvarias, nyájas, bőkezű ember volt. Különösen sokat köszönhettek néki a rozsnyói iskola akkori szegény tanulóí, kiket nemcsak tanácssal, de tettel, áldozatokkal is segélyezett. Úrvacsorai offertoriumát mindenkor Mischovitz rectornak adta át, hogy az azt a szegény alumnisták között oszssa ki.

Utolsó éveiben sokat szenvedett szemeire, melyeket nagy gondnal kényszerült ápolni.

Nagy és ritka könyvekben gazdag könyvtára volt. Ezen könyvtárt ő az ifju Benedek Jánosnak szánta volt még életében; de mivel az Wittenbergben, a hol tanúlt, hirtelen elhalt: annak felét az egykori rozsnyói másodpap Regis (Király) Márton vette meg, másik fele elkallódott. Nem tudni, hová került. Sárossy J özvegye azután Kassára tért vissza rokonaihoz.

Sárossy János halála után Rozsnyón irtóztató pestis dühöngött, úgy hogy e város majd minden lakosától (Klein J. II. 250.) megfosztatott. Majd nem sokára a megmaradt csekély számú ev. prot. hitközség minden egyházi s iskolai épületétől megfosztatott, úgy hogy a rozsnyói evangélikusok a szomszéd Bisztrára, majd a rozsnyói Müller György magánházánál, majd Berzéthére, egy szomszéd faluba, voltak kénytelenek istenitiszteletre járni. Csak II. József nagylelkű kegyelme (a türelmi rendelet 1781. okt. 25.) folytán építhettek azután templomot 1784-ben (a mai) a városban.

Sárossy János mint superintendens (rövid ideig működén, mint ilyen) egy papjelöltet sem szentelt fel.

Sárossy János irodalmi működéséről Wallaszky Pál a 252, 294—297. lapon megemlékezvén, idézi Analysisét s különösen kiemeli (297.) kézíratait. Ezek mellett említést érdemelnek fent megnevezett művei is, u. m.: „Dejustificatione“ stb. és Bakay István halálára írt költeménye. (Utóbbi megjelent Kassán, Bossitz Istvánnál.)

Jegyzet. Rezik János az eperjesi ev. Collegium hires tanára Sárossyt superintendenssé választatásakor egy sikerült latin költeményben üdvözölte, mely még 1708-ban Bártfán nyomtatásban is megjelent s melyből mi (Klein S. J. II. 447. nyomán) a következő sorokat idézzük:

. dogmata coelo missa
Dabat pupulo, nullis temerata tenebris.
. jungebat foedere firmo,
Virtutem raram, quod scilicet ore docebat,
Expressit vita

9. Antoni Sámuel. (Klein IV. 3.)

1709—1738.

Sok hasonló nevű jeles fia volt egyházunknak és ezen Antoni Sámuelnek is kevés hozzáfogható kortársa volt, akár hitét, tudományos készségét, akár példás erkölcsi életét tekintjük. — Atyja *A. Dániel* több ev. egyháznak papja, értelmes, tapasztalt nemes ember, anyja Kirchner (Krchenia) Mária volt. Antoni Sámuel 1664-ben született Báthon. Mindjárt gyermekkorában szép jellemvonásokat, s nagy tehetséget árult el; azonban — szerencsétlenségére korán lett apátlan-anyátlan árva. De barátai, jóakarói és rokonai gondoskodtak róla, hogy belőle jeles embert neveljenek. — Különösen *Schader János* szab. Selmeczbánya város bírája volt az, ki róla gondoskodék. Ennek atyai gondoskodásáról Antoni később gyakran emlékezett meg hálás szívvél. Ezen Schader addig tanította, neveltette őt Selmecen, a míg csak meg nem győződött róla, hogy bátran bocsáthatja őt a nagy világba. Azonban Antoninak első útja, melyet tőn, hogy kiképeztetését folytathassa, — szerencsétlenül ütött ki. Ugyanis, midőn 18 éves korában tanulmányai folytatására jó barátai tanácsa folytán Győrbe szándékozik, *Érsekújvárnál* a törökök, a kik akkor hazánkat pusztították, az úton elfogták őt és gyalázatos fogságba vetették. — E fogságban már hosszabb ideje sinlődék remény és félelmek között, midőn Isten kegyelméből őt 1685. az Érsekújvárt visszafoglaló magyar hősök és „amicorum Bathensium industria“ Matr. Ord. szerencsésen kimentették, — mire azután az asszonyfalvi lelkész Szántó Andrásnál tartózkodék, majd Magyarország akkori leghiresebb iskoláiban töltötte idejét. — Seneca azt mondja: „rara fides, ubi jam melior fortuna ruit“ — sokan azt hihették, hogy őt ezen szerencsétlenség feltett szándékában megingatta, ellenkezőleg, még megerősítette. És bár akkor Győrbe el nem juthatott, kitűnő szorgalommal tanult Sopronban Balogh György és Friedli János tanároktól. Eperjes nagy hire oda vonzotta őt, de pénzt szerzendő

előbb Trencsénbe ment. Már akkor „kitűnt belőle, mily nagy lesz ő egykor időre.“ Különösen nagy hálával emlékezett meg később Antoni tanárai közül bizonyos *Materini Miklósról*, a ki a soproni országgyűlés után (1682-től) *Trencsényben* (a külvárosban) rector volt és őt 5 évig tanította. Kitűnő tudós, a ki a szószékre menni azonban soha sem akart, míg végül egyszer rábiratván a karácsony esti éjjeli predikációt megtartani, a mint a szószékre felment, le sem jött arról, csak mikor kihajnalodott. A Matr. Ord. szerint Antoni itt a grammatica és synaxis tanára is lett. — Antoni éles esztét látván jóakarói, különösen a már említett Schader János és *Rösztler András* (Schmal szerint soproni Reszler) egy pozsonyi polgár, rábirták őt, hogy a jogot tanulmányozza és *patvariá*-ra (gyakorlatra) beszerezték őt, Magyarország egyik akkor híres jogászához *Okolicsányi Pálhoz*. (Okolicsányi Kristófnak, a későbbi túróczi alispánnak atyjához, kit az ónodi országgyűlésen a Rákóczi-féle forradalomban lefejeztek.) De őt szíve vágya a papi pályára vonzotta, és mivel őt a trencsényi gyülekezet a maga költségén (nagyilelkűen) Jénába küldötte ki tanulmányai folytatása végett, — itt több mint három éven át Bechmann, Bayer, Schmidt és Danz tanárokat hallgatta. Szerencsésen befejezván az „academicum triennium“-ot, a trencsényi gyülekezet másodlelkészé (diaconus) és conrectorrá hívta meg őt. Erre 1696. junis 13-kán 59. sz. Matr. Ord. Bártfán a bártfai első lelkész és superintendens Zabler Jakab (Egykor Zabeltitz Meiszenből Liece mellett származott; nemesi nagybirtok tulajdonosa volt e család egykor Alsó-Lausitzban az Odera mellett Siléziában Klein I. p. 504.) által felszenteltette magát. Mindkét hivatalát kitűnően töltötte be, a mi kitűnik báró Szeleczy Mártonnak hozzá intézett leveléből, melyben az köszönetet mond néki jeles tanításáért. De daczára kitűnő működésének Trencsényben való tartózkodása mégis rövid ideig tartó volt. Mert bár őt hitfelei mind szerették és becsülték is, ellenségei az apostaták mégis annyira üldözték, hogy távozni s egyideig *Rászga Mártonnál*, kinek fiát nevelte, tartózkodni volt kénytelen. De ezen magányba vonulása nem sokáig tartott, mert még mielőtt remélte, gondolta volna, báró *Osztroth Máttyás* Giletincz és Hradek urától lipotóujvárra udvari papnak hivatott meg, — a hol nagy haszonnal s nagy meglegedésre működött. Alig volt itt 3 esztendeje, midőn *Hibére* egy lipotói, articularis egyházba vitetett rendes lelkészül. Itt megnősült, elvéván benedekfalvi Kiszél Ferencz nemes legidősebb leányát Juliát (Benedekfalváról). Kinek anyja Nádasfalvi Bán Magdolna volt. Házassága boldog és szerencsés volt, azonban azon szerencsétlenség érte őt mégis, hogy négy gyermekei közül, melyeknek nevei: Borbála, Júlia, Mihály és Péter; csak az egyedüli Péter, a ki később Csetneken élt, maradt életben. — Hibén nem sokáig működék, mert 1700-ban Botttfalvára, s majd rövid idő múlva Vágújhelyre ment lelkészül. Hogy mily kitűnően működék itt, kitűnik abból, hogy előbb „venerandi contubernii Berencsiano-Cseytensis corsenior“-rá, majd a rózsahegyzi zsinaton 1707-ben „consistorii inferiorum partium cis-danubianarum notárius“-sá választatott. De mivel az evangelikusok Nyitra megyében folytonosan zaklattattak, Vágújhelyről Nagy-Palugyára és onnan már 1708-ban Csetnekre ment át, hol reá új, — egyházunkban a legnagyobb megtiszteltetés várt. Mert meghalván M. Sárossy János superintendens, ő lett

utódjává, mert mindenki tudta, mily kitűnően végezte ő hivatalát s mily példás életű lett legyen ő mindenhol, a hol csak hivataloskodék. — Alig hogy Sárossy eltemették, a gömöriek 4 férfit jelöltek ki, kik közül a superintendenszt kelle választani. (Ezek kivüle: a jólsvai *Sexti András* a gömőri senior, *Pelsőczy Márton* rozsnyói magyar pap és a bisztrai, majd kövii, végül tiszolezi lelkész *Paulini György*.) A válsztás helyéül a főinspector Szirmai Miklós által sz. kir. Szeben városa tüzetett ki, a hová bár a veszedelmes idő miatt eleinte a gömöriek és kishontiak menni vonakodtak, végül mégis mind megjelentek, mert a superintendens megválasztatásának szüksége szembeötlő vala. A választás megtörtént; Szirmai Miklós közreműködése mellett, Antoni S. a nagy tudós, a nagy szónok (Ribini II. 339.) választatott meg. Antoni ezután 1709. szept. 24-én Köviben (Kövény) nagy sokaság jelenlétében Sexti András által beiktattatott. A mily vonakodva fogadta el e méltóságot Antoni, oly lelkesülten s kitűnően töltötte be tisztét. Szorgalmas volt a predikálásban s oly érthetően beszélt, hogy őt a legkisebb gyermek is megérthette. Majdnem 30 évig volt ügyes, szorgalmas, hű (Ribini II. 339.) superintendens s majdnem 100 egyént szentelt fel a papi hivatalra. (Munyay A. L. szerint 101-et.) A maga saját egyházát a lehető legjobban kormányozta; mint superintendens egyházlátogatásokat tett különösen Kishonthban s mindent rendbehozott. (Ez 1712-ben történt. Segített néki Bartholomaeides János klenőczy pap és kishonti főesperes stb.) Hasonlót tőn 1721. októberében Arnóthon és Szirma-Bessenyőn, mely az által lett Arnóth filiájából anyaegyházzá, hogy Rutkay Margit, a katolikus gróf Szirmai Tamás anyja, kivitte fiánál; hogy a Radácsról elűzött Petyes Jánost Szirma-Bessenyőn maga papjaként tarthassa.

Gömörben nem tartott (Munyay A. L. szerint igen) canonica visitatiót, de ha valamely egyházban valami előfordult, azt egész csendben vagy házilag intézte el, vagy olyankor midőn körének papjait a maga házában maga köré gyűjtötte. Hibáztatták — sokan, hogy gyenge, de tévedtek; mert a hol szükségét látta, megbüntette ő a papokat is, ha rendeletei s a szabályok ellenére cselekedtek. — Kétes esetekben tapintatos, pontos, tanácsadásban bölcs, úgy hogy soha senki sem bánta meg, hogy hozzá fordult tanácsért. Kegyes és istenfélő példás életet folytatván, a mit Schmal annál is inkább vél állithatni, mert 8 éven felül lakott nála, méltán elmondhatták róla azt, a mit Luther a maga „Tischreden“-jeiben Nikolaus Hausmannról a freyburgi superintendensről mondott: „Tanaink szerint élt.“ A sors változásait nyugalommal fagadta, tűrte. — 1710 ben, a pestis idején a leghivebben teljesítette lelkési kötelességeit, s a legnagyobb vezélytől sem riadt vissza. Az üldöztetéseket, hitéért való szenvedéseket, igazságtalanságokat istenben való megnyugvással viselte, szenvedte.

Végül megbetegedett; betegségéről az orvosok eleintén azt hitték, hogy nem is veszélyes, — de ő érezte, hogy napjainak nem sokára vége és bár betegsége mindinkább hevesebb jelleget öltött, mégis — dicséretére legyen mondvá, — lelkiismeretesen és pontosan teljesítette hivatalos teendőit, és nagy fájdalmai között is felszentelte a Berzethére lelkészül hívott Major Pált. — Nagy lelki nyugalommal készült a halálra, — az örök üdv reményében. 1738. aug. 18-án lehelte ki lelkét. (Ribini helytelenül 1735-re teszi halálát II. 339.)

30 évig volt csetneki lelkész s 74 évet élt. Szeptember 7-én temettetett el a nép, lelkészek és nemesség nagy részvéte mellett. Jelen volt temetésén Szentgyörgyi Sámuel rimaszombati ref. tudós lelkész és jeles superintendens is. A paplakon Vietoris András kúntaploczai lelkész tartott magyar gyászbeszédet (Num. 26. v. 10. alapján.) Schmal András (Eecl. 46. v. 18—20. és 23—24. alapján) tót és Tubel Jakab akkori csetneki rector latin beszédet mondott felette. — Ez utóbbit az azon időben Csetneken tanuló Lani Jakab magyar nyelvre lefordítva mondotta el. Antoni S. holt teteme a sekrestyében lőn letéve s ott van eltemetve.

Sírkövére bátran írható:

„Noli, obsecro, injuriam mortuo facere, vivens cum fecerit nemini.“

Midőn Wittenbergben tanult, kevés elmenetele előtt 1694. Veltheim Valentin (Bálint) tanár, mások szerint Schmid János András phil. doctor elnöklelte mellett egy értekezést tartott, melynek czime:

„Dissertatio de moderandis affectibus.“ — Megjelent Wittenbergben 1695. 4.

Klein J. S. több iratát Antoninak ismeri. Antoni S. életrajzát Schmal András írta meg a superintendensek történetéről szóló művében.

Horany „Memoria hungarorum et provincialium“ czimű műve első részében szól Antoni S. atyjáról Schmal A. fentebb idézett művére való hivatkozással, — de mélyen hallgat annak fiáról.

Wallaszky Pál Conspectusában a 295-ik lapon említi őt mint író. Az Új Magyar Athénás az 531. lapon tesz róla említést.

B) VI szab. kir. városi superintendensek.

10. Mag. Schwartz János.

1709—1728.

Schwartz János (Magister Johannes Schwartzius) polgári szülőktől Eperjesen született 1641-ben. Eperjesen az akkor kiválóan virágzó collegiumban tanult. Különösen a római remekírókkal foglalkozott nagy előszeretettel, mint azt róla Rezik János későbbi kartársa, eperjesi tanár és igazgató mondja azon üdvözlő iratban, melyet hozzá intézett, midőn superintendenssé választatott:

„Quidquid erat veterum vatum superare legendo

Visus erat juvenis“

(Rezik J. ez irata megjelent Bártfán 1709-ben.) Az eperjesi ev. collegiumban Wallaszky P. 257. szerint Bayer, Zaban, majd Röser. a híres Ladiver és a kitűnő Pomarius Sámuel felügyelete és vezetése mellett kiváló képzettségre tévén szert, a városi hatóság által a város költségén Tübingába küldetett az egyetemre. 1672-ben haza jött az egyetemről, — de mivel ekkor a protestán-

sok végtelenül üldöztettek idehaza, újra kiment Németországba s előbb ismét Tübingában tartózkodott, majd meglátogatta a straszburgi (argentoratum) és wittenbergi egyetemeket. Utóbbi helyen szép hírnevet szerzett magának és Wallaszky P. 257. szerint tanulmányai befejezése után 1678-ban, — „magisteri“ egyetemi rangot nyert: „De universalibus“ czimű értekezésével, melyet maga írt, maga védelmezett, — úgy, hogy midőn a soproni 1681-ki országgyűlés után haza jött, — „1682. aug. 17-én Eperjes Tököli I. ostromló seregeinek magát megadván, az iskolák és templomok az evangélikusoknak visszaadattak, a jezsuiták kiűzettek, és a collegium megújított, a tanárok visszahívtak, többi között Ladiver Illés mint igazgató,“ (Vandrák A. Az eperjesi ev. collegium múltjának rajza stb. 11. p.) — ő is meghivatott a költészet és ékesszólástan tanárául. Helyét oly jelesen töltötte be, hogy nem sokára a bölcészet és a theologia tanárává tétetett.

M. Joh. Schwartz, mint eperjesi collegiumi tanár, Ladiver Illés társa, az ékesszólástan, s philosophia tanára, (lásd Ribini J. Memor. különösen II. 158.) az akkori kor szokása szerint a collegiumban: („Helena Menelao redita“) „*Helena visszaadatik Menelausnak*“ czím alatt egy szindarabot adatott elő, hogy képben feltüntesse, miképen adatott vissza Magyarország (Hungaria) a maga királyának a török járom alól való szerencsés felmentés után az ös-szes keresztyénség öröm rivalgása között. (Ez Ribini J. szerint i. m. i. h. 1685-ben történt.) Ezen szindarabot sokan helytelennek tartották és voltak, a kik a collegium bekövetkezett balsorsát ennek tulajdonították. Mert ebben fel volt tüntetve egy lombos, árnyas fa, melynek árnyékában I. Leopold királyi koronával ékesítve pihent. Ez ellen — rövid pár percz után — rohant Tököli Imre, kivont karddal, — mire a császár felriadván, ijedten megfutott, s *fejéről lehullott a korona*. (Lásd ezen helytelennek ítélt színlelőadás leírását Rezik J. Gymnasiológiájában II. R.)

„Fordulván a harczy szerencse kockája, Eperjest már 1685. szeptemberében a császári hadak foglalták el, de az evangélikusok nem bántattak.

1686. ápr. 2-án meghalálozott Ladiver Illés igazgató, kit, hogy mennyire becsültek a mieink, kitetszik abból is, hogy tetemeit a parochialis nagy templomban takarították el. Helyébe Schwartz János választott igazgatónak, ki azonban hivatalát csak egy évig folytathatta.

Az 1687-ik év ugyanis a leggyászosabbá vált az eperjesi s vidéki evangélikusokra nézve. Gróf Csáky István császári tábornok és biztos február 7-én Eperjesre jöven, az evangélikusokat, mint a kik Tökölivel tartottak volna, templomaik és iskoláik birtokából kiveti s számukra a városon kívül a nagy hidnál a hóhér és kutyapecezérek szomszédságában jelöl ki helyet, mit az eperjesiek, mint meggyalázó, elfogadni vonakodtak.“ (Vandrák A. i. m. 12. l.) Azután jött Caraffa Antal!

„1686—1705-ig megszűnt Eperjesen mind az evangélikus istenítisztelet, mind pedig az oktatás. Schwartz J. igazgató elfogatván, Murány várába vitetett.“ (Vandrák A.) Klein J. S. (I. p. 381.) és Ribini J. szerint (i. m. i. h.) Schwartz János fentebb megnevezett színműveért 1687-ben Caraffa Antal parancsára (Ribini) vettetett börtönbe s csakis a württembergi herczeg, Lajos,

kérelmére, a ki I. Leopold hadseregében szolgált, szabadult meg. De maga a collegium is megszenvedte Schwartz e színművét; mert midőn Tököli elűzetett, elvétellett — mondja Ribini.

Wallaszky P. (257.) azt beszéli, hogy Schwartz 1680. május 9-én életveszélyben forgott Lőcsén. Azzal vádoltatott ugyanis, hogy az új összeküvésnek részese. Wallaszky szerint ekkor alig kerülte el a halált; majd a murányi várba vitetett őrizet alá, azonban a württembergi herceg, Lajos, közbenjárására, a ki I. Leopold császár seregében szolgált Magyarországon, okt. 30-án szabadon bocsátatott.

Ezt az 1686-iki év utáni időkre kell tennünk, mert hogy Schwartz az 1686-iki év után vitetett Murányba fogságra s innen ekkor szabadított ki, Lajos württembergi herceg által, az tény. Abban, hogy Schwartz 1680-ban Lőcsén életveszélyben forgott volna, tévedés van, mert Schwartz csak a soproni 1681-iki országgyűlés után jött haza.

Wallaszky továbbá azt is beszéli, hogy ezután sok viszontagságon ment át itthon Schwartz s azért Szászországba távozott; a Matr. Ord.-ban csakugyan mondja Schwartz „in exilio vixi,“ míg végül 1705-ben szülővárosa papjául hivatott meg; Klein J. S. és Ribini J. (i. h.) ellenben egyetértőleg azt állítja, hogy Schwartz megszabadulván a fogságból s bajtól félvén, Pozsonyba menekült, (Schwartz ezt is mondhatta exiliumnak,) — ott tanár (és rector Klein) lőn. De ott is sok baj érte, üldöztetett (Ribini) s rövid időn Eperjesre tért vissza, hogy jobb sorsot érjen, mert már 1704. decz. 4-én megnyiták a város kapui II. Rákóczy Ferencz seregei előtt, s nem sokára új élet kelt az eperjesi evangélikusok körében.

Schwartz J. azután Eperjesen pappá választatott s ilyenné 1705-ben május 20-án Bártfán Zabler Jakab superintendens által fel is szenteltetett. (145. sz. Matr. Ord. Z. J.)

1708-ban közte és másodpapja (diakonusa) M. Jeremiás Gottlieb Titius, valamint az akkori eperjesi magyar pap Motuz Mátyás között esekély illetékességi kérdésben viszály tört ki, mely azonban 1708. húsvét szombatján kiegyenlített. (Klein.)

Meghalván 1709-ben Zabler Jakab superintendens, 1709. szept. 12-én a Kis-Szebenben tartott (zsinaton) gyűlésen, az akkori főinspector Szirmay Miklós elnöklété mellett a szab. kir. városok és Sáros, Zemplén és Szepes-megyék (Héthárs és Nagy-Sáros) superintendensévé egyhangulag Schwartz János választatott.

Schwartz J. tudományos, művelt férfiú volt, a ki az egyházi ügyek elintézésében végtelen nagy gyakorlattal bírt. Fiatalabb korában szigorú püspök volt.

Az 1711-ik év körül, a 13 városi esperességet kivéve, Canonica visitatiót tartott a szépeességi ev. egyházakban.

(Wallaszky P. 370. elbeszéli, miképen iktatta be M. Joh. Schwartz mint superintendens Matthaeides Sámuel collegiumi rectori hivatalába 1710-ben.)

Schwartzot igen bántotta az, hogy az általa felszenteltek közül akadtak, a kik megtagadták evangéliumi hitüket. — Ilyenek voltak Benedik János

lófalvi lelkész, az első, a kit Schwartz János felszentelt, Kegyer János kőszegi és lemeszi pap (sárosiak) és Dévai Márton kassai pap.

Azonban ennél sokkal nagyobb keserűség és bánat érte Schwartzot és az egész eperjesi ev. egyházat a Rákóczy-féle forradalom leverése után. — „Hire járt ugyanis már az 1711. év tavaszán, hogy az evangélikusokra nagy csapás vár, de csak június 25-én érkezett le Eleonóra kormányzó özvegy császárnétól a parancs, hogy vallás-szabadságukat csak a soproni 1681. és pozsonyi 1687-iki megszorító törvények értelmében gyakorolhatják, vagyis hogy templomuk s iskolájok csak a külvárosban lehet, (a belvárosi templomok a római katolikusoknak) a belvárosi magyar templom s a collegium a jezsuitáknak kiadandók.

Matthaeidesz igazgató s a többi tanárok, miután a közvizsgák bevégeztével az ifjúsággal egyetemben a magyar templomban az úrvacsorájával éltek volna, keserű könyhullatások közt hagyják el hosszú-hosszú időre a collegiumot!

Szeptember végén ugyanis Pálffy János, a nádor, Eperjesre érkezvén, személyesen adta át a róm. katolikusoknak a collegiumot a templommal együtt, az evangélikusoknak pedig a nyugati külvárosban jelölt ki 94 öl hosszú és 56 öl széles helyet, hol templomot és iskolát, *de csak fából* építhessenek. Még ez ellen is tiltakozott Kolb jezsuita, mint helybeli plébánus, — de a nádor által megrovatott, — sőt a császári udvartól is jött két rendbeli parancs, mely az evangélikusok háborgatását, a nevezett helyen, egyenesen tiltá. — De a jezsuiták gyűlölsége nyugodni nem tudott s titokban és nyíltan fanatizálta a városi és megyei közönséget annyira, hogy 1714-ben május 30-án Kolb intézkedésére 20 katona s rajongó pórnép rohaná meg s rombolá szét az új épületeket, préda gyanánt vivén magával az építési anyagot is, mintha sajátja lett volna. — Az evangélikusok keserves panaszára jött ugyan július 12-én királyi parancs, mely a szabad istenitiszteleket s az épületek új felállítását megengedé, hanem minden kárpótlás nélkül. — Azonban a jezsuiták ráveszik b. Krailing eperjesi térparancsnokot, hogy az építkezés, mint a közel álló puskaporos bástyára nézve veszélyes ellen, tiltakozzék. — Ezen *argumentum* kiforgatása az evangélikusoknak sok idejökbe, nagy fáradságukba és 3000 forintjukba került.

Felépítettvén végre a templom és iskola ugyanazon helyen és *fából*, az eperjesi evangélikusok, kisebb faggatásokat tekintetbe nem véve, száműzésökben mintegy 25 évig békében hagytak. (Vandrák A. i. m. 15—16. l.)

Hogy ezen zaklatások között mennyit szenvedhetett az így üldözött eperjesi ev. egyház első lelkésze Schwartz János, képzelhetni!

Schwartz J. később nagyon elvénült, úgy hogy csak segédje Frühauf Dávid segítségével végezhetette hivatalos teendőit.

Másodszor 80 éves korában nősült! (Klein.)

Meghalt 1728. december 28-án 87 éves korában. Eltemettetett 1729. jan. 9-én, midőn is az eperjesi ev. egyház fényes temetést rendezett tiszteletére.

19 évig volt superintendens s mint ilyen 38-at szentelt fel. (Matr. Ord. 33-at említ.)

Irodalmi működéséről csak annyit említhetünk fel, hogy nevezett két művén (t. i. „De universalibus“ és „Helena Menelao restituta“) kívül, különösen prédikációival tűnt ki.

Jegyzet. Gyönyörű szellemi élet lehetett az eperjesi ev. collegiumban 1683-ban, midőn Schwartz az ékesszólástan, bölesészet stb. tanára volt s egy Ladivér Illés volt igazgató! — 1683. október 4-én Szitnay György a syntaxis praeceptora és a logikában Schwartz hallgatója, Schwartz elnökle mellett: „Pomum eridos sive veritas logica in solenni et publico examine autumnali publicae concertantium disquisitioni, per tres mentis operationes exposita et examinata, philosophiae hodiernae dubitativae ex parte Cartesianae opposita“ cím alatt Lőcsén 1683. in IV° megjelent értekezést tartott!

E mellett lásd: Ladivér I. panegyricusát Tökölire.

II. Christianus Pfannschmidt.

1729—1741.

Pfannschmidt (vagy Phanschmiedt némelyek szerint) Keresztély született Lőcsén, hol atyja Pf. Dániel városi tisztviselő „tribunus plebis“ volt. Anyja Maylat („Meylandin“ Matr. Ord.) Zsuzsánna. — Tanult Kretschmer Ephraimtól otthon Lőcsén, majd a boroszlói gymnasiumban „in Elisabethano,“ majd a lőcsei tanács kívánságára és annak költségén 1685-től a jénai egyetemen. A külföldön 1685-től 1691-ig tartózkodott. 1691-ben hazatért, két évig otthon tartózkodott, („biennium in privato exegit“) majd ugyancsak otthon Lőcsén 1693-ban (diaconussá) másodlelkésszé lőn a német egyházban s ilyenné Zabler Jakab superintendens által 1693. július 2-án Bártfán felszenteltetett. (32. sz. Z. J. Matr. Ord.) — E hivatalát 12 éven át hiven és pontosan betöltvén, 1705-ben a lőcsei első pap Kretschmer halála után, — első pappá választatott. Szorgalma, hűséges lelkipásztori gondozása általános tiszteletre és szeretetre méltóvá tették őt.

A Rákóczy-féle forradalomban 1705-ben, biztosok neveztetvén ki, a kik az addig üldözött protestánsoknak elvett javait visszaadják, ilyen biztososokul a Szepességre Meltzer János (r. kath.), Görgey Imre (ev.) és Becskeházy Zsigmond (ref.) nevezettek ki. Ezek 1705. október és november havában a szepesi ev. egyházak egyházi javait legnagyobb részt visszaadták. — Ekkor Lőcsén is visszakapták az evangélikusok az egyházi javakat majdnem mind, mert csak $\frac{1}{3}$ -ad része hagyatott a római katolikusok birtokában, — mi mellett egyttal az evangélikusok felmentettek a római kath. egyházi hatóságok s az azoknak fizetendő stóla alól. A biztosok a lélekszámba és az adóra való tekintettel szabályozták az egyházi vagyon ügyét.

A lőcseiek az üldözések alatt mindentől megfosztva, a városon kívül egy fatemplomban tartották istenitiszteleteiket.

1710. február havában Löffelholtz császári tábornoknak Lőcse meghódolni kényszerülvén, az evangélikusok nemcsak hogy újra elvesztettek min-

dent, a mit visszakaptak volt, de a fatemplom is leégrén az 1709-iki év vége felé az ostrom alatt, — most minden templom nélkül maradtak.

Ekkor I. Józsefhez folyamodtak templom építési engedélyért. Ez végre sok halogatás után megadtván, 1713-ban elkészült az új ev. fatemplom is és (4-ik Trin. vasárnapon) fel is szenteltetett. — Addig egy magánházban tartattak az ev. istenitiszteletek.

Hogy mennyit szenvedtek azután III. Károly idejében a lőcseiek, kiket az oda beküldött jezsuiták és a visitálni járó róm. kath. főpapok is zaklattak, hosszú volna elbeszélni. (Többek között 1716. október 8-án Pelcz prépost és a szepesi püspök katonai segítséggel erőszakosan feltörték az ev. templomot és iskolát és úgy visitáltak!)

Mindeme zaklatások, üldözések között Pfanschmied nyugodtan, hűen folytatta, teljesítette lelkipásztori kötelességét — s ennek folytán azon kitüntetés érte őt, hogy midőn Schwartz János meghalt 1729-ben, superintendenssé választatott, — a szab. kir. városok s a szomszéd megyék számára. Trangous Illés kis-szebeni pap által iktatott be hivatalába 1729. márczius 10-én.

Azonban a superintendensi hivatalra nézve nemsokára nagy változás állott be. III. Károly (I. 1731.) ugyanis 1734. október 20-án kiadott rendeletében (resolutio) csak négy superintendens engedélyezett az evangélikusoknak; a szab. kir. városi superintendenciának tehát egygyé kellett olvadnia a megyeivel az ugynevezett Tisza-kerületivel. — Megyei superintendens ekkor Antoni Sámuel volt, a ki e tiszteletet 1709-től J. Sárossy halálától 1738-ig vitte.

A megyei superintendens Antoni S. halála után zavarok keletkeztek; a gömöriek szívesen elfogadták volna Pfanschmied Keresztélyt tiszta-kerületi, megyei superintendensül s ilyen irányban 1738. december 8-án levelet is intéztek a (ribniki) újbársi esperességi közgyűlésből a ker. felügyelőhöz Szirmay Tamáshoz, mivel azonban több megye nem akart ebbe belegyezni, Szirmay Tamás megtartatta a megyék számára a superintendens választást, a mikor is 1741-ben február 16-án Girálton a négy jelölt közül a csetneki pap Ambrózy György választatott superintendenssé.

Ez időtől Pfanschmiednek, csak egy lehetvén a superintendens, csak a superintendensi cím maradt meg.

1743. január 11-én azután létrejött a „dobsinai coalitio“, — a mely a superintendensek választását 1863-ig szabályozta. (Lásd alább.)

Pfanschmied mint superintendens 1729 től 1741-ig 31-et szentelt fel.

Meghalt Pfanschmied 1741-ben s egyháza fényes temetést rendezett neki nov. 21-én.

Gazdag volt, de gyermekei nem voltak; mert volt ugyan egy fia, de az a külföldön korán elhalt s nem is volt atyja öröme. — Sokan zsugorinak mondták. (Klein, Schmal A. Fabó. Mon. I. 137.)

„Erant non panem, qui ei tenacitatem adscriberent.“

Különben udvarias, előzékeny békés ember.

A halálára irt latin költemény szépen kiemeli papi, püspöki s emberi, — társas erényeit.

Majdnem 50 évig volt lelkész.

Utódai, rokonai közül némelyeknek megengedettett a Zsedényi név felvétele. — Ezek egyik sarja volt a b. e. nagy egyházpártfogó Zsedényi Ede.

Pfanschmied Keresztély irodalmi munkásságáról forrásaink nem tesznek említést.

„Inter arma silent Musae!“

Jegyzet. Ribini J. Memor. II. 340. s k. úgy adja elő a dolgot, hogy Schwartz J. halála után a VI sz. k. városok Pfanschmiedet azért választották meg superintendensnek, hogy külön püspökválasztási jogukat, melyet Thurzó György diplomája megerősített vala, megőrizték, mivel azt a rózsahegyí zsinat 1707., mely Zabler Jakabot több megyék mellett az ő superintendensökké is tette, meg nem erősítette vala. Ribini továbbá úgy adja elő a dolgot, hogy csak Pfanschmied halála után választatott meg Ambrózy, — de ez nem áll.

IV. SZAKASZ.

Ev. Tisza-kerületi superintendensek.

III. Károly resolútiója 1734. október 20. utáni superintendensek. (III. Károly csak egyet engedett az egész kerület számára.)

~~~~~

12. Ambrozy György. (L. Klein. Nachrichten III. p. 9.)

1741—1746.

Ezen az ev. egyház körül végtelen nagy érdemeket szerzett férfinak érdemei oly nagyok, hogy azokat a lehető legrészletesebb előadás mellett is alig sorolhatjuk fel kellőleg. Igyekezni fogunk róla lehető röviden szólni, hogy kellemes modorban ismertessük meg élettörténetét az olvasóval. Mi Schmal A.-ra is tekintettel leszünk, ki házi barátja volt.

Született 1694. ápril 18.-kán Alsó-Kubinban Árvicegyében. Atyját, a ki nemes volt, Mátyásnak, anyját Zsuzsannát családi nevén Kubácskaynak hívták. Szülei megfelelő nevelést kívánván néki adni, semmit sem mulasztottak el — szegénységök daczára, a mi az ő kiművelésében hasznos szolgálatot tehetett. Szülőhelye iskolájában, melybe 1703-ban küldetett, Pika Mihály vezetése alatt sajátította el az olvasás és írás ismertetét. — Pika Mihály helyére 1707-ben a felsőmagyarországi ev. rendek főiskolájából, az eperjesi collegiumból, Petrovics Zachariás jött rectorul. Ambrózy tehát most ennek tanítványa lőn és Petrovicsot, midőn Alsó-Kubintól a szabad vallásgyakorlat megvonatván, — az iskola Lestinára az artikularis helyre költözött, mint hű tanítvány Lestinára is követte. — Ezen tanítójának szorgalmát és türelmét és az ő kiművelődésére gyakorolt áldásos befolyását gyakran emlegette háladatos szívvél.

Hogy a német nyelvet megtanúlja, 1712-ben Késmárkra ment s ott Bohus György rector tanítványa lőn. Az akkori conrectortól Keil Györgytől a görög nyelvet tanulta. Innen először Debreczenbe, majd Diószegre (egy bihari (?) mezővárosba) ment, mivel azonban itt egy helyütt sem fogadták el, a Rozsnyó mellett fekvő Berzéthére ment s itt nagy szorgalommal nekifeküdt a magyar nyelv megtanulásának. Itt sokat szenvedett. Tanulmányait nem foly-

tathatta, ellenben a református tanítónak a gyermekek oktatásában segédkezet nyújtott. De bármennyit nélkülözött is, feltett szándékához hű maradt. Szenvedéseinek egyedüli enyhítője Regis Márton (Király M.) a rozsnyói ev. lelkész volt, a ki mint ilyen sok érdemeket szerzett magának.

Másfél év múlva tanulmányait folytatandó s a magyar nyelv megtanulására szánt időt is kipótlandó, Sopronba vagy Győrbe készült, de az 1716-ban kiütt török háború miatt, mely a következő évben is folyt, barátjainak tanácsára megfogant ezen elhatározását ki nem vihette, hanem Eperjesre sietett, hol akkor éppen Matthaeides Sámuel tanított, a kiről későbben ő mindig hálával emlékezett meg. Ez a tanítványai közé felvett Ambrózyt, miután őt jobban megismerte, a maga házához fogadta és a nála kosztban lévő nemes ifjak tanítását bízta reá. És e nemes ifjak a Roth-ok, Berzeviczy-ek és Sárossy-ak az ő vezetése alatt nemcsak a tudományokban, de a nemes erkölcsökben is fényes előmeneteleket tettek. -- Ezen szorgalma nem is maradt jutalmazás nélkül. Nevelői ügyessége jutalmául az eperjesi collegiumban a grammatisták tanárává lőn. Két év múlva 1718-ban lemondott hivataláról és pünkösztkor Wittenbergbe ment. — Mielőtt azonban még Wittenbergbe érkezett volna, oda vivő útjában Boroszlóban, heves hideglelést kapott, melynek következtében 14 napig e városban kénytelenítettett időzni. Wittenbergben akkor a következő jeles tanárok működtek, u. m. Wernsdorf, Chladny, Schröer. A. Jan. Wernsdorf elnökle mellett egy nyilvános vita alkalmával a következő tételről értekezett: „de causis turbarum in ecclesia.“ Ezen műve Wittenbergben 1721. márcz. 11 én (4 rét) nyomtatásban is megjelent. — Visszatérése alkalmával rövidebb utat választott és Silézián, a lengyel batáron át akart Árvicegyébe születés helyére Alsó-Kubinba jutni. — De meglepetésére Bielában azon ürügy alatt, hogy ev. lelkész, elfogatott és bebörtönöztetett. — Nem ijedt meg, mert magát ártatlannak tudta és Horatius szavával vigasztalta magát: „hic murus aheneus esto, nil conscire sibi nulla pallescere culpa.“ — Nemsokára azonban megtudta, hogy komoly veszély fenyegeti. Mert midőn Bielában okokkal támogatta azon állítását, hogy ártatlan s minden órában szabadon bocsáttatását várta, akadt néhány olyan lengyel, a ki esküvel bizonyította, hogy a hegyek között, titkon ev. lelkészi teendőket végzett. — Erre a bielai hatóság parancsára egy szeke- ren Krakkóba vitetett és az egyházi ítélőszéknek adatott át. — Alig hogy könyhullatás és mély sóhajok között ott megérkezett, már is sokan jöttek össze, hogy vitatkozási ügyességének és bölcsességének tanúi lehessenek. De ő kerülte az alkalmat és nagy bölcsen úgy tetette magát, — mintha a hozzá intézett kérdésekre felelni nem tudna. Ez által azt érte el, hogy nem a nyilvános fogházba, hanem egy külön — nem a püspöki palota mellett álló — börtönbe vettetett. -- Ekkor mindent elkövettek, hogy hitének megtagadására bírják; mivel pedig ő azt mondta, hogy azt semmiképen sem teheti, mert azzal lelkiismeretét sértené meg, kinyilatkoztatták neki, hogy bűnét másképen nem büntethetik, hanem ha fejét veszik. Azok közül, a kik hozzá küldettek, egy bizonyos Pater Goresitzky, (Goresiczky. Schmal.) eredetileg magyarországi család — Sinapius — sarja, egy szabadelvű férfiú, a kit a lengyelek mély tudományaért igen dicsértek, — dicsérendő kivételt tett. Ezen híres férfiú,

valahányszor hozzá jött, Horatiusnak ama szavaival vigasztalta, bátorította őt: „vivito fortis, fortiaque adversis opposito pectora rebus.“ És e férfiú bátorítása úgy hatott a szegény fogolyra, hogy akár hizelegtek néki, akár esábitgatták, akár pedig fenyegették, — mindig állhatatos maradt. Háromszor ült össze a krakkói papság, hogy ezen bonyolódott ügyben a kánonjog tételei, parancsa szerint intézkedjék. — Midőn a törvényszék elé állíttatott, (a szentszék elé vitetett) meghagyták neki, hogy ügyét egy ügyvéd által, a kit a lengyelek instigatorknak neveztek, — adja elő és védelmezze. Szerencsétlenségére egy nagyon ügyetlen ügyvédre akadt, a kinek ő maga volt kénytelen mindent elmondani, a mi védelmére szolgálhatott. Végül Bieláról tanúkat hoztak, a kik makacsul megmaradtak esküjök mellett, a mi által őt veszedelembbe taszították. — Mert az egyházi törvényszék, félrevezettetvén a tanúk esküi által, — halálra ítélte őt. — A hozott ítélet a nyilvános könyvbe iratott és néki egy küldött által tudtúl adatott.

Ezen hír által el nem rémittetett, — állhatatos maradt, s a halálra nyugodtan készült elő. Bírái igyekeztek szenvedéseit, bánatát fokozni. Hogy megijeszszék, elküldték néki a börtönbe azon ruhákat, melyekbe az elítélteket szokták felöltöztetni. A kocsi is készen állott már, melyen a vesztőhelyre kellett vitetnie. És ő a félelem és remény között ingadozván, azon egész éjszakát, melyről azt hitte hogy életének utolsó éjszakája, álmatlanul bensőséges imádkozás közt töltötte, — Istenéhez fordulván s ájtatos foglalkozások között, erősítgetvén magát gyönyörű jelszavával, melyet a 37-ik zsoltár 4-ik verséből meritett: „Gyönyörködjél az úrban és megadja néked a te szívednek kérésit.“

Midőn épen a néki küldött vesztőhelyi ruhát akarta felvenni, még elég jókor, — két levél jött Magyarországból a krakkói püspökhöz; az egyik Okolicsányi Józseftől Árva megye akkori alispánjától, a másik pedig az árvai vár akkori parancsnokától, melyben Ambrózy ártatlansága bizonyíttatott. Ezen két férfiú — bár mind a kettő r. katolikus volt, kérte a püspököt, bocsátaná szabadon a szegény rabot. Mivel azonban az ítélet már a nyilvános könyvbe beiratott, és mint olyan, mint mondták, a törvény értelmében már meg sem is semmisíthetett: annál fogva Pater Goresiczky rábeszélte Ambrozyt, miszerint vallja be, hogy ő ev. pap és kérje meg a püspököt, hogy hallgasson két oly igen tekintélyes férfiú kérelmére, és őt, idegen ország polgárát, száműzze az országból, vagy büntesse őt valamely más módon. — Ambrozy megtette azt, a mit néki Pater Goresiczky tanácsolt és csakugyan szabadon bocsátatott a következő feltételek alatt: sohasem szabad Lengyelországba jönnie, mindenkor legalább is 20 (12 Schmal szerint) mértföldnyi távolban kell Krakkótól maradnia, — különben halálra.

Miután ezen feltételeket elfogadta, augusztus 2-án 1721. börtönéből, melyben kenyéren és vizen 16 hetet töltött, szabadon bocsátatott. A püspök felette keresztet csinált és azt mondta: „Eredj el békével! Meglásd, hogy többé ne vétkezzél!“

Kiszabadulásáért szívből hálát adott az Istennek és megfogadta, hogy Istennek ezen iránta tanúsított kegyelméért, (hogy arról sohasem feledkezhessék

meg) Istenhez soha másképen, hanem csakis térden állva fog imádkozni. És ezt kiszabadulása napjától — halála napjáig, mindenkor meg is tartotta.

A mint Krakkóból hazájába visszatért, alig hogy úgy a hogy, ügyeit rendezte, a thürócsmegyei Neczpálra került tanítónak Augusztini Mátyás helyére, kit egyháza „rector“-ból pappá tett. Alig kezdte meg Ambrozy a tanítást, már is mindenfelől özönlött hozzá a tanulni vágyó ifjuság. Tanítványai-ból az akkori magyar ev. egyháznak nem egy nagy fia került ki, így Pohl Mihály későbbi bányai superintendens, Schmal András, stb. a nemesek közül: Justhék, Beniczkyék, Jeszenszkyék stb. — Sőt azon vidéken nagyon-nagyon sokáig mondogatták, hogy a neczpáli egyház akkor virágzott, mikor benne két egyházi atya működék, t. i. Ambrosius és Augustinus. — De ez Neczpál szomorúságára nem sokáig tartott (3 évig), mert Krmann Dániel akkori dunán-inneni superintendens, hogy őt a tót biblia kiadásánál használhassa, Ambrozyt a Nyitramegyében fekvő, népes Verbőcz papjává tette meg. Nevezetes, hogy midőn Ambrozy a meghívást megkapta, épen az iskolában volt s ott tanítványainak épen Krisztus urunk ama szavát magyarázgatta, (Máté 24. v. 20.) „Imádkozzatok pedig, hogy télben ne legyen futástok, se szombatnapon“, — mert alig hogy hire ment, hogy Ambrozy elfogadta a meghívást, — a vezetőjét vesztett ifjuság szétszéledt. — Ambrozy Krmann által kitűnő próbaprédikáció után (III-ik advent vasárnapon) ugyancsak Verbőczön a krajnai, brezovai és pritrzdi lelkészek jelenlétében szenteltetett fel! Ekkor azután megnősült, nőül vevén életének 30-ik évében 1725-ben Benedicti János leányát Katalint. Benedicti nemes és besztercebányai városi tanácsnok volt. Házassága boldog, de rövid vala. Mert alig mult el 7 év, szeretett neje, 4 gyermek anyja, meghalt. Épen mikor utolsó fia, a ki a keresztségben György nevet nyert, született, (1732. július 31-én) 7-ed napra 1732. aug. 6-án halt meg. Alighogy némi-leg hegedni kezdett a lelkén ejtett seb, már új szerencsétlenség érte őt. — Mert midőn e vidéken 1733. elején az ev. templomokat elszédték, 1733. jan. 21-én ő is elüzetett. Mielőtt szeretett gyülekezetétől megvált volna, azt kitarításra, állhatatosságra buzdította, — hithűségre lelkesítette, — majd minden-nap prédikálván.

Ő maga most nem sokáig ette a nyomoruság kenyerét. Váratlanul a Nyitramegyében fekvő articularis — Pitrzsd — egyházba hivatott meg, melynek VI. Károly templomépítési engedélyt adott 1733. május 27-én s azt is megengedte, hogy ezentul mindig két lelkészt tarthasson. Ambrozy kartársa itt Jesztrebinyi Sámuel volt. — Ambrozy hivatalát oly ernyedetlen szorgalommal, s oly kitűnő sikerrel vitte, — hogy hire messze földre elhatott. Több egyház kívánta őt megnyerni. Így Trencsén, hol a meghalt lelkész, Prunyi Mátyás temetésén mondott beszédével annyira megnyerte a szíveket, hogy el sem akarták őt bocsátani, hanem azonnal papjukul kívánták alkalmazni; így Maróth (Hont m.) egyháza, mely kétszer hívta őt meg, pedig egyszer épen az nap kapta a meghívást, melyen Verbőczről kiüzetett, — de egyszer sem fogadta el, mert nem akarta a veszélybe jött egyházakat elhagyni, — annál kevésbé pedig, mert maradásra kérték őt az ottani egyházak felügyelői: báró Kalisius Keresztély és Jeszenák Pál is; — így Aszód, hová őt népével egyetértőleg

Podmaniczky János birta, — de hová őt egyháza szintén nem bocsátotta. — Ekkor másodszor nősült. Nejét Klieber Zsuzsannát, a ki Selmecezen született, de Besztercebányán Hruszkovitz Sámuelnél tartózkodott, azelőtt sohasem látta. — A nyitra-szerdahelyi Ambrosi András kérte meg e lányt az ő számára 1735. január havában és február 12-én ünnepélyesen megesküdtek, egybekeltek. — Ezzel tíz évig élt és 4 fiut (Pál, Dániel, Mátyás, Mihály) és egy leányt (Anna) nemzett. (Ezekből Dániel és Anna maradt meg.)

1738-ban Antoni Sámuel superintendens halála után Csetnekre hivatott meg szept. 17-én. — Ide szept. 17-én (Schmal okt. 2.) szerencsésen megérkezett. Egyháza ugyan nem akarta őt elbocsátani, de Mohl Illés superintendens és Jeszenák Pál inspector szavára végre mégis elbocsátotta őt. De nem tudta őt feledni — és midőn Jesztrebinyi Sámuel meghalt, (1739. márczius 13-án) újra visszahívták őt Pritzdre; — de a meghívást el nem fogadta.

A Ribniken (Újvásár) tartott esperességi gyűlésen a gömöri esperesség (Contubernium) tagjául vétetett fel, aláírta az esperességi törvényeket és egy latin beszédet tartott ez alkalommal: „de primordiis et origine contuberniorum evangelicorum in Hungaria.“ — Midőn 1739-ben a pestis dühöngni kezdett, a legnagyobb életveszélyben vigasztalta az egészségeseket és bátorította a betegeket. A városból távozni a népet a megye nem engedte. (Zár.) Ott volt mindenütt, nem tekintve a veszélyt. A pestis az iskolába is hatolt, melynek rectora akkor Tubel Jakab volt, de egy — egyetlen ifjút kivéve, a többi szerencsésen megmenekült. — Midőn ezen csapás elmúlt, 1740. („festo Annunciationis b. v. Mariae“) ünnepélyes hálaadó istenitiszteletet s beszédet tartott, melyben Istennek azon kegyelmét, hogy a csapást levette népéről, mély hálával, mély bensőséggel köszönte meg. (20. l.)

Nemsokára ezután be kellett tölteni Antoni Sámuel halála folytán a superintendensi hivatalt és Szirmay Tamás a tiszáninneri és túli kerület főfelügyelője, más előkelő nemesek segélyével a Károly-féle 1734-iki rendelet értelmében kívánta azt betölteni. De óhajlásának kivitele sok akadályba ütközött, — mert néhány sz. kir. város a kerületre való minden tekintet nélkül kívánta a superintendenst megválasztani. — Végül mégis sikerült a sárosi Girálton 1741. febr. 16-kán a nemesség számos tagjának jelenlétében Ambrozyt választani superintendenssé (L. Ribini. Mem. II. 341.) négy jelölt közül. — (Jelöltek voltak: 1.) Fischer Illés késmárki, 2.) Ambrozy György csetneki, 3.) Fabriczi András nagy-szlabosi, gömöri esperes és 4.) Glosz Mihály margonyai lelkész és sárosi esperes.) Már 1741. jan. 26-kán az eperjesi ker. gyűlésen kellett volna a püspöknek megválasztatnia, de a sz. kir. városok csak azután bocsátkoztak a püspök választásába, miután a kerülettel barátságos egyezsége léptek a gyűlésen arra nézve, a mi azután a dobsinai coalitióban kimondatott, t. i. a váltakozásra nézve, melynélfogva a superitendens majd a sz. k. városi német, majd ismét a kerületbeli magyar vagy tót papok közül leszen választandó. — Midőn Szirmay felügyelő Ambrozyt levélben és a gyűlésről hazamenő követek által megválasztásáról értesítette, — az visszautasította ezen kitüntetést és magát ily fontos méltóság viselésére gyengének mondotta. De szabadkozása mitsem használt, hanem márczius 21-kére Dobsinára kitűzetett

a püspök-avatási ünnepély. — Számos világi s egyházi részvétele mellett folyt le ez ünnepély. — Megkezdte azt egyházi énekek éneklésével Gotthard György akkori dobsinai rector. Erre Weinert M. András eperjesi német pap Tim. 3. v. 1—2. felett német beszédet mondott, erre Fabriczi András nagszlabosi lelkész és gömöri főesperes 26 lelkész által kísérve az oltár elé lépett, letérdelt, megkezdte a „Jövel Szent lélek úristen“ (veni sancte) invocatiót, majd 1. Tim. 3. v. 13. alapján rövid tót nyelvű beszédet mondott, s végül apostoli szokás szerint felavatta Ambrozyt ájtatos imádsággal és kézrátévéssel és megeskette superintendenssé. Majd a felavatási szertartás befejezéseül Schmal András latin beszédet mondott, melyben nagy hálálkodással köszönetet mondott Mária Therésiának, a kegyes uralkodónak és népei anyjának, majd a pártfogóknak és végül mindenkinek, kit az megilletett. Az ünnepélyes istenitiszteleet befejezéseül rövid ima után a dobsinai pap Szolkovi Jakab a népet megáldotta. — (Schmal A. beszéde 1745-ben (4. rét.) Wittenbergben nyomtatásban is megjelent: Oratio eucharistica stb. czimmel.) Az ünnepélyes istenitiszteleet befejezése után a Szontagh-féle házban nagy diszebedet rendezett Szontagh Gáspár és vendégszerető neje Zimmermann Mária.

Következő napon azután Kmetoni Tamás kövényi vagy kövári (kövi?) lelkész és a kis-honthi contubernium conseniora által a maga gyülekezetének Csetneken mutattatott be mint superintendens. — Ezen új hivatalát lelkiismeretesen betölteni s így a jók dicséretét kiérdemelni igyekezék. Első és legfőbb törekvése az volt, hogy a szab. kir. városi gyülekezeteket a kerülettel az ediginél szorosabb kapcsolattal fűzze össze. Sok világi és egyházi előkelő férfiú működék már e célra, de szerencsésebb egy sem volt Ambrozynál; de ő nem is pihent meg addig, míg ez egyesülést létre nem hozta. Ez volt az ugynevezett „dobsinai coalitio“ (melyről láss alább többet). Erre, mivel már több mint husz év óta nem tartatott (1743. stb.) olyan, egyházlátogatást tartott. Eléggé nem dicsérhető e tekintetbeni buzgólkodása és szorgalma. Schmal András, ki ezen egyházlátogatást le irta, volt jegyzője. — Ambrozy maga kérdezte ki a népet, tanította az ifjúságot és megvizsgálta a lelkészeket, vajjon igaz hitre tanítják-e a népet és tiszta, példás-e erkölcsi magaviseletök s nem maradt adós sem a dicsérettel, sem a dorgálással. Ő maga pedig látogatási művében szigorú rendet tartott s gondja mindenre kiterjedett úgy a templomban, mint az iskolában, úgy az istenitiszteleti, mint az iskolai életben, és az egyház minden hivatalnokánál, viszonyainál. Ugyancsak ekkor össze is íratta egyházkerülete minden egyházait, papjait és tanítóit. (Lelkész az egyházkerületben ekkor összesen 75 volt.) Ambrozy istenfélő, hivatalos teendői végzésében kifogyhatatlan türelmé és mindenkivel szemben nyájas, barátságos férfiú volt. Az ő házáról el lehetett mondani a mit III. Keresztély dán királyról egyik életírója mondott, hogy az a szentlélek temploma, a mértékletesség és a becsületesség mintaképe, a muzsák hajléka, a hittudósok gyűlhelye, a szegények terített asztala és a nyomorultak menhelye volt. (Az 1745. február 17-iki dobsinai gyűlésen a kerület a superintendensnek 100 forint tiszteletdíjat szavazott meg.)

De mikor leginkább terjedezett jó hite és mikor egyházának legtöbbet

kezdett használni, akkor halt meg. Alig mult el a gömöri esperesség közgyűlése után, mely esperesség Thurzó György nádor 1610. jul. 10-én Kassán kelt oklevele alapján azon jogot nyerte volt egykor, hogy magának külön superintendenst választhat, 7 nap, az ugyanis 1746. junius 22-én Bisztrán tartott, midőn Péter Pál napján leányegyházában tartott istenitisztelet után rögtön másnapra torokfájást kapott, melyet az orvosok torokgyuladásnak mondtak. — Baja mindinkább súlyosbodék úgy, hogy majdnem öt napon át, sem evett, sem ivott. A használt szerek mit sem használtak. Végül hatodnapra kissé elköhögte a bajt és némi keveset evett s így kissé felüdült — s úgylátszék jobban van. — De váratlan oly heves (hideglelés) láz fogta elő, hogy ezen különben erős és egészséges férfit annyira megtörte, hogy kénytelen volt ágyba feküdni. A láz heve nem soká tartott, mert közbe-közbe engedett. Ez mintegy intette őt, hogy halála közel van. Kegyes s az örök életre vonatkozó kérdésekkel foglalkozék.

Hiveit, kik őt meglátogatni betegágyánál megjelentek, szóval és példákkal istenfélelemre intette, az elvesztése felett kesergőket vigasztalta és nem is beszélt másról, mint azon örömről, mely az igazán hívőre az örökkévalóságban várakozik.

Élete utolsó perceit ájtatos imádkozással, szívből fakadó fohászokkal töltötte — Istennek ajánlván lelkét. Az ő igazán keresztyéni magatartásának és megható, egy igazhívőhöz illő magaviseletének tanui valának Fabriczi András főesperes és Tubel Jakab, a kik mint legközelebbi szomszédok, — a haldokló ágyánál jelen voltak. Ilyen előkészület után meghalt 1746. jul. 5-én esti 9 órakor, életének 52-ik, lelkipásztori működésének (több helyütt) 24-ik és püspöki hivataloskodásának 6-ik évében. — Julius 6-án holt teteme nagy néptömeg jelenlétében — a temetés napjáig — a sekrestyében helyeztetett el, mely alkalommal Fabriczi András az „Elvégeztetett“ felett prédikált és a régiek azon szép szokásáról értekezék, halottaik holt tetemeit különféle szép virágokkal ékesíteni. — A voltaképeni temetés végül julius 26-án történt meg két temetési — egy magyar és egy tót — beszéddel. Magyar beszédet Vietoris András kún-taploczai lelkész, tót beszédet Schmal András ratkói lelkész tartott. (Vietoris A. Ezsaiás 38. v. 12, Schmal A. 2. Tim. 4. v. 7—8. felett.) E két lelkész temette Ambrosi elődjét Antoni Sámuel superintendens is beszéddel. Ugyanekkor megható alkalmi temetési énekek énekeltettek Fabriczi Ádám kántor vezetése alatt, különben pedig a két temetési éneket Bodó Mátyás írta. — Ambrosi a csetneki templom sekrestyében temettetett el. Ott várja a feltámadást.*)

---

*) Klein J. S. ezen distichonnal végzi mint epitaphiumul alkalmatossal sorait: (Schmal nyomán l. I. 178. Fabó A.)

„Hic jacet exemplar vitae, omni labe carentis
Summa jacet, summa hic cum pietate fides.“

Ezen sirirat volt egy kegyes biboros sirkövén is.

Megérdelmelte e dícséretet e kitünő főpásztor, a kinek egyháza, bár rövid ideig működék, végtelen sokat köszönhet.

Irodalmi munkásságát a következő munkák mutatják. Írt egy

1. Kettős catechismust = „Duplex catechismus cum libello precum“ a kisebb és a nagyobb ifjak számára és egy imádságos könyvet. Megjelent 1738-ban, 12 rét.

2. Katechismus magyarázatot: „Fundata elucidatio catechismi“ a bizonyító szentírásbeli helyek beszövéseivel. Megjelent 1738-ban 12 rét.

3. A halálra való előkészületről: „Praeparatio ad mortem“, melynek függeléke néhány hasznos könyvecske volt. Ezen könyv legelől 1742-ben 8-ad rét, majd 1778-ban is 8-ad rét Pozsonyban jelent meg, a pozsonyi magyartót akkori lelkész Institoris Mossócai Mihály előszavával. Ebben imádságok, ünnepi, böjti és gyónási értekezések is foglatatnak s végül áll benne egy kis énekes-könyvecske, mely az Ambrozy által írt igen szép öt tót egyházi éneket foglalja magában. — Azok közül az egyiket 1739-ben a pestis dühöngése idején írta.

4. Luther Kátéja némely részeinek magyarázatát = „Explicatio nonnullarum partium catechismi b. Lutheri.“ Megjelent 1745-ben 12 rét.

5. A keresztyén hittan foglalatja = „Nucleus christianae doctrinae.“ Megjelent 1745-ben 4 rét.

6. Tót nyelvű nagyobb kátéja s más iratai elvesztek.

Életét megírta terjedelmesen Schmal András, Fabó A. L., Horányi Elek, említi őt az Új magyar Athénás 531. és a ki szintén melegen emlékszik meg róla A. L. Munyay s végül terjedelmesen a honnan ezt vettük. J. S. Klein. III. R. i. m. Wallaszky P. (297.) azt mondja: „Inter opera Ambrosii imprimis insignis est, *Nucleus Doctrinae Evangelicae* idiomate slavico 1745. in 4°, est systema theologicum dogmatico morale. Opus utilissimum. Theses subdividit, dictis S. S. firmat, atque ita officia christiani ect. derivat.“

Jegyzet. Ambrozy Gy. 1743-ban a daróczi (Sáros m.) lelkészt az ő általa készített catechetikai könyvből való oktatásra kötelezi. 1743. Can. Vis. jkv. (Lásd Hörk J. Sáros-Zemp. esp. Monographia 235. old.) s 1753. május 15-én a sáros-zepléni esp. közgyűlés kötelezőleg kimondja, hogy Luther kis kátéját Ambrozy magyarázatában kell használni. (L. i. m. 152. l.) Az 1801. aug. 5-iki eperjesi ker. gyűl. Nicolai Sámuel superintendensnek azon utbaigazítást adta, hogy a Canonica visitationál Ambrozy Gy. superintendens eljárását kövesse.

V. SZAKASZ.

A „dobsinai Coalitio“ utáni superintendensek.

A dobsinai Coalitio keletkezése és tartalma. (Fabó A. Monum. III. K. 12. sk. 1. és az eredeti okmány szerint.)

A III. Károly-féle resolutio (Resolutio Carolina 1734. okt. 20.) a magyar áhe. superintendentiák számát négyben határozván meg, Ambrozy György superintendens és Szirmay Tamás kerül. főfelügyelő a Tisza-kerületben nyilvánuló közóhaj szerint arra törekedtek, hogy a szab. kir. városok addig külön superintendentiát képező egyházai bekebeleztesse a megyei (Tisza-kerületi) superintendentiába. Nehéz küzdelmek után létrejött az egyezmény 1743-ban január 11-én Dobsinán s „Coalitio“ nevezet alatt 1743. május 1. sk. napjain aláíratott.

Ezen „Coalitio“ (egyezmény) értelmében egyesülvén a megyék (Gömör, Borsod, Abauj, Sáros stb.) s a szab. kir. városok (Kassa, Eperjes, Lőcse, Bártfa, Szeben, Késmárk) superintendentiája, ezentul felváltva lett választandó a superintendens a sz. kir. városok németajku egyházainak s a kerületben, megyékben, valamint a sz. kir. városokban létező magyar tótajku egyházaknak lelkészei sorából. Az egyezmény latin eredetijének szavai ezek: „1. Alternatim instituenda ex . . . districtu et civitatibus candidatio et electio superintendentis ab utrisque partibus ea modalitate: ut decedente et sublato ex hac vita . . . . . moderno superintendente . . . . . Georgio Ambrosio, ex natione germanica liberarum regiarum civitatum, uti etiam privilegiati oppidi dopschen-sis verbi divini ministri tres pro candelatione, omnes habiles et idonei . . . . . pietate . . . . . ect. . . . . prae ceteris maxime conspicui eligantur. — Candidandi eos ac eligendi facultas penes integrum districtum et simul praenotatas civitates regias erit, moderatione et directione suprema totius hujus districtus inspectori relicta. . . . . Superintendente ex natione germanica ex vita decedente, — ordine alternationis ita exigente — ex nationibus Hungariae et Slavoniae, sive in comitatibus, sive in civitatibus degentibus candidandi pro hoc munere venient ministri . . . . . ect.“ (1. p.)

Ezen egyezmény szerint a szab. kir. városok minden német egyháza, melynek két lelkésze volt, két szavazattal bírt a püspök választásnál (3. p.)

a többi egyházak mindegyike csak egy szavazattal bir; nemesek és lelkészek egyenként egy-egy szavazattal birtak.

Ezen coalitiohoz 1783-ban s később a szepességi (13 városi stb.) esperességek is csatlakoztak s Ambrozy György superintendensnek sikerült (1744-ben) még a bányakerületi superintendenshez csatlakozott kis-honthiakat — kis-honthi esperességet is — a Tisza-kerületnek szerezni vissza. (Fabó A. III. 14.)

A dobsinai coalitio az 1863-ik évben jul. 22—23. Göllnitzbányán megtartott kerületi közgyűlésen (49. p.) Máday Károly superintendes megválasztása után függesztetett fel véglegesen („örök időkre“), kimondatván, hogy e hivatal betöltésére „ezentul az egyházaknak az érdem és közbizalom alapján teljesen szabad tér“ engedtetik, tehát hogy superintendenssé, a nemzetiségre való tekintet nélkül, mindig az választandó, ki arra legtöbb hivatással bir.

Hogy azonban addig, mig ezen (coalitio) egyezmény fennállott, mily szigoruan ragaszkodott annak parancsaihoz a kerület, mutatja azon tény, hogy Fischer Illés superintendens halála után, 1774-ben, mivel Fischer I. késmárki *német* lelkész volt, az Eperjesen 1774. aug. 3-án s 4-én tartott kerületi gyűlésen, — a később csakugyan superintendenssé választott Ruffinyi János, mert ő dobsinai *német* lelkész volt, — mivel a coalitio értelmében tót vagy magyar lelkész volt superintendenssé választandó, daczára annak, hogy igen sok szavazatot kapott, tekintve az egyezmény kötelező voltát, a többi három jelölt mellől kizáratott s az eperjesi Fábri Gergely, a ratkói Szinovitz Mihály s a szebeni Clementis Mátyás, — mindannyian tótlelkészek, bocsátattak szűkebb szavazás alá — s ezek közül azután Fábri Gergely választatott meg.

Hogy végül Czékus István püspök választásánál ismét az egyezmény szellemében történt a választás, az nem az egyezmény kötelező voltának, de annak tulajdonítandó, — hogy ő volt a legméltóbb.

13. Fischer Illés.

1747—1774.

Fischer Illés (Elias F.) kinek Schmal A. még életében írta meg életrajzát, született az articularis Topporeczon (Szepes) 1689. július 13 án. Atyja Fischer János György a stoósi lelkész akkor száműzött volt. Anyja Sartoris Mária. Az elemieknek otthon való elsajátítása után, szülei őt Lőcsére, a hol akkor a híres Dubowszky Márton volt rector-professor, küldötték. Lőcséről Rozsnyóra ment a magyar nyelv megtanulása végett s itt a sokat emlegetett (l. Sárossy J. életrajzát!) Mischovicz Mihály tanítványa volt. Hazai tanulmányait Eperjesen, a Rezik János igazgatósága alatt újra nagy virágzásnak indult collegiumban, tetőzte be.

Innen 1709-ben Wittenbergbe ment az egyetemre, a hol 1712-ig időz-vén, tanulván, Wernsdorf, Schroeer stb. tanárok hallgatója vala s honnan előbb nem mozdult, mig Krisztus haláláról szóló művét ki nem nyomatta.

(„De reprobo morte Christi redempto“ ezim alatt.) Ezzel tanulmányait befejezván, hazafelé indult.

Alig jött haza, bártfai másodpappá „Predigerré“ választatott és ilyenné Schwartz János superintendens által Eperjesen 1713. aug. 3-án fel is szenteltett. (14. sz. Schwartz J. Matr. Ord.)

Itt oly sikerrel működék, hogy sok egyház kívánta a maga papjául; de bár az őt meghívó egyházak közül több sokkal nagyobb fizetéssel kecsegtette is őt, Bártfát el nem hagyta csak akkor, midőn a jóra való Lany Dániel halála után, bártfai működésének 16-ik évében 1729-ben Késmárkra másodpapul hívatott meg. Itt is nagy sikerrel működék, úgy hogy midőn 1734-ben az első pap, a lelkész, Perlicius Illés meghalt, annak helyére 1734. márczius havában első pappá, lelkészszé választatott.

E hivatalában általános tiszteletet vívott ki magának. Hívei tisztelték, szerették, becsülték.

A girálty ker. gyűlésen, midőn Ambrozy György superintendenssé választatott 1741. február 16. s k. napjain, ő a VI sz. kir. városok esperesévé lőn.

Majd Ambrozy György, fájdalom nagyon korai halála után, az 1747. jan. 24-én (Sárosban) Keresztfalván tartott kerületi gyűlésen a négy jelölt közül, a kik a dobsinai coalitio értelmében jelöltettek (VI sz. kir. városi *német* pap volt választandó s jelölve voltak: 1) Fischer I. késmárki, 2) M. Andreas Weinerth eperjesi, 3) Rumi Sámuel löcsei és 4) Krumbhotz Mihály bártfai *német* lelkészek,) nagy szótöbbséggel superintendenssé választatott. E ker. gyűlésen kérdés támadt, vajjon az ujonnan megválasztott bejelentessék-e ő felségének a carolina resolutio miatt.

1747. január 25-én avattatott fel s iktattatott be. Felavatásakor (Pál fordulása napján) M. Andreas Weinerth végezte a felavatási szertartást (Késmárkon Schmal A. Fabó Mon. I. 182.) miután Rumi Sámuel löcsei lelkész, Ap. esel. 20. v. 28. felett németül, Schmal András (gömöri) rátkói lelkész az oltár előtt latinul beszélt volna, és Reis Gáspár Fischer I. késmárki kártársa a liturgiát végezte vala németül. — Felavatása a szokásos ev. módon ejtetett meg.

Mint superintendens 27 évig és 5 hónapig működék és pontos, hű és szorgalmatos vala, mint lelkész pedig 61 évig (45 évig Késmárkon) működék és oly ékes-szólást fejtett ki, hogy „német Ciceronak“ nevezték.

Ékes-szólásának különösen a volt superintendens Pfanschmied Keresztély temetésén adta fényes jelét Löcsén.

Nagy könyvtára volt. Könyvtárára sokat költött; a jelesebb szakmunkák abban mind feltalálhatók valának.

Sokat kinozta őt a „podagra“, de ő azt oly türelmesen viselte, hogy soha semminémű hivatalos teendőjét e miatt el nem mulasztotta.

Megnősült még 1713-ban Bártfán, elvévén Maléter Zsuzsánnát. Neje egy áldott, női és anyai erényekben gazdag nő vala, de fájdalom, házasságuk még sem vala boldognak nevezhető, mert, különben jóra való gyermekeik, korán elhunytak.

Igy elhunyt idősebb fia a jeles készségű ifju Fischer János György 20 éves korában Jénában midőn az egyetemet látogatta, hidegglelésben 1748. márczius 1. („Calendis martiis“) holott is „in templo academico“ temetteték el, a midőn is Fabri Gergely, későbbi superintendens mondott el felette egy latin verset.

Elhalt Mihály nevű ifjabb fia is zsenge ifjukorában s végül korán elhalt Anna Dorottya nevű leánya is, ki a később leibitzi, majd selmeczi pap-hoz Simonides Jánoshoz ment vala nőül. — S midőn nemsokára ez is elhalt, Fischer Illés superintendens unokáit az anyatlán-apátlan árvákat, nejével, azok nagyanyjával egyetértőleg, magához volt kénytelen venni. Majd ezen első neje is elhalt 1768. márcz. 26-án.

Fischer Illés mig élt igen jeles, általánosán tisztelt férfin volt.

Meghalt 1774. június havának 12-ik napján, 85 éves korában, („Dominica 2 post Trinitatem.“)

123-at szentelt fel.

Irodalmi munkásságáról, melyet Wallaszky Pál Consp. a 299. l. említ, annyit tudunk, hogy

1. „De reprobo morte Christi redempto“ czimű műve 1712-ben Wittenbergben megjelent s hogy valószínűleg

2. megjelent Pfanschmied K. superintendens feletti beszéde is.

1. *Jegyzet:* Jellemző, hogy 1770. szept. 8-án az eperjesi ker. gyűlésen Fischer I. panaszkodni volt kénytelen, hogy nem fizetik rendesen. A hátralékosokról a tályai gyűlésen 1770. nov. 7. Fischer I. jelentést tett a kerületnek. 1774. jan. 8. Fischer Illés leakar mondani és pensioba menni. 1774. május 28-án a ker. felügyelő felhívta a kerületet, hogy gondoskodjék püspökről, mert Fischer I. nagyon beteg. (Késmárk.) 1775. jan. 9. Eperjesen és ugyancsak Eperjesen 1801. aug. 5. Fischer Illés örökösei kéri Fischer I. hátralékainak behajtását a kerulettől. — Fischer I. jelen volt a sáros-zempléni esp. gyűlésen 1766. szept. 12-én Eperjesen, 1767. szept. 9-én Komlós-Keresztesen. 1773. okt. 12—13. Kükemezön. Haláláról említés tétetik 1774. jun. 12. a giráltyi gyűlésen is. (L. Hörk Monographia.)

2. *Jegyzet:* Mint a késmárki egyház okmányaiból kitünik, Fischer Illés élete utolsó éveiben közte és a késmárki egyház közt, nem a legjobb egyetértés létezett. — E miatt ő az egyházat okozta. Talán ő is úgy járt, mint a mesebeli elaggott oroszán — „leo senectute confectus“; — de legjobb lesz erről hallgatni. — De mortuis, nil nisi bene!

Az 1774. jan. 8-án Késmárkon megtartott gyűlésen, Fischer Illés superintendens februárius havától leakart mondani lelkészi hivataláról, ha egyházától, Késmárktól, évi száz tallérnyi nyugdíjat kap haláláig („in eo coalitum est“).

3. *Jegyzet*: Fischer Illés első neje, Maléter Zsuzsanna, meghalt 1768 márcz. 26-kán. — Fischer J. ezen nejeének temetésénél 4 aranyat kellett fizetni a késmárki pálos szerzeteseknek!!! Fischer J. második házasságra 1773-ban lépett. — Ez a késmárki esketési anyakönyvben ekképen van bejegyezve: „Herr Superintendent und Pastor der allhiesigen Gemeine Elias Fischer im 85. Jahr seines Alters mit Frauen Rebecca Maukschin gebohren Johannin von Herrn Diacono Samuel Hellner copulirt worden den 7-ten 9bris.“

14. Fábry Gergely. (Klein. IV. 23.)

1774—1779.

Ezen császárilag megkoszoruzott költő 1718. márcz. 6-án születet Hrusón, Gömör megyében. Atyja Péter egyszerű földmivelő volt. Anyja Stephánides Katalin. Tanulmányait a kis-honthi Rimabányán kezdte. A magyar nyelvet Pádáron és Osgyánban és a németet Késmárkon tanulta meg. — Buehhohez György és Sartorius György rectorok vezetése mellett kezdte meg magasabb tanulmányait s 1742 márczius havában a Goldberger Dávid által letett Zagrowszky Ephraim helyére „grammatistarum praeceptor“-ül hivatott meg — Késmárkra. — Két év alatt ezen hivatalában annyi pénzt gyűjtött, hogy 1744-ben külföldre mehetett. *Jénában* Walch, Hallbauer, Hamberger, Wiedeburg. Schubert és Rechenberger tanárokat hallgatta. (1747. nov. 23-án a pfalzgróf („Karl Friedrich Kaltschmiedt“) által császári költővé koronáztatott. — Meglátogatván más egyetemeket, mint a lipeseit, wittenbergit és halleit is, az *erlangeni* egyetemre ment, hol egy egész évet töltött. Wittenbergben nemcsak Luther sirját látogatta meg, de 1748-ban január 4-én az úgynevezett *Luther kútját* is („Luthersbrunn“), holott is az emlékkönyvbe a következő emlékverset írta:

„Corporis exstinguit divi fons iste Lutheri

Extinguunt animae, dogmata pura sitim.

Ergo sacer semper tibi sit fons iste Lutheri.“

Nem sokára ezután Anspachon, Nürnbergben, Altdorfon, Regensburgon és Bécsen keresztül a Dunán hazájába tért vissza. Itt megérkezvén, elfogadta a neki kínált eperjesi rectori állomást, melyen köztetszésre sok baj és viszonytagság között 18 évig becsülettel működött. Bizonyos okokból a városi hatóság által letétetett, de az evangélikusok tiszteletből — megemelt fizetéssel az eperjesi főiskolának directorává választották.)*

*) Az „Acta Ecclesiae A. C. Eperiensium ab ao 1710 — usque 1751 annum“ című kéziratban Klein J. S. erre vonatkozólag a következőket olvasta: Longay rector halála után, († 1749 márcz. 29) rectorul Fábri hivatott meg. Ettől a városi hatóság azt követelte, hogy útlevelemmel igazolja magát 5 évi külföldi tartózkodását illetőleg s azt kérdezte tőle: mit akar itt? vajjon mint Longay utódja az ifjúságot tanítani-e? mit, milyen tanokat akar tanítani? Fábri azt felelte, azt akarja tenni a mi a rector kötelessége. — Midőn pedig Fábri útlevelet nem mutathatta, de előmutatta külföldi bizonyítványait, azzal a hatóság nem volt megelégedve. Mire azután nemsokára e tekintetben is elegett tett Fábri az 1745—1748-ik évekre nézve. — Időközben felolvastatván a helytartótanács azon évi jan. 26-káról szóló rendelete, mely szerint az „a catholicus“-oknak csak alsóbb iskolák fentartása engedtetett meg („trivia-

Apósa Szarvas Lőrincz eperjesi ev. tót lelkész halála után, kinek ifjabbik leánya *Éva* a Fábri G. neje volt, annak helyére ev. lelkészül választatott. — Végül 1774 aug. 3-án 588 szavazattal superintendenssé választatott a ratkói Szinovicz Mihály és a k.-szebeni Clemenis Mátyás ellenében, midőn Ruffinyi János, a ki igen sok szavazatot kapott (mert német pap volt) a coalitio dopsensis miatt kizáratott a választásból. Beiktattatott aug. 4-én, lásd Hörk J. monographia és a hol ez mind a felszentelési szertartással együtt le van írva: lásd az 1774 augusztus 3—4-ki ker. gyűl. jkvét.

Rövid superintendensi működése alatt a következőket szentelte fel: *Zsegnyére*: Kellnert, *Szepesváraljára*: Metzner, *Csekeházára*: Lánit, *Kapinémfalvára*: Subsylvanit, *Komlóra*: Kordost, *Kassára*: Szontaghot, *Cserencs- (ényre)*: Peschkot, *Riszdorfra*: Starkot, *F.-Pokorágyra*: Liptait, *S.-Gömörre*: Simonidest, *Eperjesre*: Neustättert, Jesztrabinit: *Ránkra*, Fabricziust: *Kameniczára*. (Tarkó? talán Kamenáni Gömörben-Kövi.)

1778 pünkösztje után tudóvszben elhalt neje, kitől két leánya volt: Théréz és Eszther. — Ezen csapás siettette halálát, mely 1779 apr. 4-én épen húsvét első ünnepén d. u. 3 órakor következett be.

Weisz József körmöczi orgonista az ő egykori tanítványa a következő két chronostichonban örökitette meg Fábri Gergely halálát:

1. GregorIVs FábrI SVperIntenDens CIs et trans —

TIBIs CanVs notabILLIs MorItVr. —

2. GregorIVs FábrI sVperIntenDens DIoeCesIs

CIs et transpathyssanae DIe qVarta aprILLIs

EperIessInI obIIIt. —

Azt a szemrehányást teszik ezen különben jeles, becsületes embernek, hogy nem volt erélyes, azonban azt is meg kell — dicséretére — említenünk,

lia") s megbízott a városi hatóság, hogy egy bizottság által ellenörkődjek a felett: mit, mely jogon, mely képesítés alapján tanítottak az ifjuságnak az evangélikusok, egyúttal eltiltotta a városi hatóság a rector-t minden néven nevezendő tanítástól, sőt fogság büntetésének terhe alatt kiutasította azt a városból. — Erre az evangélikusok azt kérték a városi hatóságtól, hogy ne kezdje a pert a végrehajtáson. A városi hatóság azonban ezzel mit sem törődván a városi hajdúk által kerestette a rectort, mire az N.-Sáros felé menekült, de az erdőből fátához szolgák által az úton elfogattott. Ezek kezéből azután az evangélikusok kiszabadították őt és ő felségéhez folyamodtak, mire azután egy királyi leirat érkezett a v. hatósághoz.

Azután máj. 10-én áldozócsütörtök előestéjén reggel 9 órakor, midőn Doloviczény conrector szent leczkét olvasott az iskolában, véletlen megjelent ott Páter Zacharias jesuita 4 városi tanácsnokkal (Hanusowsky, Wrabel, Mauksch és Bogdány) és néhány hajdúval és minden további igazolás nélkül elvettek két példányt *Dieterici* katechesiseiből és egy kéziratot s azzal a város házára távoztak. — Ugyanakkor a rector osztályában is voltak, de ennek könyveit nem bántották. A kéziratban Máté evangéliomáról (szóló 9 fejezet) volt írva. Alighogy ezek a város házára értek, megidéztetett Meczner és Désy a rectorral és conrectorral, kitől is (t. i. Doloviczénytől) azt kérdezték: Mit tanít? Mire az azt felelte, hogy most katechetikail leczkét tartott s ezt a rector is megerősítette. — Erre két jesuita azt felelte, hogy nem katechesist tárgyalt, hanem „theologia speculativa“-t. Azután a felett vitatkoztak vajjon az eperjesi iskola „trivialis“ iskola-e vagy gymnásium? S midőn az evangélikusok távoztanak, amazok meghagyták a rectornak, hogy csak délig maradjon a városban, de éjszákára itt maradni ne merészeljen!

hogy ő az ő működésével sok, szép eredményt vívott ki az eperjesi iskola javára. — Költészetével pedig fényt vetett hazájára is.

Eltemettetett apr. 6-án. A szószékről tótgyászbeszédet Berzeviczky J. giráltyi lelkész és sáros-zempléni főesperes mondott. Az oltár elől (Klein J. S. szerint „eine elende Abdankung“ IV. p. 43.) német búcsúbeszédet Hellner Illés eperjesi német lelkész.

A temetés után — jegyzi meg Klein — (i. h.) esti 8 órakor a *fehéritőnél* (Bleiche=Blihi=külváros) szemben (az eperjesi ev. ker. Collegium akkori helyiségével) az akkori eperjesi iskolával egy asszonynak házában, a ki a temetés alkalmával azt mondotta volna: „Most üres koporsót visztek, nézzétek meg, az ördögök régen elvitték már őt,“ — tűz ütött ki, mely csupán ez asszony házáat hamvasztotta el. —

Az ő helyére lelkészül Nikolay Sámuel egy nógrádi papjelölt és superintendensül Ruffinyi János, dobsinai lelkész, (1779 jul. 27-kén 503 szóval) választatott meg s jul. 28-kán be is iktattatott. Ugyanezen alkalommal a 6 sz. k. város is választott seniort a *dobsinai coalitio* értelmében, még pedig az érdemes Weisz János személyében, a ki löcsei lelkész volt.

Fábi Gergely irodalmi művei, melyek néki hirt szereztek, a következők:

1. *Carmen elegiacum*, melyben jóakaróinak, pártfogóinak, segítőinek, midőn Késmárkról távozzék, örök emlékül halát mond. Megjelent 1744. (ívrét.)

2. *Gratulatio*. Radvánszky Györgyhöz intézett üdvözlő írat, midőn az udvari tanácsossá lett. (1744-ben). Megjelent Jénában. (ívrét.)

3. *Cantata*. Szirmay Istvánnak de Szirma névnapi üdvözlő, midőn az 1746 dec. 26-án névnapját ünnepelte. Megjelent Jénában. (ívrét.)

4. *Colloquium acerbum*. Keserű panasz a rokon Szontagh Mártonnal

Erre azután a városi hajdúk által felcitáltattak a tanárok a városházára, s mivel az evangélikusok nem tudták mi okból, hozzájuk csatlakoztak: Schober, Roth, Meezner és Ulrich, kiknek azután felolvastatott a helytartótanács rendeletének 8 pontja, mely szerint az evangélikusoknak nem szabad r. kath. gyermekeket iskoláikba felvenni. (12 frt büntetés terhe alatt.) Erre a tanárokat a városházára felkísérő négy tekintélyes ev. férfiú bemutatta a hatóságnak a helytartótanácsnak a rectorra vonatkozó rendeletét, mire eltávozván, csak akkor hivattak vissza, mikor a v. hatóság e rendeletet elolvasta. Ezen rendeletben fel volt hiva a v. hatóság arra, hogy igazolja: miért üzte ki a városból a rectort, midőn e városban, mint „*articularis*“ helyen, a szabad vallás gyakorlat folytán az acatholikusoknak szabad iskolát is tartaniok egészen a gramatikáig s meghagyatott: hogy terjeszsze fel, honnan van az evangélikusok tanítási képessége, és mit, mely tudományokat adtak elő eddigelig?

Midőn ezek felolvastattak, meg nem engedtetett a rectornak az, hogy felvilágosítást adjon s egyúttal megmondattott neki, hogy fogságbüntetése alatt ne merjen a belvárosban, hanem csakis a külvárosban tartózkodni; ugyanaz lett kimondva a conrectorra s egyúttal megtiltatott nekik ezentúl a szószékről prédikációt mondani. Azonkívül megkívánta a v. hatóság, hogy az egész iskolai ifjúság névsorát nyujtsák be a tanárok, minden iskola, osztály, személyzet. név, (haza) születéshely, kor, szülők stb. kimutatásával. -- Ezt az evangélikusok harmadnapra be is nyújtották.

Fábi Gergelynek (Kriebel bemondó beszéde szerint) pedig megemelték fizetését, azon feltétellel, hogy a felügyelőkkel egyetértve törekedjék lelkesen az iskola javának munkálásán, annak felvirágzásán.

tartott párbeszéd alakjában, midőn Goldberger Dávid halálhírért vette Jénában Fábri Gergely. Megjelent Jénában. 1746. (ívrét).

5. *Actus disputationum*. Az 1747 aug. 19-kén Basilius Christian Wiedeburg elnöklete alatt tartott nyilvános vita leírása, melyen Fábri G. 5 matematikai tételt védelmezett ezen bölcészeti fac. tanár előtt. Megjelent Jénában, 4 rét, 1747.

6. *Iusta suprema viro juveni domino Georgio Fischero, acum in illustri salano prytaneo Calendis martiis 1748 praematura morte ereptus sit*. Beszéd, melyet Fischer György, Fischer Illés superintendes fia (I. III. fent.) felett az egyetemi templomban Fábri Gergely mondott. Jéna. 1748. (4 rét).

7. *Considerationes rei scholasticae ad publicum juventutis patriae emolumentum in melius vertendae*. Viennae 1773. A tanügyről. Bécs. 1773. Ezen munkát a „Pressburger Zeitungen“-ban valaki igen keményen bírálta. De az talpra esett feleletet kapott a „Wiener Anzeigen“-ben. (III. évf.)

8. *Aurea Isocratis oratio bene ac prudenter instituendae vitae rationes complexa*. Isocrates értekezése az élet helyes berendezéséről. Eperjes 1775. 8-ad rét.

9. Különféle tót költemények, ártók, énekek, melyeket különböző alkalmakra szerzett és nyomtatott. Eperjesen. 8-ad rét.

10. *Költemény* a báró Marklowszky de Perstein unokatestvérekhez, midőn azok 1746-ban Jénából haza hivattak. — Jena. 1746. folio.

Kéziratban maradt:

1. Egy főpásztori levele kerülete papságához 4 nyelven.

2. A kir. rendeletek, parancsok stb. (prot. egyházi és iskolai ügyekre vonatkozók) gazdag gyűjteménye.

3. *Consideratióinak* bővebb kidolgozása.

4. *Nyelvészeti értekezései*. — P. Wallaszky, mint író a maga Consp.-sában a 300.357 l. említi.

Életéről említést tesz:

Horani: Memor. hung. ep. province. I. r. 654 p.

Das gelehrte Oesterreich. I. köt. I. r. 119 p.

Kriebel János volt eperjesi ev. pap a maga beköszönő beszédében és naplójában. (Lásd Hörk J. az eperjesi ev. colleg. 100 éves jubil. Emléklap. 1885. Kassa.)

Jegyzet: Fábri Gergely 1776 jul. 25. részt vett a sáros-zempléni, komlós-keresztesi esp. gyűlésen.

Fábri Gergely emlékére az 1779 jul. 27-kén Eperjesen megtartott ker. gyűlésen istenitiszteleet tartatott s Berzeviczky Imre sárosi senior a szószékről s Hellner Illés eperjesi német lelkész az óltártól beszédet tartott, s Fábri Gergely életrajza a ker. jegyzőkönyvbe vétetett fel.

15. Ruffinyi János.

1779—1791.

Ruffinyi János 1719-ben született Trencsény városában. Atyja R. Sámuel trencsényi polgár, anyja Eustachius Erzsébet volt. Az elemi iskolát szülővárosában végezván, a pékmesterség tanulására küldetett. Azonban hajlamai által a tudományos pályára ösztönöztetvén, tanulmányait Trencsényben, később Pozsonyban, Győrben és Eperjesen s végre 1743-ban s a következő években 2 esztendőn át a wittenbergi egyetemen végezte Georg. Fried. Schroeer (Schrör) egyetemi rector idejében.

Külföldről hazájába visszatérvén s 1745. szept. 10-én a daróczi (Sáros) egyház számára Csetneken Ambrozy György superintendens által felszenteltetvén, egy évig Daróczon, majd két évig Hétháronson, Sárosmegyében lelkészkedett. (Lásd Hörk J. Monographia 236. és 92. s k. lapokon.)

Héthársról, a hová 1747. elején jöhetett, mert mint héthársi lelkész a rövidebb formula szerint már 1747. jul. 3-án írta alá a sáros-zempléni esperesség törvényeit, — a róm. katolikusok, nevezetesen a tarczai Szirmay szül. Barkóczy Klára grófné által, ki az evangélikusokat irgalmatlanul üldözte s tőlük a templomokat erőszakkal elvétette, 1748. márcz. 15-én kiűzetvén, miut száműzött Kis-Szebenben, Késmárkon és Lőcsén tartózkodott, mignem ugyan-csak az 1748-ki év szeptember 17-én papnak megválasztatván, a gömörmegyei Ochtinára költözött.

Itt lelkészül való megválasztatásának eleinte sok ellensége volt, de „később az ochtinaiak őt a köztisztelet sugárzó fényével, forró szeretettel s rendületlen bizalommal jutalmazták meg oly annyira, hogy őt évi áldásos működése után, innen Dobsinára csak a hivek nagy könyhullatása között távozhatott el.“

Dobsinán az 1753-ik évi András napján, azaz nov. 30-án Vietoris András esperes és Major Pál esperességi jegyző által iktattatott be papi hivatalába.

1767-ben a gömöri esperesség főesperesévé választatott s ezen hivatalát 12 esztendeig közmegelégedésre viselte.

Az 1774-ik évi aug. 3—4 napjain Eperjesen megtartott kerületi gyűlésen a Fischer Illés halála után beadott superintendens jelölő szavazatokról jelentés tétetvén, kitünt, hogy azok legnagyobb részét Ruffinyi János nyerte el. Mivel azonban most a dobsinai coalitio értelmében tótlelkész volt választandó superintendenssé, a sok szavazatot nyert dobsinai *német* pap Ruffinyi János tekintve az egyezmény kötelező voltát, a többi 3 jelölt mellől kizáratott, s azok közül Fábry Gergely az eperjesi tótlelkész választatván, azért küldöttség menesztetett s Fábry aug. 4-én felszenteltetett (ünnepélyes templomi isteni tisztelettel) s beiktattatott a ker. gyűlésen.

Meghalván 1779. ápr. 4-én Fábry Gergely superintendens, az 1779. július 27—28. napjain Eperjesen megtartott ker. gyűlésen, a ker. felügyelő

Szirmay István jelenti, hogy ő a superintendens választást kiírta és mert maga sokáig Pesten lenni volt kénytelen, Berzeviczky Imre sárosi senior és Péchy Gábor sárosi felügyelő elnöklete alatt szavazatszedő bizottságot nevezett s az május 26-án ülést tartott s hogy legtöbb szavazatot nyertek: Ruffinyi János dobsinai, Weisz János löcsei és Hellner Sámuel késmárki lelkészek. Erre ő a szűkebb választást mára kiírta. — Felbontatván a szavazatok, Ruffinyi János gömöri esperes, dobsinai lelkész választatott superintendenssé. Ruffinyiért egyházi és világi férfiakból álló küldöttség küldetett. — Megjelenvén székfoglalóbeszédet tartott Julius 28-án ünnepélyesen felszenteltetett, illetve beavattatott s letette az esküt. (Az eskü szövege, valamint a beszédek alapigéi s váza meg van e gyűlés jegyzőkönyvében.) Azután elfoglalta helyét a közgyűlésben s bejelentetett a bécsi és pozsonyi agens (vallási ügynök) által Ő felségének.

Ruffinyi János mint superintendes 1782-ben egy körlevelet bocsátott az esperességekhez, melyben azokat az *iskolák rendezésére* hívja fel. (L. a hegyaljai, miskolczi, esp. gyűl. jkvét 1782. ápr. 1-jéről.) Majd az egész kerületben egy körlevelet tett közzé 1788. júl. 10-kéről Dobsináról keltezve, melyben a kerület minden egyházát s lelkészét, felügyelőjét, volt esperességeit, nevezetesen a kárpátaljit és szepesi VII bányavárosit alakulásra, rendezkedésre hívja fel s melyben valóban rövid, velős vonásokban kitűnő egyházi rendezetet nyújt, szólván az alapítványok, alapok kezeléséről, az esperességek, esperességi hivatalnokok, papok, tanítók és papjelöltek kötelességeiről stb.

Végül az egyes egyházak létét biztosító királyi és helytartó tanácsi rendeleteket hozzá felterjeszteni kívánja, hogy azokat egy közös kerületi anyakönyvben megőrizhesse. Körlevelét az esperességek jegyzőkönyveibe felvételni rendeli. Teszi e rendelkezést, mert — úgymond — most már az egyház léte külérőszak ellen biztosítva lévén, belső rendjével kell jövő életét biztosítania. (L. Hörk: Monogr. 156—159. l.)

Ruffinyi János életének utolsó néhány évében hályog következtében vak volt; de vaksága daczára is fia, egyszersmind segédlelkésze, később a papi hivatalban Dobsinán utódja, Ruffinyi Godofréd János által a szószékre felvezettetvén, még igen sokszor szónokolt hívei, nagy gyülekezete előtt.

Az 1791. május 10-iki eperjesi ker. gyűlésen a zsinat (1791-iki) előkészítéséről lévén szó, a beteg Ruffinyi János helyetteseül Szontagh Sámuel (a későbbi superintendens) lőn helyettes superintendensnek megválasztva.

Ruffinyi János 37 és félévi dobsinai papi és több mint 12 évi superintendensi terhes, de fáradhatlan és üdvös hivataloskodása után az 1791-ik évi június hó 10-én (5-én mások szerint) 72 éves korában halt meg.

Hamvai a dobsinai ev. egyház legrégibb sirkertjébeu nyugosznak, fedve egy nagy vastábla által, melynek felirata már nem olvasható.

Ruffinyi J. 95 lelkészt szentelt fel.

Eperjesről való neje, született Benkovics Eszther asszony Ruffinyit 5 gyermekkel ajándékozta meg, u. m.:

1. Ruffinyi Godofréd Jánossal, ki 1787. óta igazgatója volt a dobsinai iskolának, segédlelkésze édes atyjának és lelkész utódja. (l. feljebb.)

2. Ruffinyi Sámuellel, ki Dobsinán igazgató-tanító, később Stoószon és Szepes-Nagy-Szalókon lelkész volt ;
3. Ruffinyi Zsuzsannával, ki Kaiser szepes-merényi ev. lelkész neje lett ;
4. Ruffinyi Klárával, ki egy gazdag, később megbukott, Leszich nevezetű rozsnói rézműves neje lett ;
5. Ruffinyi Esztherrel, ki Simon temesvári lelkész neje volt.

Ruffinyi János mint suprintendens különösen egyház szervező munkájával tűnt ki.

Ruffinyi János irodalmi munkásságáról forrásaink nem értesítenek.

Jegyzet: Ezen életrajz forrásai közül: a dobsinai és ochtina ev. egyházak anya- és jegyzőkönyveinek kivonatát, valamint a „Memorabilia provinciae Csetnek 1799.” kivonatát a jelenlegi dobsinai ev. lelkész ur fáradozásának köszönhetjük.

16. Nikolay Sámuel.

1792—1807.

Nikolay Sámuel született 1751. június 1-jén Kálnón Nógrádmegyében, hol atyja N. Jakab lelkész volt. — Tanult Osgyánban, Lőcsén, Késmárkon és Eperjesen.

Tanulmányait itthon nagy sikerrel elvégezvén, 1776—1778-ig a tübingai egyetemet látogatta. Onnan hazajövéen, 1779. május 24-én megtartott próba-beszéde alapján, eperjesi tótajku lelkészszé választatott meg és Selmezen Csernyánszky János bányakerületi ev. suprintendens által felszenteltetett.

A felszenteltetése és beiktatása körül fölmerült költségek fedezésére Kiss László százados 20 aranyat ajándékozott.

Hivatalos működését Eperjesen 1779. június 20-án kezdte meg.

Részt vett a sárosi evangélikusok 1782. febr. 7-iki girálti hálaünnepélyén. — Ugyanis miután a II. József császár által 1781. okt. 25-én kiadott türelmi parancs 1782. január havában Sárosmegyében is kihirdettetett, a sárosi evangélikusok 1782. február 7-én Girálton hála ünnepélyt rendeztek melyen megjelent minden sárosi ev. lelkész és patronus, sőt a szomszéd megyékből is több ur és tömérdek nép. — Az ünnepély reggel 9 órakor vette kezdetét a zsufolásig megtelt templomban, mely körül a be nem fértek foglaltak helyet. Berzeviczky Imre senior, oldalán a szebeni Clementis Mátyással s az eperjesi Nikolay Sámuellel az oltárnál szolgált. — A szentlélek invocatiójával („Veni Sancte”) s közbe katonai zenekarral énekeltetett Luther diadal éneke („Erös vár” stb.) tótul, az istenitisztelek nyelvén.

A szószék mellett II. József arczképe. Szónokolt Migyelka János esp. orátor. Azután zenekar. Azután a senior latin nyelven imádkozott a császárárt. A „Te Deum”-ot zenekísérettel énekelték. Áldást a senior osztott.

Azután kimenvén a nép, bejött a kívül álló sokaság s azzal tartatott meg az ünnepély ugyanazon rendben, úgy, hogy az isteni tisztelet d. u. 2 óráig tartott. — Azután a helybeli uraknál, 3 helyen, nevezetesen Potthurnyay Andrásnál, a ki a népet is megvendégelte, nagy lakoma. — Délután ismét ünnepélyes istentisztelet, melyen a margonyai Liptay Mátyás szónokolt, s a senior az oltárnál szolgált. — Erre azután nagy lakoma Potthurnyaynál. (L. Hörk: Monogr. 158 l.)

Az 1792-ki márcz. 7-ki Sajókazán (Borsod) megtartott ker. bizottsági ülésen (kis gyűlés) a ker. felügyelő azt jelentette, miszerint azon hármasként intézte a kerületi egyházi s iskolai hatóságokhoz, vajjon: 1. ne várássék-e be a zsinat határozatainak Ő felsége a király (II. Leopold) általi szentesítése, s csak azután választassék püspök, (mert ezentúl 1849-ig így nevezik okmányaink a superintendenst*) majdnem rendszerint, az 1791-ki sept. 12-től okt. 14-ki pesti zsinat óta) vagy 2. ne erősítsék-e meg Szontagh Sámuel helyettes-püspök, püspöki hivatalában, s ha netalán a dobsinai coalitiohoz ragaszkodik a kerület többsége, 3. kit jelölnek a szavazni jogosultak? — Az elsőre 118 szavazat rögtöni püspök választást kívánt; a másodikra Szontagh S. megerősítésére 80 szavazat (tehát nem absolut többség) esvén, kijelölő szavazást rendelt el a felügyelő és ennek folytán kijelöltettek: 1. Wallaszky Pál jolsvai lelkész, gömöri főesperes (a „Conspectus“ ect. tudós írója. A szerző.) 2. Nikolay Sámuel eperjesi tót lelkész és 3. Kuzmányi Sámuel rima-szombati lelkész, kishonti főesperes.

A választó gyűlés (meddig a szavazatok beadandók) 1792 május 7-kére Eperjesre tüzetett ki.

1792 máj. 7-kén Eperjesen Nikolay Sámuel választatott superintendenssé s olyanná 1792 máj. 8-kán fel is avattatott s megkezdte működését. — Az 1792 aug. 6-án Eperjesen tartott ker. gyűlésen már ő elnökölt Radvánszky Ferencz ker. felügyelő megválasztásánál.

Lemondván Radvánszky Ferencz ker. felügyelő, 1795 jun. 15-én az eperjesi ker. gyűlésen ő vezette ismét a ker. felügyelő választást, a mikor is Horváth = Stansith de Grádecz Imre választatott meg olyanná.

Az 1801. aug. 5-kén Eperjesen tartott ker. gyűlésen Nikolay S. bemondotta a canonica visitatiót s a gyűlés gondoskodott annak költségéről.

Erre azután Nikolay S. életének majdnem egész utolsó négy évében, különösen 1803, 1804, 1805 és 1806-ban az egész kerületben püspöki egyházlátogatást tartott. 1803-ban Gömörben, 1804-ben a hegyaljai esperességben és Kis-Hontban, 1805-ben a Szepességen, 1806-ban Sáros-Zemplénben, 1805/6-ban a sz. k. városi esperességben.

1804 jul. 2-án az eperjesi ker. gyűlésen felszólalt a kerületi rendezet ügyében, a mikor is annak megteremtésére megindulnak a mozgalmak. E gyűlésen jelentést tett Nikolay a can. visitatióról is és ekkor különösen erre való

*) Daczára annak, hogy e név használatától a helytartó tanács által 1823-ban eltiltattak. (L. az 1823 jan. 25-én sk. késmárki ker. gyűl. jkvének 10 pontját.) — Ezen tilalom ismételve lőn 20451. sz. a. jul. 18. 1833. L. az 1833-ki sept. 26. 27. rozsnyói ker. gyűl. jkvét.

tekintetből káplánja részére díjt szavaz meg s ad meg néki a kerület s egyúttal őt bizza meg a ker. levéltár feletti felügyelettel.

Az 1807. aug. 10-ik napjain Rozsnyón megtartott ker. gyűlésen, melyen a megjelent urak egy Gömörben vagy Kis-Honthban állítandó *magyar* iskolára nagy alapítványokat tettek s többek között Szirmay András egy ilyen Miskolczon állítandó iskolára 5000 forintot adott, — Nikolay káplánjának is 200 frtnyi díj szavaztatott meg. A püspök és a ker. felügyelő egyúttal közösen felölősekké tétettek a ker. pénztárak ellenőrzéseért.

Nikolay S. mint superintendens 8 templomot s 64 lelkészt szentelt fel.

Meghalt 1807. okt. 1-jén, 28 éves lelkész s 15 éves superintendens korában. —

Igen sok szép, nagy alapítványt tett különösen az eperjesi ev. ker. Collegiumban tanuló ifjak s külföldre kimenni szándékozók papjelöltek számára és a sáros-zempléni esperesség javára. Ez utóbbira nézve a sáros-zempléni esperesség, 1808 jan. 19. köv. napjain Eperjesen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve ad hiteles értesítést, melyet kivonatossan az alábbiakban ismertetünk meg: (I. Hörk: Monographia 164 l.)

„Meghalván s okt. 4-kén 1807. eltemettétvén Nikolay Sámuel superintendens, Berzeviczy Gergely ker. felügyelő új superintendensre való szavazásra hívta fel a gyűlést. Mivel most *német* lelkészt kell választani superintendensül (a dobsinai coalitio értelmében) s az 1791-iki csetneki és az 1792-iki eperjesi ker. gyűléseken Szontagh Sámuel erre méltónak ítéltetett, őt közfelkiáltással kellend azzá választani, vagy ha így nem menne, a régi szokás szerint, ezt a ker. gyűlésre menendő követeknek ki kell emelniök. — Felolvastatott Nikolay Sámuel superintendens nagy alapítványokat tevő végrendelete s az az esperességi jkvbe egész terjedelmében felvétellett. Szegény sárosi esperességbeli, eperjesi tanulóknak vallási könyvekre 1000 frtot, a sáros-zempléni esperességbeli papi s tanítói özvegyeknek 1000 frtot, a szegényebb ezen esperességbeli tanítóknak segélyezésére 1000 frtot hagyott stb. s végrendelete végrehajtójául Roskoványi István esp. felügyelőt s Várady-Szakmáry Dániel esp. ügyvédet tette stb. Az alapítványoknak csak kamatai használhatók fel. Az alapítványok kezelésére nézve szabály alkottatott. A kamatok évenként pontosan voltak fizetendőek a segélyzendőknek a végrendelező akarata és meghagyása szerint.“

Nikolay Sámuel pontos, gondos, egyházát szerető lelkész s fáradhatlan buzgalmú, áldozatkész, nemes, hazafias gondolkozású superintendens volt.

Irodalmi művei:

1. Az eperjesi ev. tót egyház sorsának leírása Mária Therezia és II. József uralkodása alatt és
2. „Sermones sacri.“ 3 k. M. S. S.

17. Dr. Szontagh Sámuel.

1808—1822.

Eperjesen 1736 febr. 26-án Szontagh Sámuel orvostudor és Holleganz Rozina, mindkét részről nemes származású szüléktől született.

Tanult előbb a híres otthoni Collegiumban, Husz P. János, Hrabovszky János, Doloviczényi György és Beck János alatt, azután pedig Sajó-Gömörön és Osgyánban, amott Klein Ephraim, emitt pedig Sexti János tanárok alatt, hol a magyar nyelvben és a tudományokban oly kitűnő előmenetelt tett, hogy 1755-ben a pozsonyi lyceumra mehetett, hol ismét Szászky Tomka János (hazánk második Melanchton-ja) és Carlovsky János alatt 4 egész éven át szentelte idejét a theologiai és philosophiai tanulmányoknak.

Kitűnő előképzettséget szerezvén, a kormánytól nyert útlevéllal 1769-ben a külföldre ment, hogy tanulmányait betetőzze. — Először az altdorfi egyetemet látogatta meg, nemsokára azután Jénába ment, hogy a hittan rendes hallgatója legyen s itt (L. Jena Hungarica 71 l.) Walch, Köhler, Dahler, Succov és más tanárokat hallgatott.

Nagyon szeretett volna még más egyetemet is meglátogatni, nevezetesen a göttingait; azonban a göttingai egyetem látogatásától a kormány visszahívó rendelete folytán elúttatván, hazatért és a szakmájához tartozó nevelési téren báró Podmaniczky László és József vezetője, nevelője lőn több éven át a hazai és német főiskolákban. Ezen kitűnő főuri család mindkét nembeli gyermekeinek a legnagyobb sikerrel és dicsérettel folytatott nevelése után 1775-ben aug. 13-án próbabeszédre hivatott Kassára, mely után rögtön megválasztatott másod lelkészül.

Ezt a kassai egyházi jegyzőkönyvek következőleg beszélik el:

1775 junius havában a kassai ev. német egyház Ochs Nándor „pastor primarius“ halála alkalmából és az ez által megüresedett lelkészi állomás betöltése céljából egyházi közgyűlést tartott, melyben elhatároztatott, hogy Szontagh Sámuel Aszódra (hol a báró Podmaniczky családnál mint nevelő tartózkodott) hivassék meg próbaprédikációra. — Szontagh Sámuel aug. 13-kán megjelent Kassán és 15-kén N.-Boldog-Ásszony napjáu megtartotta próbaprédikációját, mely oly nagy tetszésben részesült, hogy az istenitisztelet után a gyülekezet azonnal a választáshoz fogott és öt ifj. Ochs Nándor, Krübel és Walleuthner Jakab jelölt-társak ellenében nagy szótöbbséggel (másod) lelkészeül választotta meg. — A választás eredménye Szontaghnak még aznap tudtára adatván, másnap az idősb és ifjabb Petz (előkelő egyház tagok) által neki a hívány is kézbesítettett, ki is azt elfogadta.

De mielőtt állomását elfoglalta volna, régi vágyát kielégítendő előbb Morva-, Cseh- és Szászországokon keresztül Göttingába az egyetemre utazott az előadások hallgatására; majd hazatérvén Aszódra tért vissza s onnan csakhamar hivatása helyére sietett s 1776 dec. 16-kán Eperjesen Fábry Gergely superintendens által felszenteltetvén, 4-ik Adventvasárnapon hivatalába beiktattatt.

Kassán ez időben a háromajkú ev. gyülekezeteknél négy lelkész lévén, a köztök leendő rangfokozat megállapítására nézve a három gyülekezet (idő-

közben) 1776 augusztus havában közösgyűlést tartott, melyben közös akarattal a következő határozatok hozattak :

1. Az id. Ochs Nándor halálával üresedésbe jött „Pastoris primarii“ állomás megszüntetetik s ennek helyébe a „Senior“-ság hozatik be.

2. A seniorságot, a seniori rangot a német egyház első lelkésze viselje, utána rangban a magyar egyház lelkésze következze, a harmadik helyet a német egyház második lelkésze foglalja el és a negyedik hely jusson a szláv egyház lelkészének.

Ezen intézkedés következtében a seniori rang Arthner Keresztélynek, a harmadik rang pedig Szontagh Sámuelnek jutott.

Az 1777. decz. 21-kén tartott egyházi közgyűlés a lelkészek fizetését az élelmi czikkek megdrágulása folytán 40 frttal javította, vagyis 200 Rfrtra emelte.

1783-ban Arthnernek Kassáról való elköltözése, illetve 1784-ben Arthnernek halála után az egyház bizalma és szeretete Szontagh Sámuel tette első német lelkészé és a lelkészek seniorává.

Egyik forrásunk szerint ugyanez évben a VI szab. kir. városi esperesség esperesévé is lett. Ezen hivatalt 1791. máj. 10-ig viselte, mikor is helyettes superintendenssé választatván, Hermann János löcsei lelkész választott az ő helyére seniorrá (Lásd Hörk J. A sáros-zempl. ev. esp. monographiája. 159 l.) az eperjesi kerületi közgyűlésen.

1788. márczius havában a kassai lelkészek fizetése a szállásbér betudásával 300 Rforintra emeltetett.

1791-ben ki volt küldve az Eperjesen tartott kerületi közgyűlés (máj. 10.) által a pesti zsinatra Ruffiny János, agg, beteg superintendens helyett, mint helyettes superintendens s a tiszai egyházkerület képviselője. — Ruffinyi J. halála után sokan őt kívánták püspökül, azonban 1792-ben máj. 7-én az eperjesi szláv lelkész Nikolay Sámuel választatván meg superintendensnek, (mert ekkor tótajku vagy magyarajku lelkészt kellett superintendenssé választani a dobsinai coalitio folytán) Szontagh S. helyettes superintendensi minősége megszűnt (lásd feljebb), de a „reverendissimus“ czím (főtiszteletű) megtagyagott neki. Nikolay S. superintendenst hivatalába ő iktatta be.

1794-ben január 6-án elhatározta a kassai német egyház, hogy a nyári hétköznapi prédikációk beszűntetessenek, de a decretális ünnepeken jövőben is megtartatassanak.

A nyári hétköznapi, imával összekötött istenitiszteletek alkalmával káté tanítás rendeltetett el s ennek teljesítése Szontagh Sámuel senior vezetése alatt neki és a többi lelkészeknek kötelességévé tétetett.

1804. jul. 20-án az egyházi közgyűlés tudomására jutott Szontagh S. azon elhatározása, mely szerint gyengesége, és szemevilágának fogyatkozása következtében hivataláról lemondani készül. A közgyűlés fájdalmas megdöbbenéssel vette e hirt s azonnal egy 12 egyháztagból álló küldöttséget menesztett hozzá, azon kérelemmel, hogy a lelkészi szolgálatokat még tovább is teljesítse a gyülekezetben s ne hagyja el az egyházat, egyszersmind kijelentve neki, hogy az egyház hajlandó mindennemű könnyebbitést szerezni neki (személyére), nevezetesen, hogy csak akkor prédikáljon, mikor neki tetszik, télben a rövid és

és sötét napokon ő ne végezzen egyáltalában istenitiszteleti szertartásokat. Szontagh S. ugyan ezen feltételeket el nem fogadta, mert kedvezményeket az egyházi rend ellenére elfogadni nem akart, de szándékának kivitelét az 1805-ik év húsvétjeig halasztotta.

1805. április 20-án ismét testületileg kérte meg az egyház Szontaghot, hogy hivatalban való maradásának határidejét meghosszabítsa. mit ő bizonytalan időre meg is ígért.

1806. okt. 28-án végre nyilvános istenitiszteleet alkalmával 30 évi lelkészi szolgálat után aggkora és a templom távolsága miatt (a templom a temetőben volt) lelkészi hivataláról lemondott és egyházi beszédében a gyülekezettől búcsút vett.

Következő napon a német egyház közgyűlést tartván, abban a szeretett és mélyen tisztelt lelkipásztornak, hű és buzgó szolgálataiért hálás köszönetet szavazott.

Mielőtt még szeretett és hiven gondozott egyházától végképen elbúcsúzott volna, hogy nyugalomba vonúljon, miután egész 30 évig kitűnően szolgált volna, azon örök emléket hagyta szeretett egyházának, hogy a helyet az új templom felépítéséhez a városban az ugynevezett Malom-utczán saját pénzén 1000 frtért (régi bankókban) megvette és a templom alapkővét is (1804. máj. 8-án) ünnepélyesen nagy sokaság jelenlétében letette.

1807. május 22-én eltávozott végképen Kassáról s lakását szülő városába Eperjesre tette át.

Eperjesre visszavonulván, nem sokáig élvezhette a magány nyugalmát, mert Nikolay Sámuel superintendens hirtelen bekövetkezett halála után, 1808. ápril. 27-én, a tiszai egyházkerület által superintendenssé választatott meg s következő napon be is iktattatott.

Megjegyzendő, hogy a kassai három ev. egyház 1808. ápr. 18-án közös gyűlést tartván, egyhangulag Szontagh Sámuelre szavazott mint superintendensre.

1809-ben Sáros- és Tornamegyék táblabírájává választatott.

1816. aug. 18-kán megjelent Schwartz János Mihály eperjesi német lelkész kíséretében Kassán, hogy az 1804. óta épített templomot felszentelje.

Szontagh Sámuel jó hirneve már akkor nemcsak ide haza Magyarországon terjedett volt el, hanem ki a külföldre is kihatott, minek következtében őt a göttingai egyetem (és nem a jénai, mint némelyek állítják) a theologia doctorává tette, a miről szóló okmány ekképen hangzik:

„Quod felix, faustumque sit!“

Auspiciis et indultu augustissimi et potentissimi principis ac Domini, Domini Georgii III. Britanniarum, Hannoveraeque Regis, defensoris fidei, Ducis Brunsvicensis et Luneburgensis, Rectoris Academiae suae Magnificentissimi, Domini nostri longe clementissimi; Magnifico Academiae prorectore Antonio Bauer Britanniarum ac Hannoverae Regi a consiliis aulae J. U. Doctore et Professore publico ordinario: ego Davides Julius Pott S. S. Theologiae ac Philosophiae Doctor, Britanniarum ac Hannoverae Regi a consiliis in Consistorio Ecclesiastico, Professor Theologiae publ. ordinarius, Seminarii Regii,

Homiletici Director, Ordinis Theologici h. t. Decanus atque Brabeota (?) Virum Summe-reverendum et Perillustrem Samuelem de Szontagh Ecclesiarum Evangelicarum Angustanae Confessionis Districtus Tibiscani in Hungaria Superintendentem, nec non Complurium inclitorum Comitatum Tabulae Judiciariae e primariis assessorem, Virum senem annis, meritis, laboribus vero venerabilem — ob egregie et fortiter praestitam per longae vitae decursum religioni et ecclesiae fidelissimam operam, famam, vitamque longe ultra aetatis terminos extendentem, et unanimi volun tarioque ordinis mei decreto honoris causa, et ad significandam Nostram in virum dignissimum voluntatem inter ipsa sacra secularia religionis ante hos trecentos annos a Luthero emendari coeptae solenniore ritu celebranda Theologiae Doctorem rite creavi, creatumque renuntiavi, id quod publicis hisce litteris sigillo ordinis mei munitis testatum confirmatumque volui.

P. P. in Academia Georgio Augusta die 11. Novembris Anno MDCCCXVII. D. Davides Julius Pott h. t. Decanus m. p. (L. S.)

(Typis I. C. Bayer Typographi academici.)

Superintendensi hivataloskodása alatt 6 új templomot és 67 papot szentelt fel. A 86 éves érdemdús aggnak élettörténetét Mayer András theologiai tanár és az eperjesi ev. ker. collegiumnak tudós igazgatója az 1822. szept. 12-én felette tartott latin emlékbeszédben bővebben beszéli el. (E beszéd címe „Justa Suprema Viro dum vixit maxime Reverendo ac Spectabili Domino Samueli Szontagh Superintendenti meritissimo“ ect.)

Szontagh S. meghalt 1822. jul. 7-én, kora 86-ik évében Eperjesen és az általa ott alapított sírboltba temettetett el. Összes vagyonát az evang. egyház anyagi felsegélésére fordítá. Mint már fentebb említettük, ő szerezte azon telket, melyen 1804-ben május 8-án a kassai ev. egyház templomának alapköve letétt, tőle ered a tiszai ev. egyházkerület pénztára, tőle az elemi tanítók és ezek özvegyei gyámalapja, valamint a szerencsétlen szűkölködő egyházak segedelmi tőkéje is. Ő alapítá ama 60 forintnyi ösztöndíjat, mely Szontagh-alapítvány címen a német egyetemeken hittant hallgató magyar ifjak egyikének van szánva. — A faucsali ev. egyházat orgonával látta el. — És ezeken kívül még más 13 ezer forintba menő, közte a kerületnél 3000 frtnyi alapítványokat is tőn.)*

Dolgozatai közül szószéki beszédein kívül említést érdemel: „Occasionalia, chronosticha és Epigrammata“ című kéziratának egy kötete.

*) Szontagh Sámuel mindenkor bőkezű volt s a hol csak kellett, áldozott. Így az 1816. június 18-án Rimaszombatban megtartott ker. gyűlés alkalmával, melyen ugyan aggkora miatt személyesen jelen nem volt, a rozsnyói iskolának 200 frt, a s.-gömörinek 200 frt, az oszgyáninak 100 frtot ajándékozott stb.

Jegyzet: A sáros-zempléni esp. közgyűlés 1808. ápr. 26. Eperjesen Eperjest a püspököknek állandó lakóhelyeül („sedes fixa“) jelölte ki s egyuttal azt is indítványozta, hogy a püspököknek 1000 frt tiszteletdíj adassék. E két indítványt azonban a ker. közgyűlések el nem fogadhatták.

Szontagh S. mint püspök jelen volt ez esperesség 1810. jan. 30, 1811. szept. 26, 1814. jun. 7—8, 1815. jul. 5, 1816. máj. 28, 1817. máj. 20. Eperjesén tartott közgyűlésein.

A legidősebb kassai hívek még ma is emlékeznek reá; azok beszélik, hogy ő harisnyát, csattos cipőt, rövid nadrágot, három szögletes kalapot és parókát viselt az akkori idők szokása szerint; fellépésében mindig komoly volt s egész lényén bizonyos szelid nyugalom ömlött el.

Ha valamely házba lépett, már remegtek a gyermekek s úgy tekintettek reá, mint egy felsőbb lényre.

Nagy tudós hírében állott. A franczia és az angol nyelveket folyékonan beszélte, a mi miatt őt a városi tanács számtalan esetekben tolmácsul használta.

Elválaszthatlan társa volt egy botja, melynek fejét egy vastag ezüst gömb képezte.

18. Dr. Jozeffy Pál.

1823—1848.

Jozeffy Pál a theologia tudora és a tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület superintendense született 1775. jan. hava 31-én Nyitra vármegyében Verbőcz nevű mezővárosban Jozeffy István ottani polgár és a város gyakori bírája és Vaczula Borbála szüléktől. A jámbor és hitbuzgó szülők látván, hogy városukban az ág. hitv. evangélikusoknak iskolájuk nincsen, mivel attól templomukkal együtt még az 1773-ik évben megfosztattak volt, magok kezdték oktatni a serdülő gyermekeket az evangéliom szerinti vallásos tanokban s folytatták ebbéli teendőiket mindaddig, míg a boldog emlékü II. József által kiadott türelmi parancs következtében a város protestáns hívei is szabadságot nyervén, 1784-ben iskolát állítottak, a melyben előbb Bachó János, utóbb pedig tudós Zubeck András szorgalmas és ügyes tanító által oktatattva, Jozeffy Pál nemcsak az elemi iskolák tantárgyait, hanem a középiskolák első három osztályát is kitünő sikerrel végezte el, úgy hogy már az 1788-ik évi aug. havában az akkor is híres pozsonyi gymnasiumba vétetett fel. Itt az ugynevezett syntaxis-ták közé iratott be, és az akkor a göttingai egyetemről hazatért Tekusch Mihály tanár által különösen a német nyelv tanulására ösztönöztetvén, általa a híres Schnepfenthali nevelőintézet főnöke Saltzmann irataival (a melyekről saját életrajzában azt vallja, hogy későbbi időkben is vezérloí valának) ismerkedett meg. Ezeket annyira megkedvelte, hogy azok olvasását superintendensi hivataloskodása idejében is a hitjelöltek figyelmébe ajánlani soha el nem mulasztotta. Miután ezen jeles tanár vezetése alatt, — kinek belső hivatása vala az ifjuságot minden nemesre s jóra vezérteni, — egy évet eltöltött volna: áttétetett az ugynevezett rhetorikai osztályba, melyben, valamint később a hittani szakban is — a hirneves Sztreesko György előadásait a legnagyobb örömmel hallgatá; a philosophiai és történelmi tanokban Fábry István, a mathesis és természettanban Szábel István, a gyakorlati theológiában és egyházi jogban pedig Krúdy Dániel, későbbi dunamelléki superintendens által oktatattva, jó eredménnyel s szép sikerrel végzé be tanulmányait.

A Pozsonyban sikeresen bevégzett tanfolyam után az ifjuságért különösen érdeklődő Fábry István tanár ajánlata folytán nagyréti Darvas Ferencz helv. hitvallású (cs. kir. kamarás) házához Budára költözött az 1794-ik év elején, a hol is annak Antal nevű fia és losonezi gróf Gyürky István kir. tanácsos leányai mellett, mint házi nevelő két évig működván, nemcsak a társadalmi, különösen a magasabb körök igényeihez mért műveltséget sajátítá el: hanem egyuttal tanulmányai, s különösen hittani ismeretei gyarapítása mellett, — melyeket a külföld híres egyetemein szándékozáék kiegészíteni, — az e célra megkívántató pénzösszeget is megtakarította.

Ily körülmények között a nagyra törekvő ifju lélek elérkezettnek látván az időt, melyben szíve vágyai teljesülhetnek: búcsút vőn mélyen tisztelt főnökétől, szeretett növendékeitől; s miután a bányai egyházkerület és a pozsonyi egyháztanács által ösztöndíjakkal ellátott volna: Bécsen, Prágán, Drezdán és Lipszén keresztül Némethon egyik híres, s akkor leglátogatottabb egyetemére: Jénába utazott. Mennyire kedvelte a tudományokat? s mely szándékkal utazott a külföldre? arról könnyen megfogunk győződhetni, ha számba vetjük azon sok és különféle szakmákba vágó tanokat, melyekkel az egyetemen és annak körén kívül folytonosan és szorgalmasan foglalkozott. Hallgatta s tanulmányozta ugyanis a philosophiát Fichte és Schmidt; a theologiai tárgyakat Griesbach, Paulus és Lange; a nevelést és aesthetikát Schütz, az irodalom történetét Ulrich; az orvosi embertant Loder; a diaetetikát Hufeland; a gyakorlati physikát Voigt; a növénytant Bartsch tanárok alatt; s azonkívül, ha ideje volt, kirándulásokat tett a híres schnepfentháli nevelőintézetbe, hogy annak vezetőjét Saltzmannt személyesen is megláthassa s tőle e téren utmutatást és ezen szakmába vágó ismereteket sajátíthasson el; időközben meglátogatta a wittenbergi, hallei és lipcei egyetemekeket is.

A két évi időtartamnak ily hasznos eltöltése, s ismereteinek sok oldala s nagy mérvű meggazdagítása és a jövőre élte pályájához szükségelt különféle hasznos tapasztalatok összegyűjtése után, Bajorországon keresztül részint gyalog, részint a Dunafolyamán hajókázva, szerencsésen visszatért hönába. A visszatért, tudományosan képzett s minden tekintetben mivelt ifjut a pozsonyi tanárikar egyszerre több rendbeli állomással kínálván meg: bernátfalvi Földváry Károly úrhoz, Pestmegye Péteri nevű községébe ment nevelőnek, különösen azon reménytől kecsegtetve, hogy Pesten nevelendő József és Lajos nevű növendékei mellett a pesti egyetemen némely jogi és orvosi tanokat maga is hallgathat, mert ő azon nézetben volt, miszerint ezeknek ismerete minden, — de kiváltkép a falusi lelkésznek — mellözhetlenül szükséges. Azonban alig tölthetett ezen hivatásában egynegyed évet, már is Tessedik Sámuel szarvasi lelkész és az általa Szarvason létesített, s Ő cs. kir. felsége I. Ferencz által megerősített tanítóképző és gazdasági intézet igazgatója által ez intézet tanárául és oldala mellé segédlelkészül hivatott meg. E meghívást elfogadván, Hamaljár Márton, bánya-kerületi superintendens által az 1799-ik év február 7-én Selmeczen a lelkészi hivatalra felszenteltetett.

Szarvasra érkezvén, kettős hivatásának egész odaadással szentelte idejét, s csakhamar belátván azon nehézségeket, melyekkel megküzdenie kellett,

a mennyiben a kitünően szervezett intézetben jövődöbéli tanítók és gazdasztek valának nevelendők és oktatandók, hozzáfogott maga is az előadandó tantárgyak tanulmányozásához, s minden szabad idejét arra használta fel, hogy nehéz feladatának minden tekintetben, mint tanár és segédlelkész megfelelhessen.

Két és félévén át előadta az intézetben a neveléstant, természettant, természetrajzt, gazdaszattant és a gyakorlati gazdaszat elemeit. Karöltve működén főnökével ugy az intézet, mint az egyház anyagi és szellemi felvirágzásán: oly hirt s nevet szerzett magának, hogy ez idő letelte után az *aszódi* egyház s ennek patronusai (báró Podmaniczky-ak) által egyhangulag megválasztatva, — rendes lelkésznek hivatott meg.

Azonban legyőzvén Szarvason kettős hivatása nehézségeit, s megkedvelvén a jeles és tiszteletreméltó főnök társaságát: csak nagynehezen tudta magát elhatározni az *aszódi* egyház híványának elfogadására; és ha nem jön közbe azon körülmény, mely szerint a szarvasi tanintézet, habár ő es. kir. felsége által gazdagon megajándékoztatott és a gyakorlati gazdaszattan tanításához szükségelt nagy területű földdel is ellátatott, (a közigazgatási hatóságok által hátráltatva lévén ezen kegyes adományok élvezetében) semmi biztos jövővel nem kecsegtetheti vala tanárait: alkalmasint el sem fogadja a híványt. Ugyde az intézet illetén bizonytalan állása s a háromszáz váltó forintnyi tanári fizetés mellett még sem látta czélszerűnek élte ifju korát ott tölteni, és daczára az intézet kir. felügyelője, Tokody ő excellenciája és főnöke rábeszéléseinek, s moudhatni erőszakos tartóztatásainak, a kínált híványt az *aszódi* egyháztól elfogadta.

Búcsut vevén Szarvason szeretve tisztelt főnöke, kedves növendékei és hálás egyház hiveitől, *Aszódra* költözött, hogy ezen egyházban, mint rendes lelkész, az Isten országának terjesztésén teljes lelki s testi erejével működhesék. — Ámde midőn beiktatandó lett volna, egy rendelet érkezett a cs. kir. helytartó tanácstól, a mely őt a szarvasi intézetbe visszahivta és beiktatását elnapolta. — Ezen akadály azonban az *aszódi* egyház és báró Podmaniczky által a cs. kir. helytartó tanácshoz intézett felterjesztés alapján csakhamar elhárítatott és ő az egyház rendes lelkészéül beiktattatott. — *Aszódon*, hol az egyház tetszését, s a báró kiváló kegyét birta, 7 évet töltött, melyekről azt vallja, miszerint azok életének legszebb s legboldogabb napjai valának.

Berendezvén háztartását s megunván a magányos élet különféle sanyarúságait, házassági frigyre lépett, nőül vevén Zipszer Eufrozinát, Tesedik Sámuel (volt főnöke) örökbe fogadott leányát; házassága azonban, habár példányképe lehetett a legboldogabb házaseletnek, mivel nejét maga is szemefényének s lelki örömének nevezte, — nem áldatott meg magzatokkal az isteni gondviselés által.

Az *aszódi* szláv és német ajku egyháztól, melyben az isteni tiszteletet minden vásár- és ünnepnapon mindkét nyelven kellett egymásután végeznie, — miután egyrészt meggyőződött arról, hogy ezen fárasztó hivatalos teendői különösen testi erejét csakhamar megfognák törni, másrészt pedig, hogy szerény papi jövedelme nem volna elegendő a szükség esetén tartandó segéd-

lelkész fizetésének fedezésére: — habár fájo szívvel — búcsút vevén: a *czinkotai* egyház hiványát fogadta el az 1808-ik évben.

A csendes és békés *czinkotai* egyházban, a főváros szomszédságában, melyben nagyratörő szelleme minden tekintetben kellő tápot nyert, — 12 éven keresztül boldog meglegedésben szolgálta az urat, s hirdette az isten igéjét.

De miután a különben jómódú egyház hiveinek, részint az I. Napoleon hadjáratai által okozott nagymérvű katonai szállítások, elszállásolások s gyakori sarczolások; részint pedig a nép kárával járó tagosítás által való tönkrejutását látta volna: mint népének valódi atyja, mindent elkövetett mind élő szóval kérvén a földesuraságot, mind pedig írásban megkeresvén a törvényhatóságokat, — hogy hiveit a kivándorlástól és a tönkrejutástól megmenthesse és a nép kárával járt tagosítást, arányosítást (*Comassatio*) megakadályozza. Azonban sajnosan kellett tapasztalnia, miszerint népe javáért buzgólkodó fáradozásai félremagyaráztattak és a földesuraság részéről bujtogatás s néplázításnak czimeztetvén: hiveinek inkább kárára, mintsem hasznára váltak.

Mely oknál fogva tanácsosnak látta az isteni gondviselés által számára feltartott, s épen ez időben üresedésbe jött, s a tiszai kerület kishonti esperességébe kebelezett *tiszolczi* egyház hiványát elfogadni, melyet ez egy hozzája menesztett küldöttség által kézbesített neki.

Midőn tehát kedvelt egyházától és a pestmegyei esperességtől, — mely őt husz évi körében való hivataloskodásának ideje alatt elsőben körülkérte, majd jegyzői, később alesperesi és főesperesi tisztségek reá ruházásával tüntette ki, — nemkülönben számos jó barátai s tisztelőitől érzékeny búcsút vett volna; s miután jövődöbeli lakóhelyét s annak vidékét, — hol annak előtte sohasem volt, — megszemlélte volna: az 1820-ik évi szept. 25-én Tiszolcra indult, a hová 29-én megérkezvén, a legközelebbi vasárnapon, mely szent-háromság után 18-ik vala, Holko Mátyás kis-honthi érdemtéljes főesperes s rimabányai lelkész és Steigel Mihály rimabrezói lelkész s esperességi szónok által hivatalába beiktattatott.

Ezen egyházbani hivataloskodása áldott s maradandó emléket hagyott hátra, mivel alatta épült a hallgatóságot egyaránt bámulatra és áhítatosságra ragadó, nagyszerű templom, a mely az ő fellengős szelleme, művészi ízlése, nemkülönben kitartó buzgótsága s erélyéről fényes tanubizonyságot téssen; alatta emeltettek a város nem csekély díszére szolgáló iskolai épületek, melyekben úgy a tanítók számára kényelmes lakások, mint a tanulók részére alkalmas, tágas és világos tantermek találtatnak, mely tette által szintén világos jelét adta az iskolaügy, a műveltség iránt való érdeklődésének. Kitűnt továbbá mint valódi lekipásztor az által is, hogy egyházát atyailag szeretét, hiveit gyakran látogatá, s házaiknál is jámbor, vallásos és erkölcsi életre, szorgalom és takarékosagra inté. Minden hétköznapi délelőtt 11—12 óráig félretétvén minden más teendőt, hivei látogatására szentelte idejét; mely alkalommal a betegek mellett az orvosi szerepet is ő viselte, a mennyiben orvos nem létében majd tanácsa, majd különféle házi gyógyszerekkel igyekezett rajtuk segíteni, úgy hogy egyházhivei látván atyai jóságát s önzetlen feláldozását:

irányában nemcsak tisztelettel, hanem a legtisztább szeretetet s kegyeletes há-lával viseltettek. Ugyancsak itteni lelkészkedése alatt kitűnt mint híres pomolo-gus is, a mennyiben nemcsak a parochiához tartozó, s addig szántás-vetésre használt több telket, válogatott faju gyümölcsfákkal ültetvén be, gyönyörű és jövedelmező kertekké alakított át; hanem a kertészettel való foglalkozást hi-veivel is megkedveltetni akarván, iskolás gyermekeket, fiatalságot s idősb fér-fiakat is maga oktatótt a gyümölcsfák oltása s nemesítésére.

Megemlékezett végre szeretett egyházáról halálos óráján is, a mennyi-ben végrendeletileg az egyháznak 200 forintot pengő pénzben hagyományozott, a felsőbb iskola tanítójának díjazására; 200 frtot p. p. pedig azon szegény-sorsu polgárok leányai felsegélésére, a kik katechizatiói oktatásra szorgalma-san eljárnak.

Mindezen, az egyház javáért s annak felvirágzásáért buzgólkodó törek-vései maradandó emléket szereztek neki nemcsak az egyház kebelében: hanem hírét mint önzetlen s valódi Krisztus szellemében működő lelkipásztornak túl-vitték egyháza határán az egész tiszai kerületbe; s így részesült azon kitün-tetésben, hogy az urban boldogult Szontágh Sámuel tiszakerületi superinten-dens (a ki 1822. jul. 7. †) helyébe, az akkor hatályban levő dobsinai egyezség „coalitio“ alapján, — mely szerint felváltva választattak a superintendensek egyszer a német, másszor pedig a szláv- és magyarajku egyházak lelkészei sorából — szavazattöbbséggel 63 szóval, Holko Mátyás 48, Risz Pál 23 sza-vazata ellenében ő lett megválasztva, ezen kerület superintendenseül, (l. az 1823. jan. 25. s k. napjain Késmárkon megtartott ker. gyűlés jegyzőkönyvét) és ugyancsak ekkor a Késmárkon tartott egyházkerületi gyűlésen püspökké szen-teltetvén, kézzátétellel Genersich Keresztély késmárki első lelkész által a cocan-didáltak segédletével, a bélai Szladkay János német és a kis-honthi főesperes Holko Mátyás által latin beszéddel főpásztori hivatalának viselésére felavatta-tott 1823-ik évi jan. 26-án, a midőn is régi szokás szerinti saját egyházában való beiktatására bizottság küldetett ki. E ker. gyűlésen Eperjes püspöki székhelyül lőn ajánlva, J. P. a Can. Vis.-ra felkérve s néki e czélból régi fizetésre (100 frt) káplán lőn adva.

És Jozeffy P. már az 1824. szept. 13—14. Kálosán tartott ker. gyű-lésen jelentést tett Nagy-Váradon tartott Can. Vis.-járól. Ezen és az 1825. jul. 20. s k. iglói ker. gyűlésen lett egyuttal püspöki fizetésének megemlése is elhatározva.

Superintendensi erélyes tevékenységének s az egyházak javát s fel-virágzását előmozdító törekvéseinek híre csakhamar tulszárnyalta hazánk ha-tárait, s eljutott az általa megvizsgált hitjelöltek közbenjárásával Némethon egyik hirneves egyetemére is és ennek folytán az ág. hitvallás három száza-dos emlékünnepe alkalmával a jénai egyetemről a theologiai tudori czimmal és ranggal ruháztatván fel, a híres theologiai tanár Dr. Baumgarten Crusius következő levele kíséretében vette az ugynevezett tudori oklevelet; a levél így hangzik:

Paulo Jozeffy theologo hungaro viro summe reverendo atque ampl. S. ét B. Lud. Frid. Otto Baumgarten Crusius theol. D. et prof. ord. in Jenensi academia.

Cum in Theologorum Ordine nuper de spectatis aliquibus Viris ageretur, in quos per Aug. Conf. Solennia d. XXV. M. Junii summos ille suos Honores conferret honoris et observantiae causa: constituimus inter primos quosdam ex Hungaria Theologos deligere, quibus illud, quidquid valeremus, honoris tribueremus: earum nempe terrarum, quae animo studiisque suis nobis semper coniunctissimae exstitissent.

Verum ad TE convertebamur ea potissimum fidei TUAE virtutisque fama, quam adolescentes Hungari ad nos detulerunt, magni ii ad unum omnes TUARUM laudum praecones.

His igitur litteris, quibus publicum addimus rei sic gestae et dignitatis TUAE Diploma, Doctorem TE Theologiae et Scripturae Sacrae salutari jussit Ordo Theologorum Jenensis, et vehementer ego laetor mihique plane gratulor, quod ad me hoc salutandi officium delatum sit.

Omnes nos ex animo precamur, ut ea, quae ad gravissima, quibus tanta cum laude fungeris, munera accessit, dignitate diu laetusque fruaris: TEque ipsum rogamus, ut nostri benevolus memineris nostraque studia TIBI commendatissima habeas: quemadmodum de nostro erga TE animo TIBI persvasissimum habere Te iubemus.

Sic Vale, Vir Summe Reverende, mihique, homini TUI studiosissimo fave.

Ser. in Jenensi Academia, M. Jun. A. R. S. Cl^ol^oCCCCXXX.

Diploma,

Quod Deus Ter Optimus Maximus, Ecclesiae Chistianae felix faustumque esse jubeat! Auctoritate huic Litterarum Universitati, ab Ferdinando I. Imperatore Romano, Germanico, Anno MDLVII. concessa, clementissimis auspiciis, Serenissimorum Magni Ducis et Ducum Saxoniae, Nutritorum Academiae Jenensis Magnificentissimorum, Rectore Academiae Magnificentissimo, Augusto et Potentissimo Principe ac Domino, CAROLO FRIDERICO, Magno Duce Saxoniae Vimariensium, atque Isenacensium Principe, Landgravio Thuringiae, Marchione Misniae, Principali dignitate Comite Hennebergae, Dynasta Blankenhaynii, Neostadii ac Tautenburgi, Prorectore Academiae Magnifico, Viro Illustri atque Amplissimo FERDINANDO HANDIO, Philosophiae Doctore et Liberal. Art. Magistro, Graecarum Litterarum pofessore Publico Ordinario, Serenissimi Magni Ducis Vimariensis a Consiliis Aulicis, Seminarii Philologii Directore, Academiae Imperialis Petropolitanae Socio, ac Societatum, Gandaviensis, Mineralogicarum Petropolitanae et Jenensis Sodali. Ex Decreto Venerabilis Theologorum Ordinis Decanus, Henricus Augustus SCHOTT Theologiae et Philosophiae Doctor, Serenissimi Magni Ducis Vimariensis a Consiliis Sacris Intimis, Toelogiae Professor Publicus Ordinarius, Viro Summe Venerando PAULO JOZEFFI, Incltyi ac Venerabilis Dristrictus Cis — et Trans — Tibiscani Evangelicorum August. Conf. Superattendenti, Parocho Ecclesiae Evangelicorum Taxoviensis, qui inter labores multos pro Libertate vera Evangelica strenue susceptos, et sapientissime gestos, laudabiliter consenuit, Doctoris Thologiae Dignitatem Jura ac Privilegia, inter Sacra Saecularia Confessionis

Augustanae Tertium celebrata, Honoris causa obtulit, delata Publico hoc Diplomata, cui impressum est Signum Ordinis Thologorum, promulgavit. Jenae die XXV. M. Junii A. MDCCCXXX.

Az ugyancsak 1830-ban máj. 25, 26. Dobsinán megtartott kerületi gyűlésen Jozeffy P. az Aug. Conf. 300-dos emlékünnepeiről megemlékezvén, gyönyörű beszédet mondott s egyuttal jelentést tett az általa végrehajtott püspöki egyházlátogatásról, Can. Vis.-ról.

A tudori oklevél és lelkészi s főpásztori esküje szellemében bölcs tapintattal, atyai szelidséggel s kitartó eréllyel kormányozta és vezette a tiszai ág. ev. kerület ügyeit 25 éven és két hónapon át; szeme előtt tartván mindenkor a gondjaira bízott magyar-német és szláv ajku egyházak szellemi és anyagi felvirágzását, melynek eszközlése végett több reudbeli főpásztori leveleket intézett részint az egyes gyülekezetekhez, részint pedig az esperességekhez. melyekben őket az evangyeliom tiszta tanainak követésére, isten iránti félelem, a keresztyén jámbor és erkölcsös életbeni gyarapodás és az egyház iránti áldozatkészségre inté. Főpásztori leveleit követé főpásztori egyházlátogatásának folytatása 1825/6-ban, melyet valódi lelkipásztori áhittal, atyai nyájassággal és szeretettel, de mégis főpásztori méltóságához illő és mért szigorral a kerület minden egyházában megtartott. A Szepességen 1825/6, Gömörben 1827/8, Kis-Honthban 1828, Sáros-Zemplénben 1826, VI sz. kir. városokban 1826, a Hegyalján 1824. stb. — S habár az egyházak javát előmozdító törekvései a kerület által mindenkor hálás elismeréssel jutalmaztattak is, a kerület közszellemével s különösen az uri osztály irányával egy kérdésben mégis — ellentétes állást foglaltván el, összeütközésbe jött. És ez a magyar nyelv kérdése volt. A ker. gyűlésen ugyanis már 1831-ben (máj. 26, 27. Csetneken) magyar jegyzőkönyvet kívántak a latin helyett az urak és Szontagh Ádám erre 50 frtot adott, majd felszólaltak ennek érdekében az 1833. szept. 26, 27-iki rozsnýói gyűlésen is, míg végül 1838. a jul. 24. s k. napjain Rimaszombatban tartott ker. gyűlésen, a ker. kimondotta, hogy a ker. gyűlések eredeti jegyzőkönyve ezentúl magyar lesz. E gyűlések egyuttal kimondották azt is, hogy tót okmányokat, mivel azokat sokan nem értik, nem fogad el a gyűlés, s utasították a ker. elnökséget arra, hogy az a magyar nyelvet használja — hivatalosan. (Az 1833-iki rozsnýói gyűlésen Jozeffy P. az árvizek miatt nem volt jelen.)

Majd a negyvenes években, midőn a magyarosítás szelleme lengte át hazánk határait és különösen a világi elem élete feladatául tűzte ki a szláv ajku egyházak magyarosítását, elsőben azok iskoláiba, majd később templomaikba is beakarván vinni a magyar nyelv használatát; ő pedig Pál apostol I. Korinthus XIV. 1—19. verseire és a reformáció anyanyelvű istenitiszteletet kívánó elvére való hivatkozással a tót egyházakban az anyanyelven való valásoktatás és istenitisztelet megtartása mellett buzgólkodott, különösen a világjak által gunyos kifejezésekkel illettetve, pártoskodás s hazaellenes üzelmek terjesztésével vádoltatott.

Már régibb idő óta gyanúsittatván, — nemcsak egyesek által sértegett meg, — mivel, különben példás pap és kifogástalan püspök létére, ezért és bizony nem ok nélkül, mert ha pánszláv nem is, de nagy tót volt, — reá

igen sokan nehezteltek, (l. 1836. jul. 26. s k. nyiregyházi, 1838. jul. 24 s k. rimaszombati ker. gyűlés jkvét) s a kerületi gyűléseken mindinkább hangsúlyosabbá lőn a magyar nyelv érdekében (különben egész helyesen) a követelés vele szemben is, midőn követeltetett, hogy az anyakönyvek magyarul vitessenek, a ker. elnökség magyarul levelezzen (1840. jul. 21. s k. miskolci ker. gyűl. 23. és 30. p.) és hogy a magyar nyelv terjesztése céljából, minden iskolában taníttassék a magyar nyelv s néhol egyes, s néhol *minden* tárgy e nyelven adassék elő, (1841. aug. 17. s k. rozsnyói ker. gyűl. jkv. 18. p.) sőt az 1841-iki kerületi gyűlésen (17. p.) már egyes esperességek részéről is jött ellene támadás, bár csak közvetve, midőn azon indítvány tétetett, hogy „mivel a püspöknek sok igen fontos dolga van, mely fiatal lelkes erőt kíván, mondassék ki, élete hányadik évéig lehet valaki püspök, mert az elaggottak holtukig nem tarthatók“ s midőn a hegyaljai esperesség úgy kívánta a püspöki hivatalban a változást, mint a senioriban, bizonyos évek szerint és ezen indítvány beterveztetett az esperességekhez; s midőn nemcsak teljesen magáévá tette e ker. gyűlés gróf Zay Károly egyetemes felügyelő tervét a magyar nyelvet illetőleg, *hanem a lehető legélesebben kikelvén a panszlávismus ellen, minden néven nevezendő tót kört betiltott, Hlavacek Mihály tanárt felügyelet alá helyezte, (19. p. a.) és egyuttal kimondotta, hogy az új püspök magyarul tudni és azon a nyelven szolgálni köteles, s magyarul nem tudó egyéneket sem papoknak, sem tanítóknak nem szabad alkalmaznia, 29. p. s ujlag nagy erőlyel követelte, hogy a püspök magyarul levelezzen.* (Jozeffy P. latinul levelezett.) Az 1843-iki (aug. 2. Felkán megtartott) ker. gyűlésen pedig már gunynyal is illeteték, mert hogy a tót nyelv érdekében a trónhoz fordult. — Nem csoda és nem ok nélkül, mert hiszen már akkor ismeretes volt az 1842. évben jul. 15. és következő napjain Pesten gróf Zay Károly elnöklete alatt tartott egyetemes gyűlés azon határozata, mely szerint: (l. Haán Lajos, Magyar ág. ev. egyetemes gyűlések 66. s köv. l.) „a tiszai kerület követői által szóba hozatott azon folyamodvány, mely a tiszai és bániai kerületek superintendenseinek hozzájárulásával számos tót ajkú ev. lelkész által aláírva, a tiszai suprintendens (Jozeffy Pál) vezetése mellett több tót ajkú lelkész által Ő felsége elébe felvitetett s melyben panaszt emelnek, hogy a tót nyelv és nemzetiség ez egyetemes gyűlés által elnyomatik (itt bizonyosan az 1841. szept. 8—10-iki egyetemes gyűlésnek, mely ünnepélyesen protestált a panszlávistikus vád ellen, a magyar nyelv érdekében hozott erőlyes és, de humanus határozatára céloztak) s kéri Ő felségét, hogy elnyomott és megrövidített hitsorsosaik ügyét felkarolni és az elnyomásnak gátot vetni méltóztassék. — Ennek következtében a tiszai superintendens, mint a kinek hozzájárulásával és vezetése mellett mindez történt, nyilatkozat tételre felhivatott. Mi megtörténvén s nyilatkozatából az egyetem arról győződve meg, hogy a folyamodók, midőn az egyház belkormányzatába vágó dolgok ügyében az egyházat törvényesen egyedül képviselhető testületek és hatóságok mellőzésével, az ország kormányához, magánosnak sem tárgy, sem alak tekintetében egyáltalában nem nézhető folyamodványukat, nem törvényes tanácskozási helyen és módon szerkesztették s Bécsbe való felvitelére hasonló módon követeket menesztettek, ez által egyházunk autonom szerkeze-

tét megsértették s cselekedetük az egyház autonómiájával egyáltalán össze nem egyeztethető. Ennélfogva az egyetemes gyűlés ezen eljárás ellen ünnepélyes óvását s nem helyeslését jegyzőkönyvileg kinyilatkoztatja s egyszersmind kijelenti, hogy az érintett tót mozgalmak az ág. hitv. ev. magyarországi egyháznak teljességgel be nem számíthatók.

(Azután egyetemes nagybizottság lőn kiküldve, melynek feladatául tüzetett ki az ilyen s rokon-mozgalmakról tudomást szerezni s az egyetemes gyűlésnek kimerítő jelentést tenni L. az 1843. szept. 3. s k. Pesten tartott egyet. gyűlés jkvét.)

E pontot nem a rendes jegyző, de a gyűlésen jelen volt Kossuth Lajos szerkesztette.

Az 1841. szept. 3. s k. napjain Pesten tartott egyet. gyűlés gróf Zay Károly egyet. felügyelő elnök indítványára az *unio* — „a honi két testvér evangelika vallásnak egyesítése“ — nagy eszméjét is megvalósítani kívánta s bizottságot nevezvén ki, s az ev. ref. testvérekkel közös egyetértéssel fogván a dologhoz, az egyes kerületeket is nyilatkozattételre hívta fel.

Az ev. Tisza-kerület e nagyszerű eszmére nézve teljes egyetértésben, az e kérdésben kifogástalan magatartást s mondhatnók apostoli buzgóságot tanusító püspökével, Jozeffy Pállal, már az 1841-iki aug. 17. s következő napjain Rozsnyón megtartott ker. gyűlésen (16-ik jkvi pont) kimondotta, hogy egész szívvel hozzájárul, („quod unionem toto Corde anhelet!“) s az egyet. gyűlés által e czélból bizottságot kívánt kiküldetni, — „Coactio“ nélküli szeretetteljes egyesülést kívánván.

E nagy eszme — fájdalom — visszahangzik ugyan még az 1843, 1844, 1845, 1847-iki egyetemes gyűlési jegyzőkönyvekből s pompásan elő volt készítve az ev. Tisza-kerületben megvalósítása, — 1847-iki aug. 15. s következő napjain Pesten tartott egyetemes gyűlésen történt egy jelentéssel, — bár különösen gróf Zay Károly egyet. felügyelőnek volt kedvencz eszméje s oly nagy hévvel karoltatott volt fel, bekövetkeztén nem sokára az 1848-ik évi mozgalmas napok, szép csendesesen végkép elaludt s többé 1837-ig szóba sem jött. (Haán L. i. m. 62—73. l.)

Az 1844 jul. 2-án Késmárkon tartott kerületi gyűlésen Homolya István theologusnak Nagy-Rőczén a magyar nyelv ellen tartott prédikációja miatt ujjalag felzudult a ker. közvelemény a tótok ellen s 15. p. alatt kimondotta, hogy „a kik még nem tudnak magyarul, szólhatnak ugyan még a ker. gyűlésen latinul, de a magyar nyelvet megtanulni mindenki okvetlenül köteles“ (15. p.) s hogy „ezentul csakis a magyar ker. gyűl. jegyzőkönyv a hiteles s csak ez nyomatik ker. költségen“ (23. p.) a mi mellett igen valószínű, hogy Jozeffy P. kényelmetlen helyzetbe jutott, — legalább is és bizonyosan feszélyezve volt, s a gyűlésen nem jól érezhette magát.

Ezeket látva, számot vetett magával, s miután meggyőződött a felől, hogy ily körülmények között fedhetlen jelleme által vezérelve, főpásztori esküje megsértése nélkül tovább nem viselheti a superintendensi hivatalt: eltökölte magát, — mint egykor az általa annyira szeretett czinkotai egyháztól, — ugy most a különben oly nagyrabecsült főpásztori hivatal viselésétől meg-

válni. — Mely szándékát érvényesíteni akarván, a következő *1845-ik évi* jul. 9-én s. k. napjain Jólsva kiváltságos bányavárosában tartott kerületi gyűlésen 70 évére és gyengülő szemeire hivatkozván, lelkiismeretének nyugtató sugallata szerint, mindig az egyház javára irányzott törekvésben 22 éven át viselt superintendensi hivataláról leköszönt; érzékeny könnyek között s hálásan búcsúzván a kerületi főfelügyelő urtól, mint oly hivataltársától, kinek kegyét többször bő mértékben élvezé; továbbá a főesperesek, felügyelők, egyházkerületi jegyzők s minden egyházi és világi uraktól, ugymint azon lelkes férfiatól, kik őt hivatala viselésében munkásságukkal készségesen gyámolították és elősegítették. — Mily nagy volt a gyűlés meglepetése ezen váratlan, de határozott főpásztori nyilatkozata felett: arról tanuskodik az említett 1845-iki kerületi gyűlés jegyzőkönyvének *60-ik pontja*, melyben a következő határozat foglaltatik: „Általános megilletődéssel hallván a gyűlés ezen váratlan és sohasem óhajtott nyilatkozatot, minden szónoklati erejét oda fordította, hogy a szeretve tisztelt elnököt, ugy mint olyat, ki épen kora és bő tapasztalásánál fogva, mely a szentírás mondata szerint is az öregeknél található, s melyet e nagyfotosságu hivatal oly nagyon igényel, az egyház javát hathatósan előmozdithatja, feltett szándékáról lebeszélje, sőt lelkiismeretesen és közhaszonnal viselt hivatala halálaig, mely adja Isten, minél később következék be, leendő viselésére reá bírhasssa; de a tisztelt szilárd férfit, minden kérelmek daczára, csak egy évig még és azt is csak az egyházkerületnek különös érdekéből, hivatalát folytatni, megigérni sziveskedett.“

Superintendensi hivataláról ezen lemondása, illetve annak a kerületi gyűlés különös kérelmére még egy évig, — és csakis a kerület különös érdekéből való viselése — szikrát vetvén a kerület összes egyházai kebelébe, lángra gyújtá a hivek szívében a szeretet, hála és elismerés érzelmeit, melyeket írásba foglalva, bizalmi feliratok alakjában siettek ugy a magyar, mint a szláv és német ajku egyházak hivatalához beküldeni. Ezen bizalmi feliratoknak kettős czélja vala: fölkérni egyrészt a főpásztort, miszerint az oly buzgóan, erélyes tapintattal viselt superintendensi hivatalt élte fogytáig a kerület javára viselje; másrészt pedig megnyugtatni őt a felől, hogy főpásztori eljárása az egyházak tetszését s helyeslését birja s azok irányában mindenkor szeretet, hálás elismerés s gyermeki engedelmességgel viseltetnek, mint valódi lelki atyjok és önzetlen s magát feláldozó főpásztoruk iránt.

Az egyházak kitüzött czéljukat illeténképen el is érték, mivel a következő *1846-ik évi jul. 15-én* kiváltságos Dobsina bányavárosában tartott kerületi gyűlésen a főpásztor kinyilatkoztatta: hogy habár a mult gyűlésen hivataláról le is mondott és annak vitelét csak egy évre vállalta fel: most, miután számos egyházak által hivatalának további viselésére felszóllított, kötelességének tartja kijelenteni, hogy az ily nagymérvben nyilvánult s meg sem érdemlett közbizalom előtt meghajolni, s hivatalát továbbra is viselni magát elhatározá; és a közgyűlés a feletti örömének nyilvánításában, ezen nyilatkozatát jegyzőkönyvileg megörökíté. („Köztudomás végett jegyzőkönyvbe iktattatik.“ 37. p.)

Főpásztori üdvös intézményei között, melyek a visitationalis jegyző-

könyvekben megörökítve találatnak, nem utolsó helyet foglal el azon nevezetes, s különösen a szláv ajku egyházakat érdeklő ténye, mely szerint a bányai ág. ev. egyházkerület superintendense Dr. Szeberényi János közreműködésével egy új tót énekeskönyvet adatott ki, mely mind magán, mind pedig nyilvános istenitiszteletek alkalmával mai napság is országszerte használtatik a legtöbb szláv ajku egyházaknál. Ezzel kapcsolatban megvetette alapját az úgynevezett „Zpewnik alapítványnak“ (tót énekeskönyv), mely jelenleg is a bányai kerület superintendensének elnökleite alatt saját bizottsági tagjai által kezeltetik, s melynek célja vallásos és erkölcsnemesítő tót művek olcsó kiadását elősegíteni, s ez által a szláv ajku egyházhívek szívében az isteni félelmet, az egyház és haza iránti szeretetet, a vallásos, erkölcsös élet megszilárdítását eszközölni, lehetővé tenni.

Igy élt s így működött az egyház jólétének felvirágzására ezen főpásztor. Hogy azonban teljes képében szemlélhessük hosszú földi életpályáját: meg kell említenünk, ugymond életírója Cz. P., miszerint tiszta és feddhetlen jelleme, laukadatlan, lelki s testi erejét feláldozó ügybuzgósága, nagymérvű és sokoldalú tudományos ismeretei, szelid, nyájas, leereszkedő társalgási modora, méltóságteljes külalakja, megható szónoki tehetsége voltak azon tulajdonok, melyek barátait s jóakaróit szeretetre, elleneit pedig bámulatra, tiszteletre indították; s melyek pajzsa alatt mindennemű elleneinek mérges fullánkjaitól megvédetve, szeplőtlenül tarthatá meg lelkiismerete nyugalalmát, ugyanynyira, hogy élte alkonyán örömmel hallhatá idvezítőnk eme szavait: Jól vagyon, jámbor és hív szolgám! kevesen voltak hív, sokra bizlak ezután, menj be a te uradnak örömébe. Mát. XXV. v. 21.

És csakugyan be is ment urának örömébe, úgy folytatja életének nevezett elbeszélője, mivel az aggkor és kettős farsztó hivatása súlya alatt testi ereje végképen megtörött, úgy hogy az egyházában uralkodó hagymáz áldozatául esett, s tizenkilencznapi betegeskedés után 1848-ik évi márcz. 29-én esteli 8 órakor jobb életre szenderült.

Hült tetemei felett nagy számu és válogatott hallgatóság jelenlétében Ferjencsik Sámuel jolsvai lelkész s gömöri alesperes tartott halotti beszédet, elmélkedvén a szeretett püspök és főpásztor sirja feletti könnyekről szláv nyelven, Kolbenheyer Mihály kis-honthi főesperes pedig megható búcsúztatót mondott II. Kor. 1. f. 12. verse alapján magyar nyelven. — Az 1848. jul. 19, 20. napjain Eperjesen megtartott kerületi gyűlésen, melyen Fabriczy Sámuel felügyelő és Kolbenheyer Mihály nyústyai ev. lelkész és kis-honthi főesperes elnökölt, F. S. fájdalommal emlékeztvén meg a 25 évig superintendensi hivatalt viselt Jozeffy P. haláláról, következő szavai a ker. gyűlés jegyzőkönyvébe vétettek fel: „mert bármit lehessen is gondolni Jozeffy P. *más irányú* törekvéseiről, — ő mint főpásztor, hiven és buzgóan működött.“ — A tiszlezi ág. ev. egyház halotti anyakönyvébe ekkép van bevezetve: főtisztelendő s nagyméltóságú Jozeffy Pál ur a szent istentan tudora, a méltóságos tiszáninneni s túli ev. ág. hitvallást követő egyházkerület püspöke, a nemes tiszlezi ev. egyház lelkipásztora, s több tekintetes és nemes vármegyék érdemes táblabírája, született Verbóczon tettes és nemes Nyitramegye szakolczai járásában

1775-ik év jan. 31-én, nemzetes s t. cz. szülöktől: Jozeffy István és Vaczula Borbálától. Berekeszté majdnem ötven évi szt. hivatalábani és 25 évi püspöki, mindenütt dicső s isteni pályáját 1848. évi márcz. 29-én esti 8 órakor, midőn 19 napig tartó uralkodó hagymáz nyavalyában synlődvén, boldogult az urban. Közöttünk hazájának (!sic!) s nemzetének élvén, — örök béke dicső hamvaira.“

19. Pákh Mihály.

1848—1858.

Pákh Mihály született Dobsina bányavárosában, Gömörmegyében, 1795. október 18-án, polgári állású szegény szülöktől; atyja Pákh Mihály; anyja: Heutschy Zsuzsánna.

Legzsebébb korától kezdve anyai nagynénjének férje, Főrisch Simon, dobsinai ev. tanító gondja alatt növekedett, ki a fiut magához fogadván, a mig élt, atyailag gondoskodott testi lelki szükségéről. Pákh Mihály mindig is hálás érzelemmel emlékezett meg volt nevelő atyjáról, valamint hogy ezen haláljának kifolyása volt az is, hogy később rozsnyói lelkész korában a nagy szegénységben hátra maradt özvegy Főrischnét házához fogadta, s haláláig gyermeki kegyelettel gondját viselte.

Főrisch a szép tehetségű fiut, a dobsinai iskolában kapott első oktatása után 1808-ban a rozsnyói ev. gymnasiumba küldé, hol öt évig tanult s kitűnő eredménnyel végezte a „syntaxist“, „rhetorikát“ és „logikát“ Farkas András tanár alatt.

Azonban az anyagi szükségekkel való küzdelem korán kijutott Pákh-nak osztályrészül, s azért már 181³/₄-ben, 13 hónapon át, Tornallyán (Gömör-megyében) magánnevelői működésben találjuk Tornallyai Márton földbirtokos két fiánál, hogy az itt szerzett pénzen további tudományos kiképeztetését lehetővé tegye.

A theologiai pályára szánván magát, 1814-ben a pozsonyi ev. lyceumba ment, hol a philosophico theologiai tanfolyamban két évet töltött, fentartását a jótékony convictus mellett itt is magántanítás útján szerzett keresményével eszközölvén.

Az 181⁶/₇-ik tanévben a debreczeni ref. collegiumban a „jus patriumot“ hallgatta, Genesi Lajos táblabíró házában kapván nevelői alkalmazást. Hogy theologiai pályáját félbeszakítva, jogi tanulmányokra adta magát, annak oka az volt, hogy általában ismeretkörét akarta tágítani, különösen pedig a hazai politikai viszonyokkal kívánt megismerkedni, melyeknek fejlődését később is a legnagyobb érdeklődéssel kísérte; azután meg mint leendő pap a gyakorlati életet is szem előtt tartotta, mely a lelkészt nem egyszer hozza oly helyzetbe, hogy hiveinek ügyes-bajos dolgokban is jó tanácsot adhat.

Az akkori időben ő, mint nem nemes származású, a politikai pályán boldogulást még nem igen remélhetett.

Még Debreczenben volt, midőn a dobsinai ev. egyház 1817-ik ápril havában iskolájába tanítóul és conrectorul választá. Minthogy időközben édes atya és nevelő atya is elhaltak, özvegyeik pedig nagy szegénységben maradtak hátra, Pákh e tanítói állást elfogadta. A meghívó levélben megállapított fizetése érdekesen illusztrálja az akkori állapotokat; kapott ugyanis szabad lakást, 260 frt évi fizetést, minden tanítványtól hetenkint 3 krt, szintugy minden tanítványtól október 1-től Szt-György napig naponkint 3 hasáb fát, továbbá drágasági pótlék fejében a november 1-én tartandó egyházi offertoriumnak egyharmadát, egy zsák rozst és egy mázsa vasat. Tanítói állásában a dobsinai egyház teljes megelégedésére két évet töltött (1817—1819.), szabad idejét különösen a franczia és angol nyelv elsajátítására fordítá.

A tanítói működés azonban lelkének vágyát ki nem elégíté, a miért is hivataláról önkényt lemondván, ismét Pozsonyba ment, hol Scherz kereskedő családjában kapott nevelői alkalmazása által az anyagi gondoktól felmentve, kitűnő eredménnyel fejezte be 18¹⁹/₂₀-ban a theologiai cursust, a mint ezt Stanislaides, Bilnitza, Grósz Zsigmond, Kováts-Martiny tanáraitól kiállított és legszebb ajánlással ellátott iskolai bizonyítványa igazolja.

Theologiai tanulmányainak betetőzése végett most valamelyik németországi egyetemre szeretett volna menni; minthogy azonban az akkori politikai viszonyok miatt ezen egyetemek látogatása a magyarhoni prot. theologusoknak meg volt tiltva, lelkének egyik leghőbb vágya nem teljesülhetett. — A sors különben is másként határozott felette. Ugyanis 1820-ik junius elején a Felső-Ausztriában (Kremsmünster közelében) fekvő neukematteni ev. egyháztól kapott meghívó levelet az ottani lelkészi állomás elfoglalására. A 24 éves theologus e meghívást jun. 10-én elfogadta, s ugy látszik, hogy ekkor ment néhány hétre a bécsi prot. theologiai intézetbe is. Miután 1820-ik okt. 15-én Thielisch felső-ausztriai superintendenstől Schartenben a szokásos lelkészi vizsga után, lelkészszé avattatott, megkezdé ev. papi pályafutását az ausztriai consistorium szabta szűk korlátok között. Ünnepeles hivatalába való iktatása csak novemberben történt.

1821-ik január havában szülőföldre utazván, itt szive választottjával, Remenyik Máriával, házassági frigyre lépett. Visszautaztában egy napot töltött Rozsnyón, itteni számos ismerői körében.

Történt ez alkalommal, hogy a rozsnyói akkori lelkész hirtelen megbetegedett. Szombatnap lévén, nem csekély volt a zavar a másnapi istentisztelet megtartása miatt. Némely egyháztagok a város falai közt mulató fiatal vendégpaphoz (ki már a mult nyáron is fellépett köztük egy magyar és német prédikációval) fordultak kéréseikkel. Ez szívesen engedett a felhívásnak, s vasárnap reggel megtartá rögtönzött egyházi beszédét, a legkedvezőbb hatással hallgatóira. Ezen szerencsés véletlen nélkül a buzgó férfiú talán Felső-Ausztriában, szeretett hazájától megválva, végezte volna be ismeretlenül s elfelejtve pályáját.

A rozsnyói ev. egyházban az egyik lelkészi állomás nemsokára megürülván, az egyház hivei 1822-ik január 28-án a még mindnyájuk friss emlékezetében levő fiatal papot választák második lelkészököül. Mondani se kell,

hogy e választás rá nézve igen öröndetes esemény volt; teljesülni látta legforróbb óhaját: hön szeretett hazájába visszatérni és a hazai protestáns ügynek szentelni minden erejét. Különben is neu-kematteni élete igen egyhangu és szellemi serkentést szolgáltató alkalmakban igen szegény lehetett. Mert Neu-Kematten, mint igen sok felső-ausztriai falu, egymástól távolfekvő (a gazdasági telkektől körülvett) háznak apró csoportjaiból áll, a kis templom és a lelkészi lak közelében csak a tanító és egy-két földmives lakott; a lelkészi laknak még bizonyos komor színt adott az is, hogy tőszomszédságában volt a temető, úgy hogy ha a lelkész kilépett az udvarra, mindjárt megpillanthatta a sirhalmokon sötétlő keresztfákat. Pákh Mihály derült kedélyű fiatal ember volt, ki a művelt társas érintkezést kedvelte, ezt pedig itten csaknem egészen nélkülöznie kellett.

Miután 1822-ik ápril kezdetén leérkezett a bécsi cs. kir. consistorium elbocsátó decretuma, májusban elhagyta Neu-Kemattent, hol összesen másfél évig működött. Rozsnyóra való utazásában közel volt ahhoz, hogy egész eszládostól elveszzen. Magyarország nyugoti határán ugyanis, egyik falu közelében, szekerek alatt a fahid, mely egy mély mocsáron vezetett át, beszakadt, és csak az isteni gondviselésnek köszönhetette, hogy a szekér egy gerendán félig fenakadt, s a szekér mellett haladó lelkésznek még annyi ideje volt, hogy nejét és csecsemő leányát a borzasztó veszélyből kiragadja.

Rozsnyón, hol az ottani viszonyoknál fogva akkor még három nyelven (magyarul, németül, tótul) kellett hirdetni az isten ígét, 12 évig (1822—1834. februárig) terjeszté, mint a köztisztelőt és bizalom embere, isten országát. Növelte ezen bizalmat maga iránt az ő határozott magatartása is, melyet a reversalesek kérdésében a rozsnyói róm. kath. püspökkel (Szcitovszkyval) szemben tanusított, ki a m. kir. helytartótanácsához vádoló felterjesztést is tett ellene, melynek következtében egy megyei bizottság küldetett ki a sérelmes ügy megvizsgálására. Pákh t. i. Katzián Márton és Freytag Károly gyermekeket prot. szertartás szerint temette el annak dacára, hogy a róm. kath. püspök ezt neki azon oknál fogva tiltotta meg, hogy ezen vegyes házasságokból származott fiúk apái reversalesekkel kötelezték magokat gyermekeiknek a kath. hitben való nevelésére. — Ez ügy nagy sensációt gerjesztett akkor Gömör-megyében.

A mi különben egyházi beszédeit illeti, azok nemcsak a tartalom gazdagsága, hanem a viszonyokhoz alkalmazott népszerű szónoki előadás által is kitűntek, úgy hogy a jeles egyházi szónok hire elhatott távolabb egyházakba is. Így történt, hogy 1830-ban a szarvasi egyház hívá meg igen előnyös feltevélek mellett papjául; azonban a rozsnyói gyülekezet külön küldöttség által szólítván fel szeretett lelkészét a körében maradásra, továbbra is Rozsnyón maradt.

De 1834-ik január 14-én a XVI szepesi város fő- és székhelyének: Iglónak ev. gyülekezete hívá meg lelkészeül.

Időközben felnevelkedett számos családja, a mindennapi szükségekkel való küzködés kényszerítő befolyást gyakorolt abbéli elhatározására, hogy a

nagyobb jövedelmet biztosító iglói egyház meghívását elfogadja. Február 9-én tartá búcsú beszédét Rozsnyón, s pár nap múlva Iglóra költözött. A rozsnóiak nagy számmal kísérték a város határán túl, Igló tekintélyes küldöttséggel s valódi ünnepélylyel fogadta nagy remények között várt új papját, s reményeiben nem is csalatkozott. Az itteni egyház Pákh megjelenésével mintha új életre serkent volna; az egyházi és hazafias polgári erények szelleme régen nem tapasztalt erőben nyilatkozott.

Pákh Mihály szabadelvű, magyar szellemű pap volt; szerény munkása volt ő is azon küzdelmes, dicsőséges korszaknak, melyet Széchényi reformáló szelleme indított meg a magyar hazában. Általános tisztelet és szeretet kísérte működését.

Tehetsége és buzgalma azonban nemcsak az általa vezetett egyházak kebelében, hanem szélesebb körökben is méltánylásra talált. Így 1841-ben a Rozsnyón aug. 17. s köv. napjain tartott tiszai ev. egyházkerületi gyűlésen kerületi jegyzővé választatott, s ezután gyorsan emelkedett a legmagasb prot. egyházi hivatalokra. 1842-ben a XIII városi esperességnak alesperesévé; 1847-ben pedig ugyanott főesperessé; 1848-ban pedig igen nagy szótöbbséggel, 100 szóval Schwarcz Mihály eperjesi német lelkész 18 és Török János bártfai német lelkész 6 szavazata ellenében, a tiszai ev. egyházkerület superintendensévé választatott, mely hivatalába az Eperjesen, júl. 19-én tartott egyházkerületi gyűlés alkalmával, ünnepélyesen be is iktattatott. Felszenteltetett Schwartz Mihály német, Hlovyk Ádám giráltyi lelkész, sáros-zempléni esperes tót beszéde mellett, Komáromy József miskolczyi lelkész s hagyaljai főesperes, Török János bártfai s Geduly Lajos ochtinai lelkészek által, (utóbbi a mai dunáninneni püspök) magyar nyelven. Felavattatván kézzátétellel, esküt tett, urvaosorát osztott, beköszöntő beszédet mondott és egyuttal bejelentetett a magyar Cultusminiszternek (jkv. 2. 3. pont); majd káplánjáról gondoskodék a gyűlés, átadta neki a püspöki levéltárt és kiküldé őt (napidíjjal) az egyetemes gyűlésre és a miniszteri értekezletre.

Némi aggodalommal ugyan, de mégis istenben való erős hittel vállalta magára a főpásztori hivatal terhét, mely annyival súlyosabb volt akkor, mert ezen új hivataloskodásnak kezdete éppen azon forrongó időbe esett, mely létre hozta Magyarországon a nagy átalakulásokat.

Ezen átalakulást már előbb is szívéből üdvözölte és superintendensi állásában is rendületlen híve volt az 1848-iki nagy elveknek és a magyar állameszmének, s midőn bekövetkezett az idő, hogy a magyar nemzet kénytelen volt törvényes szabadságának védelmére fegyvert ragadni, Pákh felserdült fiai is ott állottak a haza védői sorában.

De nem sokára nehéz, zivataros idők állottak be. Az egymást felváltó világi és katonai hatóságok ellenében az egyházi kormányzók állása is igen megnehezült.

Az 1849-ik ápril havában Iglón átvonuló Vogel osztrák tábornok magával hurezolta őt Rozsnyóig, több iglói lakossal együtt, kezesül a Cornides-féle guerilla csapatok netaláni megtámadása ellenében.

A kezesek élete egy hajszálon függött; de szerencséjükre a guerillák lövöldözése az iglói erdőkben igen rövid ideig tartott és senkit meg nem sebesített a császáriak közül. Rozsnyóról Vogel a kezeseket haza bocsátotta, csak Pákh superintendenst akarta a császári főhadiszállásra vinni; azonban több tekintélyes rozsnyói urak közbenjárására végre mégis szabadon bocsátá.

A következő május havában — a magyar nemzeti kormány rendelete szerint — Szepesmegye is nagyobb ünnepélyességgel készült a „függetlenségi nyilatkozat“ kihirdetésére, oly formán, hogy ez Szepesmegye székhelyén Lőcse városában, ugy a róm. kath., mint az evangélikus templomban tartandó istentisztelettel volt egybe kapcsolandó. Minthogy pedig a lőcsei ev. egyház lelkésze betegeskedése miatt magát a prédikáció tartásától felmentetni kérte: gróf Csáky László akkori főispán és kormánybiztos Pákh superintendenst szólítá fel hivatalosan, hogy az ünnepély emelésének szempontjából, vállalja el az egyházi alkalmi functió teljesítését.

Pákh engedett a felszólításnak és tartott a lőcsei ev. templomban egy alkalmyszerű nagyhatású beszédet. (E beszéd kéziratát utóbb a denuntiatiók korszakában a kiküldött rendőrségi közegek nagyon keresték Pákh prédikációi között, de meg nem találták, mert azt legidősebbik leánya tűzbe dobta volt.)

Julius havában ellepték az orosz hadosztályok Magyarország éjszaki részét s kisebb portyázó kozák csapatok Lőcsét is meglátogatták. Ekkor történt, hogy egy kozák tiszt kísérijétől elválva, Iglóra jött, s itt egy csapatától elmaradt Cornides-féle guerillát a piacon elfogott, ez azonban a számosan egybeesődült fiatalabb lakosok biztatására s ezektől támogatva, a lováról leszált tisztet megtámadta. Az erre kifejlődött dulakodásban a kozák tiszt megöletett.

A rövid idő múlva megjelent néhány kozák iszonyu üvöltéssel nyargalt végig a városon, azután a megölt tisztet magukkal vive, borzasztó fenyegetődzések között száguldoztak vissza Lőcsére.

E sajnos tettek a szomszéd városban tartózkodó oroszok részéről való megtorlása több mint valószínű volt. Pákh superintendens, nehogy hasonló vagy még nagyobb méltatlankodásoknak legyen kitéve, mint Vogel tábornok alatt, családjának és barátainak unszolására Iglóról eltávozott, egyelőre Dobsinára.

Azallat bekövetkezett a világosi katastropha és azzal együtt beállt a visszatorlás és üldözés sötét korszaka is.

Szeptemberben újra megjelentek a hurbanisták éjszaki Gömör vármegyében, hol a bujdosó védtelen honvédek és más hazafiak elfogásával szereztek magoknak hamar hervadó babérokat.

Igy törtek egy éjjel Dobsinára is, Pákh superintendenst keresve, de csak két fiát fogták el; az egyiket el is vitték foglyul Rimaszombatba, míg a másikat, — ki éppen akkor betegen tért vissza Világosról — kénytelenek voltak betegsége miatt Dobsinán hagyni. Pákh superintendens szerencséjére akkor már nem volt Dobsinán, hanem váltakozva majd Hollópatakán, majd Oláh-

patakán, majd Rádován vagy Felső-Sajón tartózkodék. — Bujdosása természetesen soká nem tarthatott és minthogy a hurbanisták kezébe esni nem akart, elhatározta magát, hogy visszatér Iglóra, érje bármi sors.

Visszatérése után személyesen jelentkezett a megye főnökénél. Kezdetben háborítlan maradt. De az 1850-ik febr. 10-én megjelent a Haynau-féle rendelet: a magyarhoni ág. hitv. evangélikusok superintendensei hivataluktól felfüggesztettek, köztük Pákh Mihály is. Ettől fogva új meg új aggasztó hírek és hatósági eljárások zavarták nyugalmát. A kinevezett superintendensi administrator (Reusz) is követelte tőle a superintendentialis levéltár és pecsét kiadását, mit azonban az administrator küldötteinek megtagadott; de ugyanakkor a XIII városi esperességtől egy bizottság kiküldését kérte, mely autonóm ev. közeg 1851-ben a levéltárt és régi pecsétét tőle át is vette. (A Pákh által készített magyar feliratu superintendentialis pecsétet, mely az átadás-kor — most már fel nem deríthető okokból — kimaradt, Pákh családja csak később szolgáltatta át az autonóm jogaiba újra visszahelyezett egyházkerületnek.)

Az 1849-iki forradalom hullámai már régen lecsendesedtek volt, s kezdett azon hiedelem terjedni, hogy az elítélt áldozatok nagy száma kiengesztelte a magyar függetlenségi aspirációk ellenségeit. Pákh családja is hitte ezt; de rettenetesen csalatkozott.

Mert 1852-ik február 2-án délután 2 órakor egy zsandár altiszt jelent meg az iglói lelkész lakásán és az akkor beteges ősz családfőt szerető neje és leányai köréből, mint foglyot kísért az iglói zsandárlakba, honnét még ugyanaz nap Lőcsére, innét pedig két nap múlva Tirscher István iglói joggyakornok társaságában (kit ugyan akkor fogtak el azért, mert egy Kossuth-melltűt viselt a nyakkendőjén) Kassára vitetett.

Meg volt neki engedve a maga költségén kocsit szereznie, különben gyalog hurezolták volna Kassáig.

Pákh megadással viselte sorsát, amint hogy már előbb is bele nyugodott volt abba, hogy egyik fiát, mint volt honvédet, besorozták, s hogy a másik — a sok zaklatást megunva — önként állott a hadseregbe.

A kassai cs. kir. haditörvényszék Pákh Mihályt a forradalomban való részvéte miatt, mint felségsértőt, kötél általi halálra ítélte, mely ítélet legfelsőbb kegyelem útján négy évi várfogságra változtatott. Jellemző az ítéletet kihirdető cs. kir. auditorra nézve, hogy a halálos ítélet kimondása után félbeszakítá a felolvasást és csak hosszabb szünet után folytatta ismét a kegyelemről szóló részt.

Pákh Mihálylyal együtt a kassai haditörvényszék még két szepesi ev. lelkészt ítél el, t. i. Klein Ernő felkai és Rumann Márton késmárki lelkészeket, kikkel együtt ugyanaz év augusztus végén Csehországba, Josefstadtbá vitetett. Feltűnő e három férfit ellen követett eljárásban az a körülmény, hogy őket a forradalom lezajlása után két évnél tovább hagyták működni lelkészi hivatalukban, mert mind a három csak 1852-ben fogatott el és pedig

a nélkül, hogy a forradalom utáni magokviselte politikai tekintetben legkisebb kifogás alá is eshetett volna. E sorok írója*) ebből azt következteti, hogy talán egyáltalában békén is hagyták volna őket, ha az akkori kormány kezelői valami külső, Magyarországon kívül keletkező mozgalmak által nem ösztönöztetnek új rém-rendszabályok életbeléptetésére.

Josefstadtban 1854. április 24-ig töltötte a várfogság sanyaru napjait, a midőn ő felsége Ferencz József legmagasb egybekelésének alkalmából több politikai fogolynak büntetésök hátralevő részét elengedte.

Ez a kegyelem azonban csak félkegyelem volt; mert a kiállott sok szenvedéshez hozzájárult az az újabb csapás, hogy neki eddigi egyházában a lelkészi hivatalt tovább folytatni meg nem engedtetett, s az önérzetes férfit a maga és családja fentartása végett a kegyelem keserű kenyerére volt utasítva, ő, a ki kora ifjúságától kezdve hozzá volt szokva, hogy egész existenciáját saját munkásságának köszönje. — Igaz ugyan, hogy az iglói ev. egyház, melynek felügyelője ez időben az érdemekben dús Trángous József volt, nemcsak fogsága alatt, hanem még azután is 1856-ig nemeslelkűleg és teljes gyöngédséggel meghagyta Pákh Mihályt lelkészi összes jövedelmeinek élvezetében, de azért ez lelkének azon fájó érzelmét, hogy testi és lelki erejének tudatában tétlenségre, ingyenélésre van kárhoztatva, mégsem némithatta el. Az iglói ev. egyház azon reményben, hogy a szigorú rendszabályok idővel talán még is enyhülni fognak, a papi teendőkkel Fábry János akkori leánytanitót és Kellner Károly gymn. tanárt, egyszersmind felszentelt lelkészeket bízta meg, kik emberbaráti készséggel teljesíték a rájuk bízott egyházi functiókat; de egyébiránt hiába volt minden kérelmezés és közbenjárás felsőbb helyeken.

Végre ismét derengeni kezdett a sokat megpróbált férfit és családjának ege, midőn 1855-ik (aug. 15.) *nov. 6-án* a rimaszombati ág. hitv. ev. egyház egyhangulag megválasztá lelkészének. — Hasonlóképen a betléri, gömöri és gömör-panyiti egyházak részéről is kérdés intéztetett hozzá, nem volna-e hajlandó körükben a lelkészi állomást elfoglalni, mely esetben megválasztását már előre is biztosítottak tekinthetné.

Azokban még nyolcz holnap telt el, míg Pákhnak Iglóra való belebezése vagy szorítása, confiniáltatása felsőbb helyen megszüntettetett, s Topercz János akkori egyházkerületi administrator csak az 1856-ik aug. 3-án közölhette vele az örömhirt, hogy Magyarország főkormányzójának 1856-ik jul. 16-án kelt rendelete szerint megengedett neki a rimaszombati lelkészi állomás elfoglalása.

Iglót tehát, hol férfikorának javát töltötte, melyhez annyi kedves, de fájdalmas emlék is kapcsolta, felcserele Rimaszombattal, hol 1856. aug. 24-kén tartá beköszöntő beszédét. — Ismét szokott munkakörébe kerülén vissza, napról napra érzé itt lelke rugalmasságának visszatértét. — Valódi megilletődéssel látta a volt főpap a buzgalomban erős rimaszombati egyház tagjainak iránta tanusított gyöngédségét és megelőző szíveességét.

*) Pákh Károly iglói tanár, P. M. superintendens fia.

Alig volt még két hónapig Rimaszombaton, midőn új kitüntetés és vigasztalás érte, mert a tiszai ev. egyházszekerület legtekintélyesebb hitközsége: Nyiregyháza 1856-ik *október 19-én* (sept. 18.) egyik megürült papi székére őt választá lelkészül, megemlékezvén a volt főpap érdemeiről, s annak agg napjaira kevesebb fáradalom mellett életgondoktól ment helyzetet akarván biztosítani. — De a mily megörvendezettő és vigasztaló volt ránézve ez a választás, úgy más részről nem csekély lelki harczába került az új meghívás elfogadása, illetőleg a rimaszombati egyháznak elhagyása, mely ama nehéz időben annyi kitartással fáradozott és várakozott, hogy magáénak mondhasa, mely iránt tehát mély hálára volt kötelezve. — Azok, kik közvetlen tanúi voltak e benső küzdelemnek, látták egyébiránt azt is, hogy a 61 éves férfinak testi ereje a sok viszontagság következtében sokkal inkább meg volt támadva, sem-hogy hosszabb időre képes lett volna Rimaszombaton a lelkészi hivatal terhét elviselni, hol több leányegyházra kiterjedő papi működésén kívül minden vasárnap egy magyar és egy tót prédikációt kellett tartania, míg Nyiregyházán csak minden harmadik héten kellett volna egyházi functiókat teljesítenie, s a nyiregyháziak nagylelkű ajánlata folytán még ezeknek teljesítésében is egy segédlelkész könnyített volna dolgán. — Ha tehát agg napjaira kevésbé meg-erőltető működési körre vágyott; az természetes és neki megengedhető volt. Ő a nyiregyháziak meghívását elfogadta nov. 1-én, de Nyiregyházára való átköltözését különféle körülmények: szigorú tél, rossz utak stb. miatt elhalasztani volt kénytelen.

Ezalatt 1857-ik január 18-án váratlanul érte egy új egyhangu papi meghívás Dobsinára, nem oly kedvező feltételek alatt, mint Nyiregyházára, de haza, szülővárosába, eltűnt ifjúságának szép színhelyére, a regényes hegyek, erdők, fakadó források, csörgő patakok honába. — Meghatá lelkét a honvágy, s megkérni sietett a nyiregyházi egyházközséget, hogy adott szavától oldja fel. — Az egyház derék tagjai, méltányolva az ősz férfiú indító okait, sajnálkozva bár, de készséggel és megható módon menték fel kötelezettségétől. A rimaszombatiaknak költségek fejében egyhangulag megadták a 300 frtot. (Dobsina Rimaszombatnak 225 frt p. p. fizetett.) Meghívó levelüket nemcsak hogy vissza nem kívánták, hanem annak megtartására kérték, „hadd lássák maradékai is, miként igyekezett a nyiregyházi egyház leróni irányában azon adót, melylyel neki mindegyik magyarországi prot. hitfelekezet tartozott.“ 1857-ik márczius végén, 30-án, átköltözött Dobsinára, visszatérve oda, honnan kiindult, szülővárosába.

Husvét vasárnapján, ápril 12-én tartá itt beköszöntő beszédét, mely a legmélyebb benyomást tette a hallgatóságra. Háborítlanul folytatta már most lelkipásztori működését, sorsával ismét ki volt békülve.

De fájdalom, nem sokáig élvezte ez örömet.

Szeptember végén még egyszer megjelent Iglón, mint a város meghívott vendége, a katolikusok és evangélikusokkal közös új harangok felszentelési ünnepélyére. Midőn az ünnepély reggelén az 1849-ik február 2-ka óta (a császáriak támadása által okozott tüzvész következtében) elnémult harangok,

melyek annak előtte aunnyiszor hívták őt buzgó hiveinek gyülekezetébe, áhitatra keltő, fenséges harmoniában újra megkondultak: rendkívül meg volt hatva, valamint hogy mélyen megthata a szeretetteljes, őszinte tisztelet nyilvánulása, melyet ez alkalommal volt egyházhívei körében minden lépten-nyomon tapasztalt. — Rövid velős felköszöntése, melyet az ünnepélyt követő banketten mondott, rendkívüli hatást tett a jelenlevőkre, s az a viharos éljenzés, mely szavait követte, nemcsak az általa hangoztatott hitfelekezeti béke és egyetértés eszméjének, hanem a sokat szenvedett ősz superintendens személyének is szólt, ki iránt való rokonszenvének az iglói közönség 1849. óta most adhatott először nyílt, hangos kifejezést.

Ez volt Pákh Mihálynak ugyszólván utolsó nyilvános fellépése. Mert alig hogy Iglóról vissza tért Dobsinára, néhány nap mulva az utolsó és valamennyinél sulyosabb csapás érte. — Október első hetében ugyanis egy szélhűdési roham ágyba fektette; az orvosi segélynek sikerült ugyan érvágás által őt még egyszer talpra állítani, de harmadnapra egy második roham megbénítá testének egész jobb felét és nyelvét s az ékesszóló ajkak örökre elnémultak, csak egyes töredezett hangokat voltak képesek előhozni. E kínos és tehetetlen állapotban még 14 hónapot töltött a sok megpróbáltatáson keresztül ment férfiu, mely hosszú idő alatt hivatalbeli utódja Czékus István, dobsinai lelkész, hűséges kartársi részvétellel vigasztalta a szenvedőt és lesújtott családját, míg végre az 1858-ik decz. 24-én reggel, életének 63 éves korában, a halál angyala megszüntette földi szenvedéseit. — Eltemettetett decz. 27-én; a gyászbeszédet régi barátja Gömörý András, rozsnyói lelkész tartá felette, ki maga is ugyanaz nap este szintén szélhűdés következtében halt meg Dobsinán. — Midőn az 1859-ik évi szept. 27, 28, 29-ik napjain Késmárkon megtartott hires ker. gyűlésen Pákh Mihály elhunya 1. p. alatt bejelentetett: „A megboldogultnak érdemei iránti köztiszteletnél fogva az egyházkerületnek őszinte elismerése és hálás emlékezete jeléül a volt főpásztor elhunya feletti mély sajnálkozás jegyzőkönyvbe iktattatni rendeltetett.“

Pákh Mihály földi maradványai a dobsinai ev. egyház régi temetőjében nyugosznak. — Sirjára a dobsinai egyházközség 1860-ik szept. 29-én egy egyszerű, de csinos emléket emelt öntött vasból, két hársfa alatt, mely alkalommal Máday Károly superintendens és Bartholomäides János hegyaljai főesperes, nyíregyházi lelkész, tartottak emlékbeszédeket.

Az emlék felirata következő:

„Itt nyugszik főtisztelendő Pákh Mihály úr, született 1795. október 18-án, meghalt 1858. december 24-én, a tiszai evang. egyházkerület superintendense, előbb a rozsnyói, iglói, rimaszombati, utoljára a dobsinai egyház lelkésze.

Az egyház és haza rendíthetlen hűségű fiának, e város derék szülötének, az egyház köztiszteletben állott papjának emeli ez emlékkövet a dobsinai evang. egyházközség.“

Külsejére nézve Pákh Mihály közép termetű, széles mellű és válú, rövid nyaku, nagy fejű, magas, széles, kidomborodó homlokkal, kékes szemű, nagy szemöldökű, egészséges arczzsinű, erős, férfias hanggal bíró, tartós egész-

ségnek örvendő férfit volt. — Bajuszt, szakált nem viselt. — Fellépése a komoly, szigorú ember benyomásával bírt. — A szellemi munkásságot, a mikor csak teheté, erőteljes férfi korában felváltotta közönséges testi munkával: szeretett furni-faragni, fűrészelni, esztorgályozni, a kertben dolgozni, sőt fát vágni, s az efféle munkákra fiait is szoktatta.

Pákh Mihálynak nagy családja volt; hátrahagyott dobsinai születésű neje, 5 fia és 5 leánya a legjobb családapát vesztették benne, kiket jószágban gazdag szíve egyenlő szeretettel ölelt magához, s azok a könyvek, melyek a boldogultnak sirján hullottak, a szeretet és hála igaz, forró könyvei voltak. — Hivatalos napi teendőinek végeztével gyermekeinek szentelte idejét, a kiket szigorú fegyelemben nevelt, s kiknek körében — mindamellett, hogy az élet gondjai sokszor igen súlyosan neheztedek rá, kivált akkor, midőn felserdült fiainak iskoláztatása új meg új terheket rótt vállaira, mindig megtartotta derült kedélyét és kissé sanguinikus temperamentumánál fogva mindig a legjobb reményeket táplálta a jövő iránt.

Azért igen találó Petőfi Sándornak, — a ki 1845-ben 3 hétig volt Iglón Pákh Mihály vendége — róla írt rövid jellemzése. „Uti jegyzeteinek,” melyek a Frankenburg által szerkesztett „Eletképek” 1845-ik évfolyamában jelentek meg, ide vonatkozó szavai így hangzanak: . . . „Azért siettem el Késmárról Iglóra a XVI szepesi város egyikébe — mert van ott egy család, mely engem már rég kívánt ismerni, és én azt viszont. — Kedves, patriarchális család! nem foglak én felejteni téged. Nem fogom én elfelejteni az öreg családapát, ki magában két világrész: Európa és Amerika; ősz feje a megvénült bölcs Európa, szíve pedig a fiatal Amerika, hol végetlen őserdők zöldelnek, az életkedv és remények erdői; nem fogom elfelejteni stb.”

Pákh sem a megújhodott evang. egyházat, sem a romjaiból új életre feltámadott Magyarországot nem láthatta ugyan, de azért erős hite egy jobb korban nem volt megtörve, ő magával vitte azt a sirba.

Pákhnak összesen 12 gyermeke volt, melyek közül nyolcz 1882-ben még élt, u. m.:

1. Vilma, Schwartz Gusztáv özvegye.
2. Johanna, Kellner Károly özvegye.
3. Károly, József iglói tanár.
4. Pál, Hermann vasgyári tiszt, † márcz. 15. 1886. Coburg herczegnél Pohorellán.
5. Ferencz, Miklós vágselyei orvos Nyitra megyében.
6. Mária, Brecz Sándor erdőmester neje.
7. Emma, Gizella
8. Bertha, Theresia. — Elhaltak pedig a következők:
9. Albert, Frigyes † 1867. febr. 10. 2. Budapesten. A híres író.
10. Lajos, Sándor † 1874. 29. 9. (szept. 9.) Iglón.
11. Mária † mint kis gyermek.
12. Bertha † mint kis gyermek.

Pákh Mihály irodalmi munkásságára nézve megjegyezzük, hogy (az ő rozsnyói pap korában) az 1833-ik év szept. 26, 27. napjain Rozsnyón megtartott ker. gyűlést megelőző templomi istenitiszteleti magyar beszédét 1. Thess. I. v. 5. felett a ker. felügyelő Sturmann Andor a maga költségén kinyomatta (l. jkv. 1. p.) és hogy — fájdalom — az üldözések alatt több hazafias szellemű beszéde, — melyeknek közzétételét sokan óhajtották s ő maga is elhátározta volt, — megsemmisült.

Pákh Mihály tanult, értelmes, hőslelkű és végtelen kedves kedélyű nagy tapasztaltságu böles férfi, lelkész s egyházfő volt.

VI. SZAKASZ.

A cs. k. kormány Pákh M. felfüggesztése után administratorokat nevez ki.

A z „Administratorok.”

a) Reusz Sámuel.

1850. február 15-től — 1852. deczember 22-ig.

Reusz Sámuel 1783. szept. 8-án született Reusz János és Coroni Mária tót-lipesei szülöktől. (Zólyom-Lipese.) Tanulmányait Osgyánban (Gömör-Kis-Hont m.) kezdette, felsőbb osztályokban Késmárkon folytatta, a theologiai szaktanfolyamot pedig Pozsonyban végezte. Azután elment a jénai egyetemre. Külföldön Griesbach és Eichstädt tanárokkal és Goethevel a weimári miniszterrel megismerkedvén, a mineralogiai társulatnak titkára és a latin társaságnak r. tagja lett. Az 1806-iki okt. 14-én I-ső nagy Napoleon elleni vívott ütközetben a porosz-németekkel jelen volt.

Németországból hazatérvén, Besztercebányán conrectornak választott meg. Innen Schulek Mátyás tiszolezi lelkész hívta el őt a maga segéd-lelkészeül.

Később a kis-honthi esperességbeli Kraszkón mint lelkész 5 évig működött.

1812-ben a nagy-rőczei egyházba ment át rendes lelkészeül. — Itt 15 évig működött, kitartó erővel, erélyesen. — Az esperesség (Gömör) al-, majd főesperesévé választotta őt meg.

Egy ideig kerületi jegyző is volt.

A forradalom után 1850-ben február 15-én az osztr. császári királyi kormány által tiszta-kerületi adminisztratorrá neveztetett ki.

Ezen hivatalában 1852. decz. 22-ig működött, midőn is bevégezte földi pályafutását.

Nagy hajlama volt az írói pályára. Kitünik az a következő dolgozataiból is:

1. „Ueber die Kirchen-Disciplin bei den Protestanten.“
2. „Das Privilegium-fore bei den Protestanten in Ungarn.“
3. „A garamiak egyházi története“ (tót nyelven.)
4. „Ornithologie.“
5. „Ueber Begräbnisse und Begräbnissörter.“
6. „Ueber Alterthümer.“ stb. stb.

Jegyzet: Jelen életrajzi jegyzeteket Reusz Sámuel fia t. Reusz Lajos lelkész úr, a jelenlegi n.-röczei ev. lelkésznek, főt. Czékus István püspök úr rendelkezésére bocsátott feljegyzéseiből vettük.

β) **Spissák György** administrator életrajza.

Administrator 1852. decz. 22-től — 1853. jul. 27-ig.

Spissák György született Veszverésen (Poloma) Gömörmegyében 1790. jul. 22-én, Spissák György és Zotroch Katalin szülöktől. Elemi iskoláit szülőhelyén végzé. Tanulmányait Rozsnyón és Dobsinán folytatá, a rhetoricát Mező-Berényben, a philosophiát és theologiát Pozsonyban hallgatta. — Tanulmányait befejezván, Honthmegyében (Kővár községben) Kubinyi János földbirtokos fiai mellett három évig nevelő volt. Onnét Németországba ment, hol is a jénai egyetemen fél éven át, Halléban (a/S.) másfél éven át folytatta tudományos művelődését.

Azután beutazván éjszaki Németországot, Hollandiát, Belgiumot, a Rajna vidékét, Franciaországot (Párisban egy hónapot időzött), Würtemberg-et és Bajorországot, — visszatért honába s itt Sajó-Gömörön 1819. február 7-én rendes lelkésszé választatván, Szontagh Sámuel superintendens által pappá felszenteltetett s az akkori gömör-panyiti és hosszúszói lelkészek által hivatalába ünnepélyesen beiktattatott. Még azon évben sajó-gömöri gymnasiumi jegyzővé, 1825-ben gömöri esperességi aljegyzővé, 1830-ban főjegyzővé, majd 1831-ben sajó-gömöri gymnasiumi pénztárnokká s végül 1836-ban gömöri főesperessé választatott.

Elhalt szélhűtésben (gutaütésben) 1855. május 5-én.

Reusz Sámuel nagy-röczei lelkész és cs. kir. superintendensi administrator halála után a Bach kormány alatt ő bízott meg ideiglenesen e hivatal vitelével, melyet abban a reményben, hogy állandósíttatni fog, főesperesi hivataláról leköszönvén, el is vállalt; de pár hónap múlva Toperczer János Lajos löcsei lelkész neveztetett ki adminisztrátorrá, e esalódás elkeseríté lelkét és siettette halálát.

A mi családi életét illeti, arra nézve megjegyezzük, hogy 1819-ben nőül vette Holko Mátyás kis-konthi főesperes leányát, Magdolnát, kitől 8 (nyolcz) gyermeke született, ezek közül 6 kiskorában halt el, egyik fia mint hittanhallgató halt meg Pesten tudóvészben 1860. (az egyesült ev. és ref. theologiának volt növendéke) s így csak egyetlen egy fia maradt életben.

γ) **Topertzer János Lajos** administrator életrajza.

Administrator volt: 1853. júl. 27-től — 1860. márcz. 28-ig.

Topertzer János Lajos született Szepes-Váralján egy protestáns nemes családból 1805. május 20-án. — Az elemi iskolát otthon, a gymnasiumot Eperjesen és Rozsnyón látogatta és végezte, a philosophiai és theologia tudományokat 1823—1828-ig Pozsonyban hallgatta s miután Jozeffy Pál superintendens előtt letette volna a hitjelölti (candidaticumi) vizsgálatot, 1829-ben Halleba ment, hol az egyetemen egészen az 1831-ik évi húsvéti ünnepkig maradt.

A lőcsei ev. egyház által 1831. aug. 7-kére próbabeszédre meghívván, mivel e napon a második lelkésznek s két tanítónak meg kellett választania, — azonnal a prédikáció után megválasztatott.

A dühöngő cholera (epemirigy) miatt a superintendens nem teljesithetvén az egyház kívánságát, miszerint az ordinatiót (Topertzer J. L. pappáavatását) helyben végezze, — felhatalmazta Osterlamm János Károlyt, a lőcsei első lelkészt, hogy Topertzert a papi hivatalra felavassa és abba be is iktassa; a felszentelés 1837. okt. 19-én megtörtént. — Osterlamm halála után az egyház a templomépítési adósság miatt nem lévén képes egy második lelkészt is tartani, Topertzer maga egyedül végezte a lelkészi teendőket, — oly képen, hogy Hlavacsek Mihály tanár működék mellette mint a tótajkú hívek lelkésze, Koller Sámuel valamint Gretzmacher János tanárok pedig mint kisegítő prédikátorok működtek.

Az absolutistikus kormány által 1853. júl. 27-én a tiszai ág. hitv. ev. (superintendentia) kerület administratorául neveztetvén ki, 1855-ben gróf Thun Leo cs. k. vallásügyi miniszter által a mindkét magyarországi evang. hitfelekezetűeknek adandó (később ezek által visszautasított) egyházrendezeti tervezet feletti tanácskozás végett Bécsbe hivatott.

Az 1859-ik évi szept. 27—29-én Késmárkon megtartott kerületi gyűlés után, kénytelen volt hatízben megjelenni a cs. kir. törvényszékek előtt kihallgatás végett.

Az osztrák Bach kormány végre 1860. márcz. 21-én kimondotta felette az ítéletet, a hivataltóli elmozdítást. „Wegen Bethheiligung am Kesmarker Convente des Verbrechens der Störung der öffentlichen Ruhe beschuldigt, zur gerichtlichen Rechtfertigung gefordert.“

Ezen rendeletet a szepesmegyei cs. kir. hatóság márcz. 28-án küldte át neki, mire az administratori működést rögtön befejezte.

A további nyomozást Ő Felsége 1860-ik évi május 15-én kelt rendelete megszüntette.

Topertzer János Lajos fontos szolgálatokat tett a nehéz időkben úgy a lőcsei ev. egyházközségnek, mint általában az egész magyarhoni ev. ág. hitv. egyháznak.

Az ő közvetítése folytán kapott a lőcsei egyház az 1845—1852-ik években 5557 frtnyi adományokat a német Gusztáv-Adolf egylettől. Topertzer J. tudott más hazai egyházainknak is segínyt kieszközölni ezen áldott egyletnél.

Az ev. Tisza-kerületi eperjesi coll. hittanintézet érdekében is folyton híven buzgólkodott, valamint a kerületbeli más felsőbb tanintézetek ügyét is szíven hordozta.

Administratori hivataloskodása idejében oldala mellett mint segédlelkészek működtek:

1. az 1855-ben felszentelt Gretzmacher János tanáron kívül;
2. Philippi János jelenleg krompachi,
3. Wünschendorfer Károly poprádi és
4. Witschen Frigyes jelenleg remetei lelkészek.

A lelkési hivatalt Topertzer J. L. még az 1867-ik év végéig viselén, a magán életbe vonult vissza s az 1880-ik évi április 1-sején végelgyengülés folytán jobblétre szenderült.

Halála után özvegyének szül. Rachler Zsuzsannának a németországi Gusztáv Adolf egylet központi elnöksége legmelegebb részvétét fejezte ki azon megjegyzéssel, hogy Topertzer az 1845-ik év óta: „für ungarische Gemeinden überhaupt ein zuverlässiger Berather und Vermittler unserer Vereinsgaben gewesen, so dass wir nur mit Liebe, und Dankbarkeit seiner gedenken!“

Fiai közül megemlitendő Albert bártfai gyógyszerész, az ottani magyar-német egyház buzgó és érdemdús felügyelője, valamint Gyula, Lőcse város számvevője.

Íránya positiv evangyelmi volt, melynek jeles emlékező tehetséggel s kitünő egyháztörténeti ismereteivel szolgált.

E hű, lelkiismeretes, pontos, szorgalmas egyházi hivatalnok irodalmi működéséről nem szólnak forrásaink és nt. Dianiska András lőcsei jelenlegi lelkész ur levele s mi sem tudunk.

2) Loysch Jónás administrator életrajza.

Administrator 1860. márczius 25-től május 28-ig.

Loysch Jónás Matheócson (Szepes m.) született 1796. decz. 23-án*) polgári szülöktől. Atyja Loysch János, anyja Schumacher Anna volt. Tizenkét éves koráig szülőhelye iskolájába járt, 1802. okt. 18-tól 1809. aug. 5-éig. Tanítói voltak: az alsó osztályokban Raab János, a felsőbb osztályokban Bartó Lajos s ennek eltávozása után: Siró János Sámuel. (H. A.) A syntaxist és retorikát Késmárkon végezte. Azután 3 évig Eperjesen tanult. Innét két évre Pozsonyba ment s 1821-ben a bécsi theol. facultást látogatta meg. Majd

*) G. M. szerint 1797. decz. 22.

nevelővé lőn, míg végre az 1824-ik év nov. 22-én lelkészszé szenteltetett fel, mely minőségben Szepes-Remetén 22 évig működött. (G. M.) Szepes-Remetén való hivataloskodását önmaga így írja le: 1824. elején megbetegedett Raisz János a szab. bányaváros Remetének érdemes papja, ki ott 1811. szept. havától tisztességgel és áldásosan működék. Hasztalan iparkodék a még férfi kora javában lévő, élete 45-ik évét élő, egyházáért lelkesülő férfiú megfeszíteni erejét és hőn szeretett hivatalát betölteni. De súlyos és elerőtlenítő hivatalában őt végleg megakasztó betegsége folytán fájdalommal bár, — kénytelen volt lemondani. S az egyház kénytelen lőn más pap választásához fogni. Több lelkész és tanító lőn a próbára meghíva, közöttök Loysch Jónás is mint candidatus. A választásnál nagy szavazattöbbséggel Loysch Jónás választatott meg 96 szóval 10 ellen. A vocator (díjlevél, meghívó) kiállítottat s Benedik Fülöp remetei lakos által elküldetett Loyschnak Nagy-Sztratzinba Nógrádmegyében, a hol Loysch az előkelő nemesi Csemitzky családnál nevelő volt. Loysch érett megfontolás után elvállalta a hivatalt s fennmondott napon (1824. nov. 22.) Tiszolczon Jozeffy Pál superintendens által a remetei ev. egyház két küldöttje Lerch Mátyás városbíró és Scholz Jakab festőmester jelenlétében ünnepélyesen felszenteltet. — 1824. november 24-én szerencsésen megérkezett Remetére, — egyházába.

1839. október havában alesperessé választatott.

1840. január 5-én a svedléri ev. egyház által közfelkiáltással lelkészszé választatott Stamminger Amad. helyére s jan. 8-án már a vocatort is megkapta, ezt azonban el nem fogadá.

1840. július 13-án a VII bányavárosi egyházak egyhangulag VII bányavárosi főesperessé választották. — És ezen főesperesi hivatalt egészen 1860-ig viselte.

1846. szept. 8-án a göllnitzbányai ev. egyház túlnyomó nagy szöbbséggel lelkészévé választotta őt, s még az nap beküldötte néki követei által a meghívó levelet, vocatort, melyet el is fogadott.

1846. szept. 27-én megtartotta Remetén búcsúbeszédét s elköltözött onnan, hol 22 évig működött, Göllnitzbányára.

Göllnitzbányán eleintén szerették őt és becsülték, de az 1859-ik évben, mivel a patenst elfogadta s az egyházzal is elakarta fogadtatni, az autonomiáért lángoló szeretettel égő hivei részéről sok kellemetlenséget kellett eltűrnie nemcsak a közgyűléseken, hanem a magánéletben is. Ablakait beverték s többször insultálták. Ő úgy látszik, mindezt csak azért tűrte, tette, mert administrator akart lenni. S ez sikerült is neki. Azonban administratorsága bár ennek kedvéért a főesperesi hivatalról is lemondott, melyet pedig szeretett, igen rövid életü vala, a mennyiben ez csak az 1860-ik év márczius 25-ik napjától ugyanazon év május havának 28-ik napjáig tartott.

Nem sokáig örülhetett tehát annak, a miután úgy vágyódott.

Mikor Loysch Göllnitzbányára jött, habár rendes, közönséges lelkészi teendőit a legnagyobb lelkiismeretességgel végzé is el, lefelé járt már inkább semmint fölfelé, összes működésével.

Az élő hagyomány őt jó embernek mondja; úgy látszik később, midőn elaggott, nagyon is engedékeny volt hiveivel szemben.

Jellemző hiveire s reá azon mondása, miszerint a göllnitzbányai ev. egyház vulkanikus talajon épült. — Úgy látszik, aggkorában félénké lett. — Göllnitzbányán 1846—1870-ig működött.

Meghalt 1873. ápril hó 23-án.

Alkotmányos uton választott superintendensek.

20. Máday Károly superintendens.

1860—1870.

Született Késmárkon, Szepesmegyében, az 1821. év május hó 30-án. Atyja gombkötő mester volt, ki határozottságával, anyja jánosi lelkületű nő volt, ki vallásos irányával hatott fiára.

Már mint kezdő gymnasiumi tanuló közfeltűnést okozott gyors fel-fogásával, rendkívüli emlékező tehetségével és tanulmányaiban való jártasságával, annyira, hogy egyik vizsgálat alkalmával, a feleleteikben elakadt tanulók helyett „17-szer vágta ki az osztály becsületét.“ — Azonban stipendium osztásakor mellőztetvén, annyira megneheztelt az önérzetes fiú, hogy oda akarta hagyni a tanulói pályát, s készült vagy kereskedőnek vagy gyógyszerésznek menni; csakis atyjának egy ifjúkori pap-barátja tarthatta őt meg a tudományosságnak, elkísérve és ajánlva őt Eperjes tanárainak, kik őt lelkesen fel is karolták.

Itt nyilvános tanítóképen adta elő tanuló társainak a görög nyelvet és nevelősködött Berzeviczy Gergely két fiaeskája körül.

Tanulmányai és tapasztalata bővítése végett őt társával ment a németországi egyetemekre, nevezetesen Berlinbe, Greifswaldba és Jénába, mely akadémiai pályája közben Dán- és Svédországot, befejezésül Svájc és Lombard-Velenczét utazta be. — Már Németországban léte alatt is jelét adta azon politikai érzéknek, mely őt későbbi nyilvános pályáján jellemezte; onnan írta János öcsésének, hogy magyar hazánk a legközelebbi időben gyökeres változáson fog átmenni.

1846. augusztus havában érte a hazatért s Pozsonyban időzőtt ifjút az a megtiszteltetés, hogy a miskolci ev. egyház algymnasiauma igazgató-tanári állásra hívta meg, melynek engedett is. Szerény jövedelmű állását azonban oly lelkesen töltötte be, hogy az ifjuság és a közönség kedvence lett. — De mivelhogy a lelkész távollétében kötelezve volt prédikálni is, az egyházi szónoklat terén is kiérdemelte az általános bizalmat és köztiszteletet, minek folytán az 1848. szept. 14. s k. napjain Iglón megtartott ker. gyűlésen ker. jegyzővé választatott.

(Az 1854. szept. 19. 20. napjain Dobsinán megtartott ker. gyűlésen újra megválasztatott ker. jegyzővé.)

Két évi csendes munkásságát zajossá tette az 1848-nak eseménydús éve. A város közakarattal és lelkesedéssel tette magáévá a pesti 12 pontot, s a

reactio eselszövényeinek leleplezését maguknak czélul kitüzött férfiak közt, kik a városháza udvarán irányadólag szóltak a néphez, Máday Károly is első helyet foglalt. Talpra esett, hazafias beszédei köztetszéssel fogadtattak. Mint igazgató-tanár feloszlatta az iskolát, s tanítványai élén kivonult a haza védelmére. A hazának tett szolgálatai mellett részt vett azonban azon egyházkerületi gyűlésben is, mely az Eötvös-féle ajánlatokat a protestáns autonomiára károsaknak és elvetendőeknek határozta.

A leveretett szabadságharez utáni első években Máday csakis Berzeviczy Titusz közbenjárása folytán menekülhetett meg az elítéltetéstől és azzal, hogy 1850-ben elfogadta a szepesmegyei Béla városa papi állomását, elvonatott azon vidéktől, hol hazafiui hire miatt zaklatásoktól (méltán) tarthatott. — Itt azonban csendesen élte világát hivatalos teendői és tanulmányai közt.

Bekövetkezett azután az 1856-ik év Thun Leo osztrák vallás- és közoktatásügyi miniszter protestáns egyházalkotmányi javaslatával, mely „szabad vélemény nyilváníts végett“ közöltetett az egyházkerületekkel. Az 1856. okt. 20—22-én Iglón tartott egyházkerületi gyűlés, melynek azon bizottságába stb., mely e javaslat felett nyilatkozni volt hivatva, mint ker. jegyző ő is bevásáztatott, sőt az egyetemes ev. egyház véleménye e javaslatra nézve az lett, hogy engedjék meg az egyetemes zsinat tartása, melyen a javaslat tárgyalás alá vehető leend. A bizalmatlankodó kormány azonban zsinat helyett bizalmi férfiakat hívott Bécsbe az ország különböző vidékeiről, s ezek véleménye alapján, az egyház hozzájárulása nélkül, (1859-ben) állapította meg az egyház alkotmányát s nyílt parancs (*pátens*) alakjában bocsátotta azt közre 1859. szept. 1-én.

Az 1859-ik év szept. 27-én volt tartandó kerületi gyűlés Késmárkon. Ennek előestéjén tartott értekezleten felolvastatott a „pátens“ s előadta Zsedényi Ede ama hires indítványát, mely a pátens elfogadását egyértelműnek jellemezte, a jogtérről a kegyelmi térre lépéssel s kívánta, hogy a pátens elvettessék.

A másnapi gyűlésen Zsedényi indítványa a cs. kir. superintendentialis administrator elnöklete alatt s az ország-fejedelmi biztos tiltakozása nélkül, egyhangulag elfogadtatott.

Együttal utasítottak az egyházak, hogy mind addig, míg a pátens ügyében felterjesztendő felíratra válasz nem érkezik és egyházkerületi intézkedés nem történik, tartózkodjanak a szervezkedéstől.

A jegyzőkönyvet szerkesztette Máday Károly, mint egyházkerületi jegyző és Sárospatakon kinyomatta Pálkövi tanár. — Kivonata így hangzik:

K i v o n a t

az ev. Tisza-kerület 1859. szeptember 27. 28. 29-én Késmárkon tartott gyűlésének jegyzőkönyvéből:

IV. Megalakulván a gyűlés, indítványoztatott, hogy miután f. évi szept. 1-én kelt Cs. K. Nyílt parancs és annak folytán szept. 2-dikán kiadott, miniszteri provisorium által protestáns egyházunkra olyatén új alkotmány és rendtartás, mely csekély módosítással ugyanazt alapította meg, a mit három év előtt az egész magyarhoni ágostai és helvét evangélikus hitvallásu nyolcz

egyházkerület alapelveiknek feláldozása nélkül egyhangulag elfogadhatlannak nyilatkoztatott ki — parancsolólag hozatott be, ez által a magyar protestáns egyháznak a bécsi és linzi békekötések által szerzett s az 1791-dik évi 26-dik törvényezikk által szentesített, Ő. Cs. K. Ap. Felsege által is többszörözve érvényeseknek ismert jogai világosan sértetnek; a protestáns autonomia pedig, a Cs. K. vallásügyi miniszterium végzései alá rendeltetik: kérettséék meg Ő Cs. K. Ap. Felsege legalázatosabban, miszerint ezen Cs. K. Nyilt-parancs és miniszteri provisorium végrehajtását felfüggeszteni s az egyházi rendezés törvényszerű elhatározására egy zsinatot összehívni, e végből annak törvényes módoni alakíthatása végett bennünket az eddigi törvényes organis-mus birtokába helyezni, ez által superintendenseink és kerületi felügyelőink törvényes megválasztását lehetségessé tenni méltóztassék; el nem hallgatván egyuttal azt sem, hogy mi iskoláink nyilvánosságát s bizonyítványaik érvényességét a fent idézett békekötések és törvényezikkelyben gyökerezve találjuk és azt a m. cultus- és oktatásügyi miniszteriumnak, ennek figyelmébe vétele nélkül hozott, nem hitünk elvei szerint megalapított *tanrendszer* és ajánlott vagy előleges jóváhagyást igénylő tankönyvek elfogadásától függőnek nem tartjuk.

Mely indítványban az egész kerületi gyűlés érzelmeit hív szavakban kifejezve találván, ily alázatos felírást Ő Cs. K. Ap. Felsege elébe egy szívvvel, egy lélekkel elhatározott akképen, hogy az a jegyzői kar által azonnal elkészíttessék, másnap maga a gyűlés által hitelesíttessék s nyomban fel is küldessék; azután pedig, de szintén további haladék nélkül, a többi magyarországi protestáns hét egyházkerülettel közöltessék a végett, hogy hozzájárulásuk esetében egy közös kiküldöttség által e kérelem Ő Cs. K. Ap. Felsege elébe ismételve terjesztessék, végre kinyomatván e felírás ugy magyar eredetiben mint német és tót fordításban, az esperességekkel és valamennyi egyházakkal is tudomás végett közöltessék, ajánlatván nekik általában, hogy új és nagyobb bonyodalmak kikerülése tekintetéből további utasításig a régi szerkezet mellett maradjanak, az ez ügyben leérkezendő további m. kormányi rendeletek az esperességek egyházi és világi elnökségeivel fogván kirekesztőleg tudomás végett közöltetni.

Nem sokára azonban hivatalnoki küldöttség lefoglalta Bélán a jegyzőkönyv összes nyomtatott példányait és lázadással vádoltattak mindazok kik a késmárki gyűlésen részt vettek. Mind ennek pedig következése lön: hogy Zsedényi mint indítványozó; Máday, mint a jegyzőkönyv szerkesztője; Pálkövi, mint a jegyzőkönyvek kinyomatója, első sorban vád alá helyeztettek, a kassai törvényszék elé idéztettek. — Ezen érdemeikért azonban az 1860. aug. 1—3. napjain Miskolczon megtartott ker. gyűlés (jkvi VIII. pontjában) nekik „hálás elismerését“ jegyzőkönyvileg fejezte ki.

Borzasztó téli időben decz. 28-án méter magas hóban utazott Máday Kassára a törvényszékhez.

Megkezdtek a vallatást.

Zsedényi, mint udvari tanácsos, hivatkozott érdemeire és visszautasította a vádat. — Máday keményen czáfolta a vádat s követelte, hogy őt ártatlannak nyilvánítsák. — Kitünő, emelkedett szellemű védbeszéde, mély benyomást tett a bírakra és a jelenvolt közönségre, mely utóbbi Mádayt ezen-
túlra is állhatatos ellentállásra hívta fel. — Máday Károly beszéde a következő:

Vertheidigungsrede, gesprochen den 30. Xber 1859 in Kaschau, v. K. Máday.

Löbliches k. k. Landesgericht !

Als Geistlicher bin ich Kraft meines Amtes berufen der Kirche, die mich zum Diener am Worte Gottes und an den heil. Sakramenten erwählt, meine Kräfte zu widmen und durch Lehre und Vorbild, der Gemeinde ein Gehilfe ihrer Seligkeit zu sein. Seit 9 Jahren habe ich diesem Amte obgelegen, wie mir mein Gewissen sagt, gewissenhaft und treu; was die Kirche wieder dadurch bestätigte, dass sie mehrere Senioral und Distr.-Aemter mir übertrug. Um so mehr musste die Zustellung der hier gerichtlichen Anklage mich und jeden Andern in Staunen versetzen, da ich dadurch geradezu eines Verbrechens beschuldigt werde. Ein Geistlicher auf der Anklagebank, welch ein Widerspruch! — Es hat auch von Allen, die seit jenem Tage mich gesprochen, den Inhalt der Anklage Niemand glauben wollen, bis er ihn nicht mit eigenen Augen gelesen. Darüber liessen sich viele Bemerkungen machen, ich will aber nur die eine erwähnen, dass man mich eines Verbrechens gar nicht fähig hält.

Ich habe jedoch nicht nur mit Menschen, ich habe auch mit meinem Gewissen und habe vor Allem mit Gott gesprochen, als mir diese Prüfung auferlegt wurde. Ich habe zu ihm gesagt: Herr, du weisst alle Dinge, du kennst auch alle meine Gedanken von ferne, du weisst dass ich dich lieb habe und als Arbeiter in deinem Weinberge mich ferne halte von Unrecht und Sünde. Du bist ein Richter über Lebendige und Tödtte und wenn ich heute vor dir erscheinen müsste, auch vor dir, dem Allwissenden müsste ich bekennen: Ich weiss mich frei von aller Schuld. Der du Bahnen der Sterne lenkest wie die Herzen der Menschen, lenke auch die Herzen derer, die in dieser Sache erkennen sollen, damit sie von deinem Lichte erleuchtet das Recht finden und sprechen. Und wie du einst dem, in den Wellen des Meeres sinkenden Petrus die Hand gereicht, so reiche du starker und getreuer Gott, sie heut auch mir deinem Diener und in deinem Diener deiner Kirche!

Und der Herr hat mir nach seiner Gnade geantwortet durch den Mund des Propheten Jes. Cap. 41. v. 10. „Fürchte dich nicht, ich bin mit dir; weiche nicht, den ich bin dein Gott, ich stärke dich, ich helfe dir auch, ich erhalte dich durch die rechte Hand meiner Gerechtigkeit.“ Der Herr hat mir geantwortet durch den Mund des Propheten Jerem. Cap. 1. v. 9: „Ich lege meine Worte im deinen Mund.“

Auf diesen Ruf des Herrn bin ich hieher gekommen, gestärkt durch das göttliche Zeugniß meines Gewissens, eines guten Gewissens, und fühle mich stark durch die Kraft des Herrn. Ja, ehe ich noch meine Lippen geöff-

net, hat mein Mitangeklagter, Herr Hofrath v. Zsedényi, als würdiger Sohn seiner Kirche, in kräftiger Rede die Rechte dieser Kirche, und damit auch meine Unschuld gewahrt.

Denn ich muss vor Allem erwähnen, dass ich in dieser ganzen Angelegenheit gar nichts persönliches, individuelles, sondern rein und allein eine kirchliche Sache erblicken kann. Als Mensch, als Staatsbürger halte ich mich nicht nur selbst, sondern lehre auch die Gemeinde, sich halten an das Wort der h. S. 1. Petri 2, v. 13: „Seid unterthan aller menschlichen Ordnung um des H. Willen.“ aber als Diener und Beamter der Kirche, muss mir höher noch stehen das Wort unseres Heilands Math. 22. v. 21: „Gebet dem Kaiser was des Kaisers ist, und Gott, was Gottes ist.“

Die christliche Kirche hat nach der Lehre aller Confessionen, der evang. und der kath. ihr Mandat von dem Richter derselben, von dem Heilande Jesus Christus, in dessen Namen wir Alle, unsere Knie beugen, sie hat mithin ihr gutes Recht von Gott selbst, wie der Apost. Paulus 1. Cor. 3. v. 11 sagt: „Einen andern Grund kann Niemand legen, ausser dem, der gelegt ist, welcher ist J. Ch.“; und das specielle Fundamental-Bekenntniss unserer evang. Kirche, auf dessen Grund sie auch in unserem Vaterlande als gesetzlich anerkannte Kirche, besteht, nämlich die Augs. Confession wahrt und sichert dieses göttliche Recht der Kirche ausdrücklich und mit klaren Worten. Denn es ist ja weltbekannt, dass die evang. Kirche, in Glaubens und Religions-sachen nur allein die göttliche Autorität anerkennt; alle nicht in der Schrift gegründeten Menschensatzungen verwirft, oder für die Gewissen nicht bindend erklärt, und dass deshalb auch unsere Vorfahren aus der, dem römischen Papste huldigenden Kirche ausgeschieden sind. Dieses göttliche Recht bezeichnet die Sprache unserer Zeit, wie auch die Sprache mehrerer neuer A. h. Anordnungen mit dem Namen Autonomie; dieses Recht der evang. Kirche ist in vergangenen Zeiten nach blutigen Kämpfen, durch beiderseitige Friedensschlüsse, nämlich zu Wien und Linz besiegelt und garantirt, und in dem Gesetz-Art. 26. v. J. 1790¹/₁ in so klaren Worten ausdrücklich gewahrt, dass die canonischen Satzungen der Evangelischen beider Bekenntnisse, in deren faktischen Besitze sie sind und auch künftig auf die im Gesetze bestimmte Weise sein werden, weder durch obrigkeitliche Befehle, noch durch königl. Resolutionen abgeändert werden können. — Auch steht unsere vaterländische evang. Kirche mit dieser Rechtslehre nicht allein da; und selbst in Preussen, wo die Kirchenverfassung nach dem s. g. Episcopal System sich gebildet hat, sind nach dem Worte Sr. Maj. des Königs Fried. Vilh. IV.: „Die Kirche muss sich aus sich selbst entwickeln!“ in neuerer Zeit die Einleitungen zur Gemeinde-Vertretung nach dem Synodal-Presbyt. Systeme getroffen worden.

An diesen Verfassungsrechten hat unsere Kirche unter allen Verhältnissen unerschütterlich festgehalten. Im J. 1848 hat das von Sr. Maj. Ferdinand V. ernannte ungarische Ministerium, welches das volle Vertrauen des Landes besass, die Evang. beider Bekenntnisse zu einer Minist. Conferenz

nach Pest eingeladen und denselben sehr verlockende Anerbietungen gemacht. Es wollte nämlich die für die Gemeinden oft drückenden Pfarrer- und Lehrer-gehälter aus dem Staatsschatze decken und forderte dafür die Abtretung einiger Gemeinderechte bei der Wahl von Lehrern und Pfarrern. Und die Kirche, welche darüber in Conventen, durch Vertretung von unten bis zum General-Conv. berathen hatte, gab auf die Frage des Cult. Minist. Baron Eötvös einhellig die Antwort: „Wir halten fest an unserer Autonomie.“ Ja man kann in der ung. Kirchenzeitung lesen, dass in dem, damals versammelten Gen.-Conv. ausgesprochen wurde: „Die Freiheit unserer Kirche ist für kein Judasgeld zu verkaufen,“ dass ausgesprochen wurde: „Das Reich Gottes darf sich nicht den Verwaltungs-Systemen dieser vergänglichen Welt anbequemen.“

Nun aber erkennt der Anklagebeschluss zufolge dessen ich heute hier bin, selbst an, dass durch das A. h. Patent v. 1. Sept. 1859 und die h. Minist. Verord. v. 2. Sept. „eine Abänderung der bis dahin faktisch bestandenen Verfassung der Evang. in Ungarn verfügt worden“, und die Kirche, die in Kesmark rechtmässig vertretene Theischer Superintendenz, hat über Veranlassung eines von der hochlöblich. k. k. Statth. Abth. zu Groszwardein eingetroffenen Erlasses über diese Angelegenheit berathen und beschlossen, wie sie es vor 3 Jahren, im J. 1856 zu Igló, über Aufforderung des h. Cult. Minist. bezüglich des Entwurfes zu einer Verfassung der evang. Kirche gleichfalls, und von jeher gethan. — Die Kirche also, in ihrer ganz gesetzlichen Zusammenstellung, hat das gethan, was aus der Adresse an Se. k. k. Apost. Maj. und aus dem Sitzungs-Protocolle bekannt ist: nun aber werden Einzelne, darunter auch ich, dafür verantwortlich gemacht und eines Verbrechens beschuldigt, welches mit schwerer Kerkerstrafe bedroht ist, während doch der, kein Staatsinstitut bildenden Kirche das Recht zukommt, zur Wahrung ihrer Rechte zu berathen und zu beschliessen, dem Staatsoberhaupte aber, kraft des gesetzlich bestimmten Obergewichtsrechtes, bloss das Recht, Beschlüsse zu hindern. Ohne zu wiederholen, was vor mir der H. Hofrath über dieses gesetzliche Verhältniss der Kirche zum Staate so gründlich gesagt, dass ich jedes seiner Worte unterschreibe und auch als von mir gesagt zu betrachten bitte: muss ich auf Grund des Gesagten schon der k. k. Staatsanwaltschaft das Recht bestreiten, wegen Beschlüssen einer autonomen Körperschaft, mich in strafgerichtliches Verfahren zu ziehen.

Dies thue ich um so mehr, als sich in den Kesmarker Conventsbeschlüssen auch nicht im Entferntesten der objective Thatbestand eines Verbrechens der Störung der öffentlichen Ruhe findet. Der § 65. Lit. B. des Straf-Gesetzes sagt: dass das Verbrechen der öffentlichen Ruhe begangen wird von demjenigen, welcher zum Ungehorsam, zur Auflehnung, oder zum Widerstande gegen Gesetze, Verordnungen u. s. w. auffordert, aneifert, oder zu verleiten sucht. Ungehorsam, Auflehnung, Widerstand, hat die Kirche, der Distr. Conv. in Kesmark, weder beabsichtigt, noch erwähnt, noch weniger beschlossen, oder gar ausgeübt. Dieser Conv. hat vielmehr, aus in der Adresse näher entwickelten Gründen bloß erklärt, dass die Kirche diese A. h. Bestimmungen „in ihrem Gewissen anzunehmen ausser Stande ist,“ und nachdem Se. Maj.

auf diese Erklärung zu antworten allergnädigst geruhen: so kann diese Erklärung nicht mehr Gegenstand eines strafgerichtlichen Verfahrens sein.

Ferner stützte sich dieser Conv. dabei auf den Gesetz Art. 26 v. J. 1790/1 und erklärte damit und mit der darin gewährten Autonomie die neuen Gesetze nicht in Einklang bringen zu können. Es handelt sich hier also gar nicht um Ungehorsam, Auflehnung und Widerstand, denn die Kirche klammert sich mit ihrer Hoffnung an die hochherzigen Zusicherungen ihres Schutz und Schirmherrn; und sprach diese Hoffnung auch in der Adresse aus: „dass ihre gesetzliche Autonomie unter Allerh. Sr. glorreichen Regierung nun und nimmermehr gefährdet sein könne.“ Wo aber Autonomie ist, da kann ja von Ungehorsam, von Auflehnung und Widerstand nicht die Rede sein.

Der bezogene § 65. L. B. des Str. G. sagt ferner, dass zum Verbrechen der Störung der öffentl. Ruhe gehört: auffordern, aneifern, zu verleiten suchen. Hierin liegt nothwendig die Bedingung eines gegebenen Andern, oder zweiten, nämlich den man auffordert, aneifert, zu verleiten sucht. In Kesmark existirte dieser Zweite nicht, den der Dist. Conv. war der gesetzliche Vertreter der Kirche, er war die Kirche selbst; und die Weisung an die einzelnen Gemeinden ist eine Weisung an die einzelnen Glieder desselben Körpers, der in der h. S. Leib Christi heisst, — mithin eine Weisung an sich selbst. Sich selbst aber auffordern, aneifern, zu verleiten suchen — ist ein Begriff, der von jeder Logik als unmöglich dargestellt wird, und daher fällt auch das im § 65. L. B. des Str.-G. bezeichnete und dem Conv. zum Vorwurf gemachte Verbrechen von selbst hinweg.

Was nun die im Protoll des Kesmarker Distr. Conv. befindlichen Beschlüsse betrifft, nämlich die Anempfehlung: „Die Gemeinden möchten zur Vermeidung grösserer und neuer Wirren bis zu weiterer Weisung bei der alten Verfassung bleiben und der Beschluss, dass die in dieser Angelegenheit künftig herabzulangenden h. Verordnungen ausschliesslich zur Kenntnissnahme, den weltlichen und geistlichen Senioral-Vorstehern mitzutheilen seien“: so ist das eine That des Conventes, der Kirche, und ich habe die Beschlüsse um so weniger zu erklären, oder zu rechtfertigen, als ich dieselben nicht beantragt und als Nichtdeputirter, also als nicht beschlussfähiges Mitglied des Convents meine Einwilligung dazu bloss stillschweigend gegeben. Doch muss ich erwähnen, dass diese Beschlüsse allerdings logische, oder natürliche Folgerungen der beschlossenen Adresse sind: aber wie durch Uebereinstimmung der Abgehörten constatirt ist, erst am 2. und 3. Tag des Convents gefasst wurden, und weder ursprünglich beantragt waren, noch aus irgend einer bösen Absicht hervorgegangen sind, wie auch alle Abgehörten eine gute und die beste Absicht zu diesen Beschlüssen bekunden. Dieselben sind auch deutlich motivirt durch den Ausdruck des Protokolls: „zur Vermeidung grösserer und neuer Wirren.“ Sie sind in der Voraussetzung und Hoffnung geschehen, dass Se. Maj. den so einhellig und innig und in Uebereinstimmung mit den früheren Adressen ausgesprochenen Bitten der Kirche keine andere, als eine günstige Erledigung allerhuldreichst gewähren werde. Dafür zeigt auch der Ausdruck: „Bis zu weiterer Weisung“ welcher Ausdruck nur temporäres Abwar-

ten bezeichnet, nämlich ebenfalls nach Aussage vieler Inquisiten: „Die Herablangung der A. h. Entscheidung.“ Ausserdem ist ja die Norm des am 27. December 1852. erfolgten h. Erlasses bekannt, wornach alle Gesetze, Patente und h. Verordnungen erst 45 Tage nach Veröffentlichung derselben im Reichsgesetzblatte, gesetzliche Wirksamkeit haben, wenn nicht ausdrücklich in denselben ein anderer Zeitpunkt bestimmt ist.

Nun ist das A. h. Patent v. 1. September 1859, welches einen solchen Zeitpunkt nicht bestimmt, am 10. Sept. veröffentlicht worden, und hatte mithin am 27. September als am Tage des Distr. Conv. in Kesmark noch nicht gesetzliche Wirksamkeit, wie dies auch von den Behörden dadurch anerkannt wurde, dass im Sinne der früheren Anordnungen der Vorstand des Zips.-Com. als landesfürstlicher Commissair dem Conv. beiwohnte, was im Sinne und bei gesetzlicher Wirksamkeit der neuen Verfügungen nicht mehr hätte der Fall sein sollen. Nachdem aber ebensowenig in dem Ungehorsam gegen ein altes, bereits abgeschafftes, wie gegen ein, künftig in Gesetzeskraft gelangendes Gesetz etwas strafbares liegen kann, und nach § 65. L. B. des Str. G. nur eine Aufforderung zum Ungehorsam gegen Gesetze, worunter man bestehende Gesetze verstehen muss, vergönnt ist, hier es sich aber um eine Verfügung handelt, welche zur Zeit des Conv. noch nicht in Wirksamkeit gesetzt war, mithin noch nicht die Kraft eines bestehenden Gesetzes hatte: so fehlt abermal der objective Thatbestand eines Verbrechens.

Zwar führt der Anklagebeschluss auf: der Conv. habe in seiner Adresse selbst anerkannt, dass der Vollzug der neuen Gesetze bereits begonnen habe und will daraus die frühere Wirksamkeit des Gesetzes herleiten; allein Gesetze binden auch den Staatsanwalt und derselbe kann doch nicht sein wollen, um mich eines französischen Ausdruckes zu bedienen — *plus royal que le roi meme* — königlicher als der König selbst. Die erst in 45 Tagen eintretende Gesetzwirksamkeit konnte doch dadurch nicht beschleunigt werden, dass von einem Convent ein historisches Factum angeführt wird, welches von in Vollzugssetzung, also auch nicht von Gesetzwirksamkeit spricht.

Nachdem der H. St.-Anwalt die Anklage bezüglich der im 30. Punkte des Conv. Protocoll enthaltenen Kirchenvisitationen in Folge meiner Aufklärung, dass dieselben von einem im Jahre 1854 gefassten Beschlusse natürliche Folgen sind und mit dem 4. p des Protoc. in keiner Verbindung stehen, zurückgenommen hat: so will ich darüber auch hinweggehen.

Was nun meine persönliche Betheiligung an dem Conv. in Kesmark betrifft, so bin ich seit längern Jahren dessen stehender Beamte, in Kesmark aber nicht, wie die Anklage sagt, mit der Obliegenheit der Vertretung des XIII. St.-Seniorates, sondern weil ich nicht Deputirter war (Zeuge das Sen. Prot. v. 19. Jänner 1859) blos dazu berechtigt gewesen und zwischen Obliegenheit und Berechtigung ist ein ungeheurer Unterschied. Der weltliche Vorsitzende des Conv. h. Ludw. v. Szontagh bezeugt in seinem Verhöre ausdrücklich, dass die Notäre, wenn sie nicht deputirt sind, keine Stimme haben. Wie hätte ich nun, als nicht beschlussfähiges und blos mit einem s. g. *votum informativum* versehenes Mitglied des Conv. ein Veto oder einen Protest gegen

gefasste Beschlüsse abgeben sollen? Wie kann meine vor dem Conv. als Billigung angenommen stillschweigende Einwilligung mir als Verbrechen angerechnet werden, da doch, nach § 11. des Str.-G. über Gedanken Niemand zur Rede gestellt werden darf.

Auch die Beschuldigung, die in der Anklage gegen mich enthalten ist, dass ich nämlich den Antrag des h. Seniors Stephan Pekár, die neuen Gesetze vorerst in den Gemeinden besprechen zu lassen in dem Conv. mit Erfolg bekämpfte, ist durchaus nicht geeignet, etwas nur im Entferntesten Strafbares zu begründen. Erstens geschah dieser Antrag am ersten Tage des Conv., folglich viel früher, ehe die, bekanntlich erst am 2. und 3. Tage des Conv. gefassten Beschlüsse zu Stande kamen, steht also mit diesen Beschlüssen in gar keiner Verbindung. Zweitens hat H. Pekár nur den Antrag gestellt vor einer Petition, wie selbe im Auftrage der Conferenz vom H. Hofrath als Abgeordneten des 6. k. Freistädter Seniorats beantragt wurde, zuerst die Gemeinden von unten auf um ihre Instructionen zu befragen; und meine Entgegnung darauf ging nur dahin, dass der Conv. auch ohne Einholung solcher Instructionen zu der Adresse berechtigt sei, nachdem die Gemeinden 1856 einhellig jene Grundsätze, welche von einer Kirchen-Verfassung der Evang. in Ungarn unzertrennlich sind, als Instruction für die künftige Synode, um so mehr also für den Distr. Conv. aufgestellt und solche religiöse Grundsätze sich nicht ändern können, am allerwenigsten in 3 Jahren.

Was nun mein Verhältniss zum Conv. als Notair desselben betrifft, so ist ja bekanntlich der Schriftführer immer und überall der Untergebene, der blosse Manipulationsbeamte, an Gehorsam gebunden, und verpflichtet, die berathenen Beschlüsse getreu niederzuschreiben, wie diese Treue auch von der Anklage ausdrücklich anerkannt wird. Wie kann nun aber denselben irgend eine Verantwortlichkeit treffen, so lange mit der Wachsamkeit über die Rechtmässigkeit der Beschlüsse, kraft h. Minist. Verordnung v. 3. Juli 1854 ausdrücklich der, bei den Conv. intervenirende landesfürstl. Commissair betraut ist? Wäre es nicht mindestens unbescheidene Arroganz, wenn, — so lange der bei dem Conv. in Kesmark intervenirende landesfürstl. Commissair, ein Comitats-Vorstand- und Statthaltereirath, zu den Beschlüssen schweigt, dieselben dadurch gut heisst; und ihre Rechtmässigkeit anerkennt, — wenn sage ich, dann der Notair darüber mehr wissen wollte? Habe ich daher im Vorliegenden Falle, nicht im guten, ja besten Glauben gehandelt, als ich jene Beschlüsse niederschrieb? Der landesfürstl. Com. H. Max. Ritter v. Ziemianofsky sucht vergeblich sich durch Unkenntniss der Sprache zu entschuldigen, Ihm, der auch 1856 bei dem Distr. Conv. im Igló als Com. zugegen war, musste es bekannt sein, dass die Protocolle in ungarischer Sprache abgefasst werden; auch der h. Regierung ist es bekannt, dass man in Ungarn ungarisch spricht, und die Anwesenheit eines der ung. Sprache unkundigen Commissairs ist daher ein Fehler der Regierung, und kann nicht mir zur Last gelegt werden. Setzen wir den Fall, dass auf der andern Hälfte der Erde irgendwo ein Gericht ein ungerechtes Urtheil fällt: wird die vorgesetzte Behörde den Schriftführer zur Verantwortung ziehen oder den Gerichtspräsidenten?

Endlich wird mir als Notair aus der Eile, womit ich die Drucklegung der Protocolle und die Versendung derselben besorgte, ein Verbrechen gemacht, da doch Pünktlichkeit und Emsigkeit nichts Strafbares sind. Auch die in dieser Hinsicht geschriebenen 2 Briefe an H. Prof. Pálkövy, welcher über Auftrag des Conv. den Druck in Patak zu besorgen hatte, sind nur aus diesem Pflichtgefühle hervorgegangen und es hat mich gestern Abends sehr schmerzlich berührt, dass der H. St. Anwalt, der als Vertreter des öffentlichen Rechtes und der öffentl. Macht, ebenso zum Schutze der Unschuld berufen ist, wie zur Strafe des Unrechts, nicht nur mir die Anerkennung der Loyalität dieser Briefe versagte, sondern auch in Bezug auf mein Verhör sich den Scherz erlaubte: „Wenn der H. Pf. Máday noch länger gesprochen hätte, so hätte er uns am Ende noch überzeugt, dass er die Sistirung der Protocolle bewirkt.“

Ich bin kein Rechtsanwalt und habe mich vertheidigt, wie das Bewusstsein meiner Unschuld mir die Worte eingab; Achtung ist man jedem Menschen schuldig, auch dem Angeklagten, weil er schon dadurch unglücklich ist, besonders, wenn die Unbescholtenheit seines Lebenswandels documentarisch vorliegt, wie bei mir. In einer so ernsten Sache nun, wo es sich um die Ehre eines solchen Menschen, um ein Verbrechen handelt, hätte ich einen Scherz von jedem anderen Menschen, doch nie aus dem Munde eines Staatsanwaltes erwartet. Eben so muss ich mich verwahren gegen den Ausdruck, unter welchem ich in diesem Processe vorkomme und welcher etwas, die Achtung schwächendes enthält. Dieser Process führt nämlich den Titel: „Eduard von Zsedény & Consorten.“ Se. Hochwohlgeboren der H. Hofrath Ed. v. Zs. ist ein Mann, der wegen seiner Intelligenz, seines Characters, seiner Treue gegen Dynastie und Staat, wie wegen seines Eifers für die Kirche, nicht nur von mir, sondern von allen hochgeachtet wird, die ihn kennen; und ich schätze mir auch die flüchtige Bekanntschaft, deren er mich gewürdigt zur Ehre, schätze es mir zur Ehre, dieselbe Luft mit ihm einzuathmen, wo immer ich mit ihm auch sein werde. Nachdem aber der Deputirte der 6. k. Freistädte mit dem Distr. Notair in gar keiner Verbindung steht; nachdem der H. Hofrath kein Haupt des Conv. war, und ich, der als Geistlicher sein Recht und seine Pflicht kennen muss, Niemandem auf Erden das Recht eingeräumt habe, einen Einfluss auf mich anders auszuüben, als durch gegenseitigen Meinungsaustausch: so muss ich den Ausdruck: Consorten depreciren.

Nachdem ich nun, sowohl die Competenz des L. Gerichtes bestritten, als auch bewiesen zu haben glaube, dass hier weder objectiv, noch subjectiv ein Verbrechen vorhanden ist: stelle ich mich unter den Schutz des 26. G. Art. v. J. 1790¹; desselben Gesetzes, welches 68 Jahre lang unserer Kirche Schutz gewährte und welches die traurige Epoche beendet hat, die mit dem, im J. 1523 erlassenen Gesetze: „Lutherani conburrantur“ anfang, und so viele traurige Jahre hindurch andauerte.

L. Landesgericht! Treue gegen den Souverain ist eine ritterliche Tugend, die von allen Partheien hochgepriesen wird, besonders dann, wenn die Anhänger eines Monarchen demselben auch in die Verbannung folgen und

das Brod des Elendes mit ihm theilen: sollte denn Jemand die Treue gegen den König aller Könige, den Heiland und seine Kirche verdammen besonders an mir, dem Geistlichen, der durch einen feierlichen Eid gebunden ist, im Geiste seiner Kirche zu lehren, zu leben und zu handeln? Blicke mir aber auch nur die einzige Wahl zwischen der geringsten Verletzung meiner Pflicht und meiner Strafe, ich würde ohne Zögern die letztere wählen, und wenn sie noch so herb wäre, denn mir bliebe ein gutes Gewissen, die Achtung der Menschen, und der Beifall Gottes; und ich halte mich an die Worte des Heilandes Math. 16. v. 26: „Was hülfte es dem Menschen, wenn er die ganze Welt gewönne und nähme doch Schaden an seiner Seele?!“

Auch Ihnen gegenüber Löbl. Landesgericht bekenne ich mich zu der biblischen Lehre: Röm. 13 v. 1: „Wo Obrigkeit ist, die ist von Gott verordnet“, erwarte daher auch, dass Sie eingedenk Ihres göttlichen Berufs Recht sprechen werden. Auch Christus, der reine und heilige stand einst vor einem Richter und sprach zu ihm: Joh. 19. v. 11. „Du hättest keine Macht über mich, wenn sie dir nicht wäre von Oben gegeben.“ Bei der Erhabenheit des richterlichen Amtes, die grösser ist im Schutze der Unschuld als in der Strafe des Unrechts, bei der Erinnerung daran, dass Niemand daran zweifelt, dass Se. k. k. Ap. Maj. in dessen Namen Sie Recht sprechen, wie die öffentl. Meinung aller Confessionen im Vaterlande, ja in Europa heute Unbefangenheit und Unpartheilichkeit von Ihnen fordern und erwarten; bei der Erinnerung daran, dass die religiöse Ueberzeugung von 3 Millionen meiner Glaubensbrüder heute ihr Urtheil empfangen soll: bitte ich demnach, meine völlige Schuldlosigkeit mittelst Urtheil auszusprechen und mir Recht und Gerechtigkeit wiederfahren zu lassen, wie ich Gott bitte, dass er Ihnen dereinst den *Lohn der Gerechten* gebe.

Einiges aus der Schlussrede desselben an demselben Tage.

Was der H. Staatsanwalt in seiner Schlussrede angeführt hat, gehört zwar nicht vor ein Strafgericht, sondern vielmehr in eine theologische Disputation: indessen nehme ich eine solche mit Vergnügen auf. Zuerst muss ich den Einwand des H. Staatsanwalts bekämpfen, als ob zwischen Gesetzen und Gesetzen kein Unterschied stattfände. Was namentlich den 26. G. Art. v. Jahre 1790₁ betrifft, so ist, wie die Geschichte lehrt, derselbe keineswegs bloß ein Ausfluss der Staatsgewalt, sondern zu Stande gekommen nach Verhandlungen, welche das, die Kirche vertretende Corpus Evangelicorum, sowohl mit dem A. h. Hofe, als auch mit dem versammelten Reichstage gepflogen, indem es mit diesen beiden, diplomatische Noten wechselte, weshalb dieser G. Art. auch einen förmlichen Tractat der Kirche mit dem Staate bildet, unter dessen Schutze unsere Kirche durch 68 Jahre gesichert war.

Ohne das zu erwähnen und zu wiederholen, was vor mir der H. Hofrath dem H. Staatsanwalt so trefflich geantwortet hat und was ich auch als von mir gesagt zu betrachten bitte, will ich nur auf die übrigen Einwendungen des H. Staatsanwalts antworten.

Derselbe sagte, dass vor Erlassung der neuen Gesetze, sowohl die Operate der Synoden, als auch die Gutachten von Vertrauensmännern und die Gutachten der Distr. v. J. 1856 zu Rathe gezogen worden seien. Darauf habe ich zu antworten, dass in den neuen Gesetzen, und namentlich in der h. Minist. Verordnung v. 2. Sept. 1859 genau fast dasselbe enthalten ist, was in dem Minist. Entwürfe v. J. 1856, was damals die Kirche einstimmig mit den Grundsätzen unserer Kirche für unvereinbar erklärte, und mach ich darauf aufmerksam, dass der 4. §. des 26. G. Art. ausdrücklich sagt: Dass zur Festsetzung unserer Kirchenverfassung die Einwilligung der weltlichen und geistlichen Vertreter der Kirche erforderlich ist.

Der H. Staatsanwalt sagte zwar, es habe vor dem J. 1791 keine allgemeine evang. Synode gegeben: daran aber ist die Kirche nicht schuld, dass lange Zeit hindurch Theile des Landes unter fremder, türkischer Bothmässigkeit standen, und dass diese Synoden nicht die ganze Kirche vertreten konnten.

Ferner behauptete der H. Staatsanwalt, dass wir uns vergeblich auf Verletzung der Gewissensfreiheit berufen, da nach seiner Meinung Glaube und Kirchenverfassung nicht in Verbindung stehe. Ich will nun den Fall setzen, dass irgendwo in Amerika ein Theil der Catholiken die Suprematie des Papstes nicht anerkennen und sich z. B. die Bischöfe selbst wählen wollte, würde der Papst sie nicht sogleich für Schismaticer erklären und von der Glaubensgemeinschaft ausschliessen? Bei uns Evang. ist nun der umgekehrte Fall. Wir anerkennen nur die selbstgewählte kirchliche Obrigkeit, weil nach der Aug. C. Art. 7 die Kirche die Gemeinschaft der Gläubigen ist und nach den Schmalkadischen Art. der Papst nur Pfarrer von Rom ist. Wir können daher einen solchen Superintendenten nicht als Kirchengesetzmässig betrachten, welcher — ohne von den Gemeinden gewählt zu sein — ein Oberpfarrer wäre und obendrein aus der Seelsorge träte, als Bürokrat über die Kirche herrschte. —

Allerdings haben einige Gemeinden für die neuen Gesetze auch Dankadressen votirt: allein welcher Werth auf dieselben zu legen sei, ist auch aus dem Untersuchungsverhöre des h. Seniors Joh. Bálint ersichtlich, welcher die neuen Gesetze wohlthätig nennt, weil sie, „der Geistlichkeit vortheilhaft sind. „Ich bin zwar ein armer Mensch, aber ich darf kirchliche Gesetze nicht nach meinem Vortheil beurtheilen.

Auch darauf legte der H. Staatsanwalt Gewicht, dass die Protestanten in den Erbstaaten mit Freuden die neuen Gesetze annehmen würden. Das ist leicht begreiflich, weil dieselben noch viel schlimmer daran sind, da sie ja bekanntlich bis zur jüngsten Zeit von einer Kirchenbehörde geleitet wurden, wo H. Verner ein Katholik, den Vorsitz führte. Und wer nur einen Kreuzer hat, der begnügt sich leicht mit zweien.

Wie könnte auch unsere Kirche es mit ihren Glaubensgrundsätzen vereinbar halten, dass die Lehrbücher ihrer Schulen von kath. Behörden geprüft und bestätigt werden sollten!?

Auch mit der Presse ist es oft wunderbar. Da sagt z. B. der H. Pf. von E. J. S. in seinem Untersuchungsverhör, dass er mit den Distr. Conv. Beschlüssen zu Igló im J. 1856 ganz übereinstimmte; allein nach 3 Jahren haben seine religiösen Grundsätze sich ganz geändert und er ist erstaunt darüber, wie man gegen diese Gesetze etwas einwenden kann. Er ist 2-ter Distr. Notair und muss doch bei ihm Einsicht und Kenntniss voraussetzen. Er sass auch in Kesmark am grünen Tische fest neben mir. Ich hatte den Muth, dem H. Senior Pekár gegenüber meine religiöse Ueberzeugung auszusprechen, obwohl diese meine Meinungsäusserung mich jetzt vor ein Str.-Gericht gebracht hat; er aber, welcher den Schutz der Regierung hinter sich wusste und also um so leichter hätte sagen können: „Halt Conv.! Du bist im Irrthum!“ oder: „Ich bin anderer Meinung!“ — Er hat scheinbar in die Beschlüsse des Conv. eingewilligt, geht nach Hause, hüllt sich in Anonimität, tritt als Ritter mit geschlossenem Visir im evang. Wochenblatte auf und schreibt: „Stimmen für das kais. Patent!“ Ich frage ist das männlich?

Auch H. Schenkel, den Redacteur der Darmstädter Kirchenzeitung, hat der H. St.-Anwalt aufgeführt, als eine Auctorität, die, die neuen Gesetze günstig beurtheilt. — Ich kann versichern, dass ich die Schriften dieses Theologen nicht nur gelesen, sondern studirt habe. Warum beurtheilt H. Schenkel die neuen Gesetze günstig? Darum, weil das Streben des besseren Theiles der Evang. auch in Deutschland dahin gerichtet ist, der Gemeindevertretung in der Kirche, die dort noch sehr fehlt, die Wege zu bahnen; andererseits aber kennt das Ausland auch unsere Verhältnisse und Bedürfnisse nicht, zu deren Aufklärung schon vor mir der H. Hofrath Beispiele angeführt. In Wünschendorf macht der kath. Pf. dem evang. das Recht streitig, auf einem auch von ihm eingeweihten Friedhofe, bei Beerdigung eines würdigen Greises den Trost der Religion zu spenden, und die übliche Leichenrede zu halten. Der evang. Seniorat führt dagegen Beschwerde, bei dem h. Cult. Minist., es ist noch keine Antwort erfolgt. Der kath. Bischof von Zipsen, klagt gegen den evang. Pf. bei der Hochlöbl. Statth. in Kaschau und alsobald wird dem Superint. Administr. aufgetragen den evang. Pf. zur Verantwortung zu ziehen. Ich war bei diesem Leichenbegängniss zugegen und enthalte mich, die Gefühle zu schildern, welche diese Zumuthung des kath. Pf. in den Herzen der Anwesenden, und zwar von beiden Confessionen, der evang. wie der kath. angehörigen hervorrief. . . .

Hier wurde ich durch den Landesgerichtspräsidenten unterbrochen, mit der Bemerkung: „Lassen wir diese unerquickliche Debatte.“

Nun gut, so sage ich nur noch: ich konnte in Kesmark nicht anders, ich kann heute nicht anders: Gott helfe mir! Ich bin zwar kein Luther, aber ich bin Lutheraner!“ (Eddig Máday saját kéziratából.)

Erre a kormány 1860-iki márczius 10-éig tűzött ki határnapot az egyházaknak a pápens szerinti szervezkedésre, Mádayt pedig hivatalától fel-függesztette.

A tiszta-kerületi egyházak, háromnak kivételével, megtagadták a szervezkedést, a hivatalától megfosztott Máday helyett pedig szomszéd tisztársai

szolgálták önként a bélai egyházat, más hitsorsosok pedig tekintélyes pénzösszegekkel pótolták ki elesett jövedelmét.

Ezekkel szemben a kormány a késmárki gyűlés tagjait Löcsére idézte, minden áron rájuk akarván sütni a lázadás bélyegét, de azok mint egy ember, határozottan és egyértelműleg visszautasították e vádat.

A kudarczot vallott bécsi kormány most már börtönbe idézte Zsedényit, Mádayt és Pálkövit.

Máday kétszeri idézésre sem ment önként a börtönbe, s midőn számos látogatóinak tanácsa után édes atyja így szólt volna hozzá: „Fiam! vagy bűnös vagy, vagy nem. Ha nem vagy bűnös, hadd vigyen el téged a német maga, önként ne menj egy tapodtat sem.“ Megfogadta atyja szavát.

Akkoriban a „Wanderer“ czímű bécsi politikai lapban megjelent egy cikk, mely híresztelte, hogy Béla községe kész bármit megtenni, de nem engedí derék papját elhurezolni.

E hír volt oka annak, hogy a kormány 1860. május 7-én 5 zsandárt küldött ki Késmárról, Máday elfogatására, fedezetökre pedig Béla közelében egy század katonát állíttatott fel.

A zsandárok erre a szomszéd házak kerítésein hatoltak a paplakba, s éjfélutáni 1 órakor az emeleten volt háló-szobában alvó Mádayt a „törvény nevében“ felverték álmából s elfogták.

Előhivatván az egyház gondnokát, átadta az egyház kulcsait és pecsétjét. A síró családtól elbúcsúzva, papi köntösét felvéve, elindult a paplakból.

Széttekintve szemlélte, hogy a házak ki voltak világítva és roppant néptömeg fogadta lelkészét Luthernek „Erős vár nekünk az Isten“ magasztos énekével, s egy tisztos ősz férfiú megható beszéddel. Máday nyugodt méltósággal válaszolt, s intette a népet békére a kormány iránti engedelmességre, befejezésül mondván: „Könyhullatás közt vitetem el tőletek, de örömkönnyek közt jövendek vissza hozzátok.“

Kassára érkezve, Zsedényi fogadta őt a börtönben, mely kettejök részére 2 szomszéd-szobából és egy közös előszobából állt.

Börtönében is tanulmányainak élt, s ott kezdte meg a tót nyelv tanulását, melyet 3 hó alatt annyira elsajátított, hogy egyházlátogatásai alkalmával e nyelven hivatalosan szólhatott.

Érdekes volt akkor a közönség részvéte a fogoly iránt. Majd minden félórában jelentkezett egy-egy látogató az elnöknél, hogy engedélyt nyerhessen Mádayhoz bocsáttatni. S e látogató férfiak és nők csemegét, pogácsát, tokaji bort csempészték be a fogoly részére.

Bekövetkezett végre Thun miniszter bukása, miután az általa tervezett pátens az egész országban nemcsak a protestánsok, de még a katolikusoknál is ellenkezésre talált.

Május 15-én déltájon ily tartalmu sürgöny érkezett Bécsből: „Zsedényi és Máday rögtön szabadon bocsátandó.“ A fogházat elhagyók most a nép által roppant éljennel fogadtattak, nemzeti zene üdvözölte s erős karok vállakra emelték és diadalittasan vitték körül a szabaddá lett hitvallókat.

Haza utazásuk a Szepességfelé Kassáról diadalmenetté alakult.

Rövid időn az autonom egyház helyre lőn állítva, a superintendens választás megengedettett és Nagy Mihály, Toperczer János Lajos és Máday Károly jelöltek közül Máday Károly a tiszai kerület superintendensévé közakarattal (117 szavazatból 74 szóval) választatott meg, s 1860. aug. 1-én Székács József által Miskolczon iktattatott hivatalába. (Komáromy József az imát, Czékus István a magyar, Bartholomaeidesz János a tót, Szopko Márton a német beszédet mondotta s Nagy Mihály az urvaesoráját szolgáltatta ki az ujon választottnak.) Lásd az 1860. aug. 1—3. napjain Miskolczon megtartott ker. gyűlés jkvét I. II. pont.

A jeles főpasztort most Miskolcz igyekezett visszanyerni, mint melynek kebelében kezdette meg nyilvános működését. 1861. ápril 7-én egyhangulag választotta meg Miskolcz papjául Mádayt.

Itt működése alatt a gymnasiumi tanárok száma egygyel szaporítottott, a szép templomnak megfelelő torony épült.

Rövid 4 év után azonban Miskolcznak versenytársa akadt Dobsina fényes egyházában, melynek meghívását elfogadva (ezt az 1865. jul. 26. 27-én Felkán megtartott ker. gyűlésen a kerületnek is bejelentette.) 1863. aug. 13-án vett búcsút Miskolcztól. — A miskolczi egyház emlékét a „Máday alapítványban“ örökitette meg.

Mint buzgó s kerülete egyházai szellemi és anyagi jólétét szíven hordozó, előmozdítani igyekező főpásztor mindjárt megválasztatása évében 1860-ban főpásztori látogatást tartott a VII szepesi bányavárosi esperességben, majd folytatta azt 1861-ben a hegyaljai, 1862-ben a kis-honthi, 1862. 1863-ban a VI szab. kir. városi, 1864-ben és később 1867. és 1869-ben a gömöri és végül 1865. és 1866-ban a szepesi — még meg nem látogatott — esperességi egyházakban. Folytatta e látogatást nagy kitartással és buzgósággal, daczára annak, hogy a nemzetiségi túlzók (a pánszláv tótok) egy helyütt, nevezetesen Ratkón, valóságos lázadást keltettek ellene, különféle vádakkal (magyarizálás, kálvinizálás, szentháromságtagadás) lépven fel ellene s részben a kerület ellen. (Lásd az 1864. jul. 27. 28-án Rimaszombatban megtartott ker. gyűlés jegyzőkönyvének II-ik pontját.)

Hurban tót lapja alávaló rágalomokkal illette őt.

Ő mindezen vádakkal szemben erőlyesen, de tapintatosan viselte magát. — S a kerület nagy lelkesedéssel védelmezte szeretve tisztelt kedves főpásztorát.

Hogy a kormány részéről jött zaklatások sem szüntek meg vele szemben, arról az 1865. jul. 26. 27-én Felkán megtartott ker. gyűlés jegyzőkönyve értesit bennünket, mely szerint (1. p.) Zsedényi Ede felügyelő jelentette, miszerint a rimaszombati (1864. jul. 27. 28-iki) ker. gyűlés után 3 katonatiszt a katonai parancsnokság nevében, nyomozást folytatott „püspök úr egyik beszéde“ (voltaképen püspöki jelentése) ellen. — De természetesen eredmény nélkül.

Máday K. mint superintendens nemesák részt vett az ev. Tiszakerület özvegy-árva intézetének szervezésében, berendezésében, hanem mint

annak több éven át egyházi elnöke biztosította annak felvirágzását nemcsak munkájával, hanem adományaival is (1865. jul. 26. 27-én Felkán 100 frt.)

Nagy gondja volt az iskolákra is, a hol csak kellett megjelent, hogy a tanügy felvirágzását előmozdítsa. Résztvett a vizsgálatokon, iskolai ünnepélyeken, hogy intsen, buzdítson, lelkesítsen, a hol kellett javitson. (Lásd alább.)

Megjelent az 1867-ik évi szept. 11. 12-én Eperjesen megtartott ker. gyűlés alkalmával megtartott eperjesi ev. ker. collegiumi 200-dos emlékünnepevény is s azon talpraesett, hatalmas beszédet mondott.

Ő köszönte meg Czékus I. társaságában O felsége 2000 frtos adományát is személyesen a nyugdíjintézet illetén kegyelmes segélyezéséért, alattvalói hálás hódolatát tolmácsolván a kerületnek.

A gyámintézeti (Gusztáv Adolf egyleti) törekvések előmozdításában s ezen ügyek élén azok kormányzásában is élénk részt vett.

Az egyház autonom jogai felett oly ébren őrködött, hogy sem iskolai, sem egyházi téren a legkisebb mozzanat sem kerülte ki figyelmét. Másrészt azonban midőn maga a sérelmek ellen felszólalt, a kor kívánalmainak megfelelőleg kívánta berendezni, mind az elemi- és középiskolákat, mind pedig a szakintézeteket s nagy gondja volt a leendő tanítók, tanárok, papok kiképzésére és azok szakszerű képesítésére, — a miről minden ker. gyűlés jegyzőkönyve fényes tanubizonyságot tehet.

Az 1869. szept. 14. 15. Rozsnyón megtartott ker. gyűlés élesen kikelt a „*tábori superintendentens*“ (Sz. J.) ellen. Elvből. Ez elvnek különösen ő volt ékesen szóló védője.

Ugyan ezen gyűlésen hatalmasan felszólalt a pápai (IX. Pius) zsinat egybehívó körlevelé ellen is, „mely a tévelygő protestánsokat, az igaz hittől elszakadtak“-at is meghívta.

Az ev. egyetemes gyűlésen ismert alak volt. Egyetemes ev. egyházi érdekeinket is nagy sikerrel szolgálta. A zsinati bizottság előmunkálatait is előmozdította.

Az 1870. július 27. 28-án Lőcsén megtartott ker. gyűlésen elnökölt utoljára.

Elbetegesedett volt már régebben. Most már baja erőt vett rajta s 1870. szept. 28-án megszűnt élni.

Az 1871. jun. 1. 2-án Rozsnyón megtartott ker. gyűlés alkalmával 1871. május 31-én d. u. 5. órakor gyászistenitiszteletet tartott tiszteletére a kerület, melyen magyarul Mikola György s.-gömöri, németül Schranz János lőcsei, tótul Urbán Adolf hanusfalvi lelkész (és főesperes) szónokolt.

E gyűlésen Zsedényi Ede ker. felügyelő megnyitó beszédében, mely egész terjedelmében felvétellett a ker. jkvbe, Mádayról többek között a gyűlés általános helyeslése mellett ezeket mondá: „Mint megtestesült eszmény áll ma az üdvözült alakja ezen egyházkerületi gyűlés felett, magasan áll a protestáns egyház azon nagy férfiai sorában, kik az egyház szabadságát megvédeni és az elvesztettet visszaküzdeni törekedtek — s mig vallásos érzelem s tudományos szellem és élet pezsegni fog egyházunk kebelében, addig Máday neve is feledhetetlen lesz.“ — S mivel „ép oly hű papja volt ő egyházának, mint hű fia

hazájának“ . . . a ker. gyűlés: „kora halála feletti mély fájdalmát s nagy érdemeinek hálás elismerését jegyzőkönyvileg örökíti meg.“ — (E pontok (I. II. jkvi) fogalmazása a nagy szabadsághős, a tótok réme, a kitűnő tollú jegyző: Kramarsik Károlytól ered.)

A III. p. alatt e gyűlés felvette jegyzőkönyvébe egész terjedelmében Máday K. búcsúlevelét és püspöki paraenesisét.

S ugyancsak ezen gyűlés határozta el (s később megletti), hogy Máday Károly nevének megörökítésére „*Máday alapítvány*“-t teremtsen s hogy Dobsinával egyetértőleg Máday Károlynak fényes siremléket állít.

Máday Károly irodalmi munkásságáról nem szólhatunk, mert őt hivatalai teljesen elfoglalták.

1. Jegyzet:

Máday Károly érdemeinek méltatásául ideiktatjuk Dr. Vécsey Tamás jeles eperjesi volt coll. igazgató 1870. decz. 8-án tartott kiválóan sikerült emlékbeszédét a kínálkozó kihagyásokkal:

„Mélyen tisztelt gyülekezet!

Az 1870. év szeptember 28-ik napján sziveinket azon félve sejtett gyászshir szomorítá meg, hogy szeretve tisztelt superintendensünk Máday Károly, életének munka bíró évszakából, a tetterős férfikorból kiragadtatva, az enyészet örök éjébe szenderült. Október 1-én a sirhantok és göröngyök nyirkos, hideg takarója mindenkorra elfedte a sokaktól őszintén megsiratott koporsót, mely körül az egyházak és tanintézeteink gyászkiiséretet képező küldöttei megnedvesült szemekkel sereglettek egybe.

Máday Károly azon alakok közé tartozik, melyeknek körvonalait sok százezeren ismerik s becsülik: ezért róla, kiről f. évi október 30-án a kerület valamennyi egyháza megemlékezett, kevés újat mondhatok. Pedig mai nap csak az újat hallgatják és jutalmazták figyelemmel. Legyen szabad kérnem és reménylenem, hogy egyetlen egyszer kivételt méltóztatnak tenni.

Máday Károly 1821. jun. 2-án (máj. 30.) Késmárkon lépett az élők sorába. A jó irányu zsenge hajlamokat, melyek nála a család verőfényében korán és szépen indultak fejlődésnek, gonddal nevelték a gyöngéden szerető szülei kezek. Iskolai képeztetése szülővárosában vette kezdetét; tanulmányait folytatta a miskolci evang. gymnasiumban és az eperjesi ev. collegium akadémiáján végezte 21 éves korában.

Már tanulói évei alatt érzett keblében delejes vonzódást az egyházi szószék felé. — A tanítást egyáltalában, de különösen hitsorsosainak lelki építését s az ez által érdemlett borostyánt tartá ifju hő vágyai netovábbjának. Határozottan erre irányzá tekintetét a berlini, greifswaldi és jénai egyetemeken alapos készüléseire szánt évei alatt is.

Nála, mint sokaknál bebizonyult, hogy az erkölcsi és szellemi kincsek, miket a felületes szemlélők egyedül a természet ajándékának tartanak, a munka, szorgalom és kitartás által szereztetnek meg s a nemes ambitio

lelkesítő erejének szakadatlan irányulata által szaporodnak. Ki az élet sebesen tűnő óráit kitartó munkával kíséri, ahhoz betér az áldás és megjön a boldogság csendes, nyájas érzése.

A komoly határozott jó törekvés, mely Máday magatartásán nyilvánult, továbbá az ifju erőnek azon szabadalma, hogy bizalmat ébreszt, felé fordítá a miskolcziak figyelmét s még Jénában kapott meghívást Miskolcz evang. gymnasiumához. Készséggel vállalkozott az oktatásra, kivált mivel azon időben az egyház és iskola ugyanazon propylaeumban kereste választottait.

Divatossá váló nézet, hogy a tanári és lelkészi képesség ugyanazon személyben összeférhetlen két természet. Nem vitatom, hanem azt tudom, hogy a láng nem csak világot áraszt, hanem meleget is terjeszt, s tudom, hogy Máday nemcsak mint felvilágosodást eszközölő tanár, hanem mint a a dermedt kedélyt is jóra hevítő lelkész él emlékünkből. Csak gyengíti a hitet, ki ennek rendszerét és szolgálait örökös hadilábon akarja tartani a tudással s ennek terjesztőivel. A valódi hitnek, eme szent lángnak barátja csatlakozik Montuda azon állításához, hogy a tudatlanság eltávolítása készít helyet a józan vallásnak; legalább tiszta észszerű vallásosságot csak ezen a módon eszközölhetünk. Nem alaptalan Cuvier megjegyzése, hogy a keresztyénség azon időben tett legfényesebb hódításokat, midőn terjesztői a megtérített népek közt a miveltség szövétnekét lobogtatták a vallás tanai mellett és midőn terjesztői a legfelvilágosodottabb osztályt képezték. . . . ezért szeretnek protestáns egyházaink tanszékről hívni lelkészt. Mádayt se hagyták soká az iskolánál, 1850-ben elvitték evang. lelkésznek Béla városába. . . Máday mint minden derék lelkész, azon vallásosságot terjeszté, mely tisztán az érző kebelből, a szerető szívből meríti eljárásának törvényeit, nem pedig a megfélélnkült kedélyből és merengésből, mit nappal a ködös szlop, éjjel a tűz szlop kalauzol. Jézust követve dorgáljátok azokat, kik szüntelen csodákat s jeleket kívánnak. . . A valódi hívő lélek, minő Mádayban élt, velünk együtt egy nagyszerű végső főforrás biztos felfogására emelkedik és nemcsak méltányolni, de megkedveltetni is tudja a keresztyénségnek fenséges és csodálatra érdemes tanát a szeretetről, mely örökre megmarad a keresztyénségből, bármi történjék is az egyes vallástételekkel. A szeretet mindég visszhangra lel az emberi romlatlan kebelben, s a társaság, mely ezen alapúl, örök életet bír. És ezen társaság szent templomai. . . mindég asyllumok maradnak, melyekhez bizalommal közeledik az érző szív, enyhülésért fordul a bánatos kebel s még ellenségét is szeretni tanúlja a méltatlanúl keserített lélek. Ily szempontból tanítá Máday a vallásosságot.

Azon kedélyes életmód és hazafias szellem, mely a Szepeességen általában s így Bélán is kiválóan otthonos, éltető eleme volt a szülőmegyéjébe visszakerült Mádaynak, kit társas modora s főleg nyájas bánásmódja vonzóvá és szeretetreméltóvá tettek, úgy, hogy ház házzal vetekeztek a kedvelt lelkész szívesen látásában; de viszont ő is nyílt házat vezetett, hol oly jól, oly boldogúl érzé magát személyválogatás nélkül a legigénytelenebb ember is; nyílt házat vezetett, az Isten-házát, melyben kenetteljes szavai mindég vonzóak s megragadóak valának. — Neki nem volt hivatalos papi és külön magán emberi álarcza, mely a harangszóra feltéttetik s levétetik. Ő valódi lelkész volt, ki a

lélek nemesebb rúgóira tudott tapintani, s tudta, hogy mint a gyémántot csak gyémánt, úgy embert csak ember, humánus ember nemesíthet. Minden beszéde után kedvesen tapasztaltuk keblünkben nyilatkozni azon érzetet, mi a fölvilágosulásban és erkölcsi épülésben rejlik.

Egyházi szónoklatain meglátszott, hogy meg volt győződve, miszerint oly társaság, mely annyi kitűnő eszű embert, annyi erényt és becsületességet tartalmazott és tartalmaz, mint evangyelmi egyházunk, nem hódolhat egyébnak, mint a józan ész és tiszta szív sugallatának. . . A józan vallásban megtestesülő hit az, mely megőriz kételyeink homályában, vigasztal a szerencsétlenségek kétségbeejtő óráiban és elkíséri sejtő, vágyó lelkünket a végtelen térbe. és időbe. Ki csak egyszer is olvasta Tompát, igazat ad neki, midőn így szól:

„Ki veszt sokat, mindent, mi drága itt:

Hitét ha őrzi: őrzi őt a hit; . . .

. . . Hol ember nincs már, Isten megjelen.“

A törhetlen hit, mely az egyénnek boldogító kísérője, nagy szolgálato-
kat tett a társadalomnak is.

A szabadság, az egyenlőség és testvériség a kereszténység vívmánya, melynek imája a „miatyánk“, vagyis hogy testvérek vagyunk. Laurent szerint: a lélekismeret szabadságának, visszakövetelése az egyén számára és a függetlenségnek visszakövetelése az állam számára azonos a protestantizmussal. A nevezett katolikus genti tanárnak emez állítását igazolja a magyar állam története is, jelesül ennek a Máday nevét megörökítő mozzanata. Világos után hazánk sorsa sötét felhőbe volt burkolva. Azon szomorú időben, midőn az ország hajója zátonyra vettetett, csak egy kis csolnak lebegett a fővénnyel összekavarodott hánykódó habokon: autonomiánk. Az ostromállapot emberei még ezt is megtagadták, hogy az önkormányzati rendszernek legszerényebb helye is elveszzen. De a kis csolnakban férfiak dolgoztak hitbuzgósággal; s rendíthetlen szilárdságuk által, ama nagy hajó kimozdulását és lendületét is eszközölték. — Az általuk felköltött tusa az egyének lelkiismereti szabadságát kivivta s azon ösvényt megtörte, mely a magyar állam függetlenségét legalább részben már eddig is meghozta. (1870.)

Mint a természetben, úgy a politikában sincs fényes nappal pitymalat nélkül. A nemzet éledő szellemének felesillámoló fényszálai mindenekelőtt hazánk legmagasabb ormait világíták meg. Legelőbb a magas Tátrát vettük észre a politikai szürkületben.

Az 1859. szeptember 1-én kelt cs. kir. nyílt parancs a törvény szilárd gránit alapijáról, az uralkodó szelekkel változó futóhomok talajra: a pá-
tensre akarta áthelyezni egyházunk alkotmányát. De alig tette kezét egyházunk ajtójára Thun gróf, azonnal védelemre készült az éber protestáns lelkület. A késmárki gyűlés, élén Zsedényi Ede és Máday Károly, hazai evangélikus egyházunk erős bástyáinak, a bécsi és linczi békekötések és egyéb sarkalatos törvényeinknek alapján védték hitünk sérthetlenségét. Kik ezt így védelmezik, nem lehetnek rossz hazafiak.

Az absolutismus emberei megdöbbenek azon „vakmerőségen“, hogy egy „cs. kir. nyílt parancs ellen magyar törvényekre mertünk hivatkozni,“

mi több, oly törvényekre, melyek az egyházi dolgok mellett közjogi kérdéseket is szabályoztak. Ezen elnémithatlan hivatkozás hozta szokásba, ez inau gurálta azon szíves ragaszkodást a jogfolytonossághoz, mely az októberi diploma és februári pátens ellen folyvást ihletett bátorsággal a hazai törvényekre mutatott, s végül azok elismerésére vezetett. Valamint az 1848-iki törvények elismerése békésen eszközöltetett, úgy ezt megelőzőleg egyházunk patentirozott ellenségének legyőzése is tisztán az erkölcsi erő hatásának köszönhető.

A pátensnek esküdött ellenségévé lett Késmárkon a kerületi gyűlés; hozzá lassanként 3 millió protestáns csatlakozott; mégis a legloyalisabb utat, az indokolt felirat útját választá, hivatkozva az uralkodó szívére, hol bizonyára mindjárt győztünk volna, de ő felségéhez nem juthattunk; sőt épen azok, kik az egész kerület reményének horgonyai voltak, gonosztevőkként elítéltettek és bebörtönöztettek.

Az éjjeli elhűrezoltatások inkább gyanitgatott, mint valódi zord részletei, a törvényszéki tárgyalások feltűnő jelenetei suttogva adattak szájról szájra, mindenkit megszoktatva, hogy felekezeti különbség nélkül legalább érületben még rokonszenvesebben csatlakozzék, az elszánt, bátor férfiakhoz, kik a hazai törvények ellenére elítéltettek. — De épen ebben feküdt legbiztosabb záloga a fényes sikernek, mit az ügy maga s ennek védője Máday aratott és nevét országossá tette.

Nagy szerencsétlenségek mindig edzették az egyházat. Így erősültünk akkor is. . . .

Ő felsége a király, kinél jobb barátja nemzetünknek Bécsben sohasem volt, visszaadta szabadságát a késmárki gyűlés vezetőinek. Ezek iránt egyházaink fényes plebiscitumot hoztak, mely szerint Máday superintendenssé lett. Az érdem ugyan oly tulajdonság, mely fájdalom, leggyakrabban ki van téve az irigységnek, vagy legalább kérdőjelnek, de azon alkalommal legalább egyházkerületünket ezen szemrehányás nem illethette. Máday a politikai börtönszobán keresztül a kerület lelki vezérségéhez jutott. . . . 1860. augusztus 1-én a miskolczi kerületi gyűlésben, . . . Máday mint superintendens fényesen megfelelt a benne helyezett bizalomnak. Öröm volt ily pásztor vezetése alatt állani. — A kerület ügyeit egész művésziességgel kezelte, minden kérdéshez az egyház feladatának és jogainak ismeretétől áthatott alaposság, felderítő világossággal szólt és a határozatokat bölcsen irányozta s formulázta.

Kik elnöklete alatti ünnepélyekben, gyűlésekben részt vettek, nem maradtak érintetlenül közleményei által, s tiszta, világos elméjének élet s gyorsaságát tapasztalták.

Valamint bélai pap, úgy főpap korában is, Miskolczon úgy, mint Dobsinán, mely két utóbbi városból kerületünket kormányozta, egyiránt becsülte hit dolgában is az ész, s egyetértett emez ismeretes szavak tartalmával: „minden jó ember egy-egy megváltó és minden igazság egy-egy szentség“ . . . Egyházát Miskolczon és Dobsinán nemcsak anyagilag emelte, melynek emlékjelei a kiépített templomokról égfelé intő sugár-tornyok, hanem főleg szellemileg, a hitélet élénkülését és meleg pezsgését idézve elő. Szabadelvűségét igazolja, hogy ő az egyházat nem nézte úgy, mintha ennek joga volna a társa-

dalmi életet, kezdve az étkezéstárgyától, a szórakozás idejét is beleértve, mindenben rendszabályozni és az állam nyakába keresztet, kezébe katekizmust adni. — Az állam nem tekinthető az egyház megtestesülésének; az állam egyetemes művelődési életnek megvalósulása, melynek intéző keze alól még a tudomány terjesztését sem vonhatjuk ki, sőt ellenőrködő felügyelete alól magát az egyházat sem, ha ez testületi jogot vesz igénybe. Ily értelemben tiszteljük a legfelsőbb felügyeleti jogot. A keresztény, jelesül a protestáns vallást úgy tekinthetjük hazánkban, mint a művelődési életnek igen nagy jelentőségű tényezőjét. Máday ennek becsét felfogta, érdekeit szívéen hordta és semmiféle pártfegyelemnek alá nem rendelte.

Máday mint főpap a szabadelvűséget hazafiassággal párosítá. Ennek gyönyörű okmánya azon keresetlen, de erős hangú felszólamlás, mit az egyetemes gyűlés nevében irt, a zsinati kihívás, azaz hogy meghívás ellen. A vaticánnak incselkedését férfias őszinteséggel és mégis evang. szelidséggel utasítá vissza, mely találkozott minden felvilágosodott embernek helyeslésével és eredményezte hazánk hitfelekezetei közt a testvériségnek szorosabbra fűződését. . . . . Máday hivatalának átvételekor a kerület előbbi egyetértését megháborítva és a szakadárságot felsőbb helyről szitogatva találta. — Fájrt nekünk e seb, de orvoslását némelyek a törvényhozás parancsszavától, mások az idő hosszú telésétől, sőt voltak olyanok is, kik az egyházkerület szétdarabolásától várták; ez utóbbit a hatalom alattomban pártolta. Ezen komoly helyzetben evang. egyházunk ügyét szokott böles óvatosságával fogta fel Máday. — Gyanítani lehetett, hogy a meg hasonlást nemzeti féltékenységgel szitották, mi annál könnyebben ment, mivel tudták, hogy Máday a magyar nyelvet egész hazafias melegséggel karolta fel, a németet mint anyanyelvét, a maga helyén ékesen használta, holott a szláv nyelvben járatlannak tartá őt az egész közönség. De mily kellemes meglepetés, sőt elragadtatás villanyozta fel szláv testvéreinket, midőn közöttük megjelenve — nyelvükön hibátlanul megszólalt és talpraesetten felelt, társalgott Máday. . . .

A tapintatos főpásztor apai szelid komolyságával visszavezette az anyaegyház szerető ölébe, az előbb elhidegült és elidegenedett községet. Szem előtt tartá, hogy a gyűlölet, megvetés, elűzés ritkán térít jó útra valakit. Ezért választá az engesztelékenység eszközeit a tanácskozásban és békítésben, megtoldva a végrehajtásban tiszteletet parancsoló erélyességgel. — Ez által a schismát csakugyan le is győzte az egyházkerületben.

A rendnek, pontosságnak, lelkiismeretességnek minden magán- és köz, egyéni- és hivatalosügyben barátja s védője vala. Egyházlátogatásai mindmegannyi megváltások voltak a rendtelenség örvényéből. Egyházkerületi jelentései mindmegannyi hirmondói nagy rendező, administratív tehetségének. Mindent, mi lelkészi és superintendensi teendőjéhez tartozott, pontosan elvégzett, s még mindig volt ideje a községi, társadalmi élet terén is buzgólkodni; a komoly tárgyról beszélgető férfi körök úgy, mint az életet felvidító, művelt, női társaskoszorúk kiváló érdekességet nyertek jelenléte által.

A neki osztályrészüln jutott sorssal, mely pedig sok tekintetben mostohaúl bánt vele, lelki nagyságra mutató semlegességet tartott. Óvakodott tisztán

egyéni bajait, melyeket csodás lelki erővel tűrt, nyilvánoságra hozni s mintegy kiállítási szekrénybe rakni, melynek mindig meg van azon látszata, mintha résztvétkönyvet akarna szöktetni másnak szemébe. . .

A kínálkozó örömöket nem utasítá el; a munkát kereste minden önzés nélkül. Kifogyhatatlan türelemmel s szakértelemmel vezette az érettségi és hitjelölti vizsgákat, gyönyörködve az ifjúság előmenetelében. Buzdítólag s fáradhatlansággal emelte az egyetemes gyámintézetet, melynek küldöttképen a beureuthi közgyűlésen részt vett, hol velős szép beszéde által igen nagy figyelmet ébresztett.

Mádaynak főpásztori gondja alatt létesült és lett virágzóvá a ker. nyugdíjintézet, mit nemesak szóbeli áldásaival, de pénzzel és jövedelmi források kijelölésével is támogatott, úgy hogy emléke dicsértetik igen sokak által; tanuim erre a felsegért pályatársak, ezek özvegyei, árvái.

Erélylyel vitte keresztül kerületünkben a tömeges biztosítást, melynek kimaradhatlan eredménye előreláthatólag oly tartaléktőke, hogy idővel egyházaink semmi nyereszkeskedő tűzkárbiztosító társulatnak adófizetői nem lesznek. Ha volt ellene valaha neheztelés, az egyedül azon napfoggyatkozásnak tulajdonítható, mi fájdalom, sokaknál igen ritka, a hivatalos ügybuzgóságnak és keletkező hasznos intézményeink féltékeny védelmének.

De épen ezen ügybuzgóságnak lehet köszönni, hogy az általa felkarolt intézetek nőttek és gyarapodtak, mint nő azoknak száma, kik jótéteményeiket élvezve, áldást mondanak az alapítókra.

Az eperjesi collegium különösen dicsékedhetett Máday jóindulatával. Jogakadémiánk felállításának ügyét, melyre kajánul nézett a volt Helytartótanács, a Cancellariánál Zsedényi Edével együtt buzgón felkarolta, állami elismertetését szorgalmazta, pénzalapját növelte, építkezésünket szóval, ajánlattal és bankjegyekkel is előmozdította. Jubileumunkat lélekemelővé tette. Roszul illenék hát a collegiumhoz, ha nagy érdemeiről valaha megfelelkeznek.

Lankadatlan volt tevékenysége. A hozzá felülről érkező, vagy alülről felküldött ügyiratokat érdemileg gyorsan elintézte. És mindezt részben már egészsége tünedezésével tette. Fájdalom közt érzé, mennyire találó lehetett Menenius Agrippa meséje, melylyel a plebejusokat hazatérésre birta.

Az 1869-iki nyáron megfogyva, megtörve tért vissza övéihez Károlyfürdőből. Az 1870-iki kerületi gyűlésen már csak szelleme volt ép, teste összeesett, mint a csüggedő remény felüdüléséhez. És a mitől ott remegtünk, hogy ez leend az utolsó kerületi gyűlés, melyben részt vesz, sajnos, hamar bekövetkezett. . . . Kinos szenvedései fokozódtak, a gyógyuláshoz kötött minden reményünk csalódássá bomlott fel, s a természet rideg hatalmának változhatlan ítélete folytán szeptember 28-án a nagy szellem elvált porhüvelyétől; pedig még igen messze volt azon kortól, melyben nincs más keresni valónk, mint a sir.

Valóban ha elgondoljuk, már is mily sokat tett a kerület érdekében, a veszteség egész érzetével képzeljük, mily sok jót tehetett volna még, ha idő előtt el nem szólítja körünkől a végzet. Hanem hát elvesztettük. Büszkeségünk fájdalommá változott. . . . Máday elhunytá által okozott veszteségünk

országos részvétet ébresztett; . . . Máday jó emléke . . . és ez a vigasztaló, átszálland nemzedékről nemzedékre. Testileg a hantok alá borúlt, de szellemi arculata előttünk lebeg s ime most is látjuk szerencsés összhangban felolvadni, a boldogult jellemének nemes vonásait, melyek oly vouzók és oly figyelmeztetők. . . Emelkedjék fel buzdító szózata s mindenkorra hathatósan intsen minket, hogy szeressük, mint ő tette, az Istent, hazát és szabadságot.

2. Jegyzet:

Hogyan ismerkedett meg e mű szerzője Mádayval?

Mádayt jellemző adatokul mondjuk el a következő három esetet.

Ünnepélyes záróvizsgák folytak az eperjesi collegiumban. Egy napon délutánra a főgymnasiumi osztályok vizsgája volt kitűzve. — Otthonról már itt várt utánam a szekér, még az nap Kassáig akartunk haladni. Délután a vizsga kezdete sokáig késett. Türelmetlenül az ajtó elé mentem, osztálytanáromat, a boldogult Krajzell András derék tanárt, kérni, bocsásson vizsga nélkül haza. — Kimenet a coll. garádiesain mozgást láttam. Tanárom erősen tuszkolt befelé s a mint úgyahogy betolt, mély bókkal fogadott egy kis luther-rokkos táblácskás (Mózes tábla) papot. Annyit vettem észre, hogy az figyelmessé lett reám. Belépett s én csodálkozva láttam, mily őszinte mély tisztelettel hajolt meg mindenki ezen kis emberke előtt, a kinek, midőn leült, a székről lelógtak lábai. A mint leült, rögtön megkezdte ima után a vizsgát s elsőül engem szólított. A latinon kezdte s én pathosszal kezdtem fújni: „Quousque abutere Catilina patientia nostra stb.“ majd azt kérdezte, hol történt az? mikor, hogy néz ki azon ország? hogy kell azt magyarra fordítani? melyik magyar író használ ehhez hasonló képeket? hasonlatokat, melyik szabálya a magyar ékes-szólásnak tiltja ezt? kívánja amazt? és úgy tovább, szóval megforgatott a latin mellett minden tárgyból. — Én csak csudálkoztam, milyen okos ember ez. Így még okos tanárom sem forgatott meg. Végül megszólalt: — Jól van fiam! Most már hazamehetsz. Mindenből feleltél. Úgy is azt mondta a tanár úr, hogy haza kéredzkedtél. Már most mehetsz!

— Ejnye mondtam, de jó egy úr az. Ki az? Máday.

Es én nem feledtem őt azóta.

1867. szept. 12-én a collegium alapításának 200 éves emlékünnepeét ülte. Az ünnepi program egyik pontja az átépítendő collegiumi épület alapkövének letételét kívánta, a mi meg is történt. Az egyes képviselők az éjszaki bejárat előtt állított állványról mondták el — hosszabb-rövidebb beszéddel kísért jeligéiket s tették meg a szokásos 3 kalapács ütést. Sok lévén a testület, a mely magát képviseltette, sok volt a képviselő is — s így az egész dolog igen elhúzódott. Szegény Máday, a ki első szólott, úgy kívánván ezt a megállapított rend, folyton fent állott az emelvénnyel egyházi kíséretével s a coll. előljáróság képviselőivel.

Már úgy félegyen túl járt az idő, mikor a sor reánk az ifjuság képviselőire, került. Az én P. B. barátom, mint a jogászok képviselője, igérte,

hogy röviden fog szólni, de bizony hosszasan szólott. Szegény Máday már fáradt volt s kezdett türelmetlen lenni. Egyszer csak odajön hozzám s megszólít: Őcsém, hosszú a maga dictiója: — Kurta biz az — kérem alássan — főtisztelendő úr! — felelém. Helyes! Ilyenkor egy óra felé már a hosszú beszéd csak *éhesebbé teszi* az embereket! Megértettem s midőn reám került a sor, egy rövidke bevezetés után azt mondtam: hogy mint a coll. theologiai ifjúság képviselője azt kívánom, legyen a collegium jelszava: „a betű öl, a szellem elevenít!“ (2. Kor. 3. v. 6.) Odajött hozzám, megveregette vállamat s elégtlenül azt mondá: „theologus nem is tehet mást, mint hogy a szent írásból beszél.“

Én pedig megemlékezvén ezen beszélgetésről, mindig dicsértem benne az *őszinteséget*.

Hogy mily *kedélyes* volt Máday, mutatja a következő eset.

Befejeztem pályámat. A papjelölti vizsgát tettem. Iglón történt 1868. július 25-én. Midőn leültem a zöld posztóval betertett asztalhoz, mely meghajlásom közben reátekintvén fő-fővizsgálóm jóságos arcára, sejtettem, hogy: kemény tűz lesz. Azt mondták róla, a kit szeret, megforgatja. Délután 3 órától 6-ig ültem egyedül a bizottság előtt s mondanom sem kell, hogy bizony nekem láttak. Legelől Máday. — Egyszer csak reá következik a zsidó nyelvre s ő-testamentomi bevezetésre és írás magyarázásra a sor. Nyissa ki, Dániel könyvének 12 feje. 1-ső versét olvassa, mond Máday, a héber bibliára mutatva. Keresem Dániel könyvét. Nem találok. Keresem újra. Nem találok. Keresem harmad izben; nem találok. Ekkor megállok és neki pirulva reá nézek. Ő satyrice jegyzi meg: Furesa candidatus, a ki Dániel könyvét nem tudja megtalálni a bibliában! Adja ide, majd felkeresem én. Keresi. Nem leli. Keresi újra. Hasztalan. Keresi harmadizben. Nincs. Most ő pirul el, látja az elégtült mosolyt az arezomon s úgy mond: No őcsém, most már ön mondhatja, hogy furesa püspök, a ki Dániel könyvét nem tudja megtalálni. — Én csak mosolyogtam. De már most mondja meg, hogy kereste és miért nem találta? A próféták közt 4-iknek keresém; nem találtam. Utolsónak kerestem a próféták közt; nem találtam. Apokryphnek kerestem nem találtam. Azért nem találtam, mert ezen héber biblia azon kiadások egyikéből való, melyben mint apokryph egyszerűen kihagyatott stb. stb. — Jól van, jól van! Vizsga után azt mondja: No ez igazán sikerült! Őcsém jelentkezék holnap nálam, gondoskodni fogok önről.

Másnap elmentem hozzá. Hány éves ön? — 20. — Akkor menjen nevelőnek, *őregedni*. Igaza volt.

21. Czékus István. Superintendens.

Püspök: 1871-től.

Protestáns anyaszentegyházunk — mondja U. K. Czékus István egyik életirója, kinek elbeszélését ez életrajz előadásában követjük, — mely mindig önmagára volt utalva és magát mindeddig önkormányzata által tartotta fenn, minden időben tudott kitűnő férfiakat felmutatni, férfiakat, kiket az egyházat szerető népnek közbizalma a fővezérletre hívott meg és szemelt ki, s a kik állásukat férfiasan töltötték be és vitézül küzdöttek az egyházi közjogért: férfiakat, kiknek élete és emléke áldott marad örökké, üdvöt és áldást árasztó dicső tetteikért.

Egy ily kitűnő férfiúról és vezérről emlékezünk meg most is, a ki hivatását fáradhatlan szorgalommal és csudálatra méltó kitartással töltötte be, egyházi életünk szellemi kincstárába hatolván hitének világával és igazság-szeretettel, gyöngédséggel különböztetvén meg a jót, a nemest attól a mi rossz és káros. Ez a legkisebb, de bölcs vezetése mellett legmagasbra emelkedett kerületnek főpásztora. Ezen kitűnő, hirneves, egyházas szellemű fia protestáns egyházunknak Czékus István, rozsnói lelkész és a tiszai kerület püspöke, született Gömör-Panyiton 1818. december 22-én. Atyja Czékus Márton, anyja Baesó Erzsébet. Atyja az egész Graduált könyv nélkül tudta és öreg napjaiban, (80 éves korában halt meg) ha éjjel aludni nem tudott, az udvarra ment és szent énekek éneklésével foglalatoskodott. Főhaja volt, hogy fiát a földmives munkától visszatartva, tudományos, vagy más könnyebb pályára nevelhesse. Anyja szinte igen vallásos nő volt, ki az istenfélelmet gyermekei szívébe oltani buzgón törekedett.

Mint nemes, de szegény családnak sarjadéka, tudományos pályáját az ottani elemi iskolában kezdte meg. Szüleinek nagy örömére már itt is világos jeleit adta tehetsége, tudványa és szorgalmának, mire a rozsnói nemzeti főgymnasium növendéke lett. Szülei szegénységgel, nyomasztó anyagi gondokkal küzdve, szegényes ruházaton és gazdag áldáson kívül semmit sem adhattak a már szellemileg és testileg erős fiúnak az életbe, a mi nemes szíveiknek felette rosszul esett. Azért Lutherhez hasonlóan karénekes lett a rozsnói ev. egyházban. Itt kitűnő egyházi énekessé képezte ki magát s egyuttal magánoktatással megszerezte a legnélkülözhetlenebbet. Komoly munkásság, tudvágygyal és szorgalommal párosulva, a kitűnőek közé emelte és tanárainak kegyenczévé tette. Mindenben önmagára utalva, korán elért önállóság és gazdag ismeretek birtokában, istenbeni bizalommal ment Lőcsére a philosophiai és onnan Pozsonyba a theologiai tanfolyamra, a hol a seniori állással ruháztatott fel, stipendiumokat élvezett és a magyar önképző-körnek munkás tagja és titkára volt. A candidaticumot (papi vizsgát) 1843-ban tette le kitűnő eredménynyel. Két évet Pesten töltött nevelősködéssel s itt nagy fáradsággal összegyűjtött keresményével a tübingai egyetemre ment és egy évig volt az ottani „alma mater“ polgára. Az 1847-ik évben sekédlelkészszé lett Czékus

Budapesten, az akkor már országhirű Dr. Székács József oldala mellett, a honnan, gazdag lelkipásztori bölcsességgel felruházva, az épen akkor anyagyházzá lett vácsi egyházgyülekezetnek első lelkészeül hivatott meg 1847. október 1-én. 2½ évi működés után elhagyta hiveit és áldáskiváratok mellett Kecskemétre távozott 1850. márczius 10-én. — Ezen kicsiny, 500 lélekből álló gyülekezetben fejté ki Czékus ifju erőit, érvényesíté ismereteit és tapasztalatait, midőn hivatásának tiszta tudatától lelkesítve, ezen gyülekezet jóléte érdekében küzdött és fáradozott.

S a jó eredmény nem maradt el, a közadakozás útján létesítendő s általa indítványozott templomtőke 5 év lefolyása alatt 3000 frtra növekedett s később a 70-es években a templom 28 ezer forinton tetteg felépítettett. Gyülekezte tagjai között bátorítólag és lelkesítőleg működött, mindenkit mindenkor a jóra serkentve. A népiskolában a gyermekeket a vallásra oktatta és a református gymnasiumban a német nyelvet adta elő.

Jó hire elhatott az alföld rónáiról szülőföldének hegyes vidékére s azon völgybe, hol bölcsőjét ringatták. A sajó-gömöri (1855.), a dobsinai (1858.) és a rozsnói (1859.) egyházak lelkipásztorukká nyerték meg őt. Szülőföldének virágzó egyházai vetekedtek érette, mert működése és szóuoki tehetsége, szeretete és buzgalma minden hívő szívében új életet ébresztett s szellemének működésén s keze munkáján isten áldása nyugodott. Így alapított Sajó-Gömörön a templom és iskola felépítésére egy magtárt és létesített egy templomtőkét (800 frt), mely évről-évre növekedvén, ebből emeltetett fel és javíttatott ki előbb a torony, azután ebből építettett az elemi iskola, végre ebből épült fel, a hivek kézi-munkáját nem számítva, 16 ezer forinton a góth stylű szép templom, melyet az 1883-ik évi november havának 11-én, mint püspök, ő maga szent fel.

Lőkősháza filiában most már jótékonytságot árasztó magtárt alapított, biztos forrását az anyagi jólétnek s ez által teremtett a gyülekezetnek biztos jövedelmet és nyújtott a szűkölködőknek a nélkülözés nehéz napjaiban igazi szeretetadományt. Mint Sajó-Gömörön, úgy Dobsinán is önként átvette az ifjuság oktatását. A Dobsinán általa létesített esperességi papi özvegy-árva magtár most már (tisztán pénzre fordítván) 5000 frtnyi tőkéből áll, melyből az özvegyek évi 30 frt segélyt húznak.

Rozsnýon — lelkipásztori működésének tulajdonképeni terén, — számos nyomait találjuk teremő erejének. Az egyház iránti szeretetből eredő áldozatkész buzgalmat aképen tudta emelni, hogy annak eredményeként többek között felemlíthetjük: a több mint 300 köből gabonával megtöltött magtárt, az 1860. évben alapított egyházi és női gyámintézeti egyleteket, melyek a legelsők közül valók magyar hazánkban; a rozsnói templomnak belső javítását és diszítését, melynek költsége az 1861-ik évben gyűjtött adományokból fedeztetett; a nagy gymnasiumi épületnek végleges kiépítését, a mi az ő búzditása és fáradozásai által összehozott 8000 frtnyi szeretetadományok következtében lett lehetségessé s az 1863-ik évben történt meg; két temetkező intézetnek, (1866.) és a városi kisdédóvónak (1868.) alapítását, a mely utóbbinak érdekében házról házra járt, kopogtatott, buzdított és a legbuzgóbb-

ban fáradozott; a fillér-egyletnek 1881-ben való létesítését, melynek érdekében szintén (az anya- és leányegyházakban) házról házra járván, személyesen kérte fel támogatásra a hiveket s melyet oly czélból alapított, hogy egy alapítóként teremtsen az egyházi adó végleges megszüntetésére s melynek alapítókéja már az 1884-ik végéig 3332 frt 95 kr-ra növekedett; a száz éves egyházi-jubileum alkalmával egy torony építésére vonatkozó indítványát a jóléti és rudnai leányegyházban egy-egy diszes iskola építését és a tanító fentartására $\frac{1}{4}$ telek földbirtok szerzését; a nadabulai leányegyházban egy új tanterem létesítését és az ennek érdekében eszközölt gyűjtések és adományok és buzgó lelkipásztorkodásának még sok megszámlálhatlan tetteit, a melyek úgy most, mint a messze jövőben bizonyosságot teendének eredmény és áldásdús működéséről.

A hol ily élő tettek, példák beszélnek, ott az emberi nyelv dicséretére nincs szükség.

Istenben vetett bizalom, kitartó törekvés és munkásság, hivatásszeretet és hűség — ezek az isten által csak igen kevés halandónak juttatott tulajdonságai — jellemző vonásai Czékusnak, a ki ezek segédelmével egyházának szükségét enyhítette, ügyeit rendezte és célját elérni kitartóan segítette. Ő azonban nem elégedett meg a szűkebb körű lelkipásztori teendők teljesítésével: a szószéken, a keresztelestél, betegágyaknál vagy temetkezéseknél; hanem meglátogatta egyháza tagjait otthonukban is, őket majd intve, majd buzdítva, itt kérve, ott a szíveket megnyerve, teljesítő részint az építő Nehémiásnak, részint az apostolkodó Pálnak, részint ismét Jánosnak Jézus szeretett tanítványának tisztét! Egyházunknak, mint az ő gyülekezetének is, mindig elegendő oka lesz hálát mondani a minden lelkipásztorok mennyei atyjának, hogy neki olyan embert küldött, mint Czékus és azt megtartotta.

A testületek, melyek hivatta voltak szűkebb vagy tágabb körben, kisebb vagy nagyobb mértékben képviselni és vezérelni az egyházat, csak hamar felismerték benne emberöket és nem is késtek őt bizalmukkal megtisztelni, őt hivatalokkal és méltóságokkal felruházni.

A pesti esperességben kezdé meg hivatalos működését, mint esperességi aljegyző, a gömöri esperességben dékán, majd alesperes és később a legválságosabb időkben mint főesperes az 1860-ik évtől (lásd az 1860. aug. 1. 2. 3-iki miskolci ker. gyűlés jegyzőkönyvének 9-ik pontját) az 1869-ik évig (lásd az 1869. szept. 14. 15-iki rozsnyói ker. gyűlés jkvét), mint kerületi főjegyző és mint az ev. országos gyámintézetnek egyik alapítója és szellemileg s később valósággal kerületi elnöke, milyenné 1863-ban választatott és mely tisztelet 1874-ig viselte, midőn egyetemes gyámintézeti elnökké lett, a leghívebben és legpontosabban töltötte be hivatalait. Az 1863-ik évben a tiszai kerület özvegy-árva nyugdíjintézet létesítését indítványozá s miután 1866-ik év elsejével működését megkezdé, 1871-ig (l. 1871. jun. 1—2. rozsnyói ker. gyűlés jkvét), mint pénztárnok szolgálta azt, bár már az 1867. szept. 11—12-én Eperjesen tartott ker. gyűlésen lemondott a gyámintézeti pénztárnokságról és utódjának 60.000 frtnyi tőkét adott át; 1871. óta, mint az ezt kezelő bizottság elnöke, a legnagyobb odaadással szolgálta ezen szent ügyet

és oly virágzásra emelte az intézetet, hogy az 1884. decz. 31-kével 19. év lefolyása alatt 148.373 frt és 2 krra emelkedett a nyugdíjintézeti tőke és a lelkészek és tanítók özvegyeinek és árváinak 20, 50, 100 és 200 frt évi nyugdíjat oszthat ki, évi jövedelme megközelítvén a 13.000 forintot.

Mint gömöri főesperes, milyenné 1860-ik évi május 15-én választott és mely tisztelet a 40 egyházból álló nagy esperességben 8 frt 40 kr. évi díj mellett a lehető leghivebben vitte, míg 1871. ápril 1-jén — mint megválasztott püspök — le nem mondott, gyarapítá az esperességi özvegy- és árvanyugdíjintézet alapját; 300 köből gabonát és 1000 frt készpénzt hagyott és az átvett 3000 forint nyugdíjintézeti pénz helyett 10.000 frtot adhatott át utódjának a főesperesi hivatalban. — Esperességének gyűlekezeteit jó érzelmű lelkészekkel látta el és dicsőségesen küzdött a pátens miatti surlódások és a nemzetiségi küzdelmek által előidézett krízis idejében. Biztos kézzel vezette a kormányrudat és az egyháznak hajóját a jólétnek és békének kikötőjébe vezette. A gömöri esperesség is örömmel és áldólag emlékezhetik meg róla. E közben kerülete is többször kitüntette. 1867-ben (lásd 1867. szept. 11—12. Eperjes, ker. gyűl. jkv.) ő járt Máday K. superintendenssel Ő felségénél mint a kerület megbízottja megköszönni Ő felsége 2000 frtnyi adományát a nyugdíjintézetre s ugyancsak ez évben a renitens kishonthei esperességbe ő küldetett ker. biztosul a 2000 forintnyi hátralék beszédére. S ő e megbízásnak elegett tett.

Életének derekán, férfikorának legszebb éveiben és erejének teljében hívta meg őt a tiszai kerület gyűlekezeteinek általános bizalma a legszebb helyre, a szentegyház legfőbb méltóságára. — 1871. márczius 26-án 143 szavazat közül 92-vel, Miskolczon Czékus, — a ki Máday K. halálától addig helyettes püspök volt, — a tiszai kerület superintendensévé választatott és ugyanazon év június 1-én Rozsnyón egy rendkívüli kerületi gyűlés alkalmával a dunántúli superintendens Karsay Sándor által br. Prónay Gábor magyarországi ev. egyetemes egyház- és iskolafelügyelő és fia, s jelenleg utódja b. P. Dezső jelenléteben, ezen hivatalába ünnepélyesen be is iktattatott. Az 1871. június 1—2. Rozsnyón megtartott ker. gyűlés jegyzőkönyvének IV. p. szerint Czékus István helyettes püspök 1870. okt. 8. írta ki a püspökjelölő szavazást s ezen szavazásnál Czékus István 120, Bartholomaeidesz János hegyaljai főesperes 87, Sztéhlo János VI sz. kir. városi főesperes 68 szóval jelöltetett. Az 1871. márczius 26-án a választó szavazatok felbontására tartott rendkívüli ker. (kis) gyűlésen a választás eredménye kihirdettetvén: Czékus István 92, Bartholomaeidesz J. 41, Sztéhlo J.-ra 10 szavazat esett. — Az V-ik p. szerint Czékus István Szalagyi Mihály tátraalji főesperes kezéből az úrvacsoráját felvevén, Karsay Sándor püspök által, — a kinek oldalánál az oltárnál, Bartholomaeidesz J. és Sztéhlo J. főesperesek állottak, Karsay S. imája és beszédje után, a bibliára tett kézzel esküt mondván, a felszentelők és az esperesek kara a szent lelket segítségül híván, a gyűlés áldásfóhászai között, — kézfeltétel által apostoli módon hivatalába ünnepélyesen beiktattatott. Mire Czékus István imádkozott s áldást osztott.

A gyűlésen azután a ker. felügyelő Zsedényi Ede üdvözölte az új

püspököt, Czékus István pedig megtartotta székfoglaló beszédjét. — 1874-ben Karsay Sándor superintendens önkéntes visszalépése után egyhangulag megválasztatott az ev. egyetemes gyámintézetnek egyházi elnökévé.

Ezen hivatalába Temesváron iktattatott be. Mindkét méltóságteljes hivatalában a közbizalomnak és várakozásnak teljesen megfelelőleg hiven s áldásosan működék. 1885. okt. 6-án a Békés-Csabán tartott e. e. e. gyámintézeti közgyűlés és jubileum alkalmával a gyámintézeti egyházi elnökségről közsajnálatra lemondott. Bokros érdemei jegyzőkönyvileg méltányoltattak.

Mint püspöknek működéséből különösen kiemelendő, hogy 1. a Nyiregyházán sinlődő *tanítóképző* intézetet 1873-ban Eperjesre téven át a kerület, annak tőkéjét, mely csak 12 ezerre rugott, (lásd az 1887. aug. 10—11-én Miskolczon megtartott ker. gyűl. jkvét) az 1886-ik év végéig az áldozatkészség az ő közreműködésével emelte 107.125 frt 76 kr-ra s biztosította így ez intézetnek fenállását;

2. hogy az Eperjesen tengődő *hittanintézet* fenállását közreműködésével biztos alapra fektette, mennyiben a csekély fizetésű 2 tanár helyett az intézet 3, 1200 frt fizetéssel ellátott rendes tanárt nyert, majd négy éves theologiai intézetté változtatván, egy negyedik tanárral is ellátatott, miután az intézet anyagi biztosítására, mely addig egy fillér allappal sem birt, az 1886. év végéig 30.494 frt 30 kr. alaptőkét hozott össze;

3. hogy az 1880-iki dobsinai ker. gyűlésen 100 árva részére egy ker. *árvaház* tétesítését indítványozta és azt 12 ezer frt alaptőke összegyűjtése után Rozsnyón 1883. nov. 10-én Luther születésének 400-dik évfordulója ünnepén 10 árvával meg is nyitotta, 1885-ben pedig a tőke időközben már 15 ezer frtra gyarapodván s a közrészvét szépen nyilatkozván, az árvák számát újabb 5 felvételével szaporította. (Ez intézet tőkéje az 1886-ik év végéig 19.076 frt 37 kr-ra emelkedett);

4. hogy majd egy ker. felsőbb *leánynevelő* intézet elő- és felállításán buzgólkodék s hogy az ő ügyességének, buzgalmának sikerült ezt is megteremteni.

Végül hogy 5. nagy érdemeket szerzett magának Czékus István a *rőczei pánszláv gymnasium* és tanítóképző intézet eltörlése körüli buzgólkodásával, mely az ő elnöklete alatt működött bizottság határozati javaslatának szóról-szóra való elfogadásával a „*miskolczy 1874. jul. 30—31-iki* kerületi gyűlésen lőn kimondva. Az ez ügyre vonatkozó jkvnek V-ik pontját, rövid kivonatban, — a kifogástalan pontossággal és hiánytalan alaposággal s a tárgyhoz hiven eszközölt megokolás elhagyásával, a ker. gyűlésnek a határozati javaslatot szóról-szóra elfogadó határozatával idemellékelve közöljük: (megjegyezvén, miszerint ezen intézet 1875. aug. 17-én kir. rendelettel azután csak ugyan feloszlattatott.)

V. p. (Kramaresik Károly jegyzé.) Olvastatott a. n. m. vallás és közoktatási miniszter Trefort Ágoston úrnak folyó év ápril 24-én 547. elnöki szám alatt kelt intézvénye, melyben superintendens urat felhívja: hogy a pánszláv és hazaellenes irányu szellem és működéssel vádolt nagy-rőczei főtanoda összes

beléjét, működését, irányát, szellemét minden halasztás nélkül személyesen a legbelebátrabb vizsgálat alá vegye.

Olvastatott továbbá nm. bíró Prónay Gábor egyetemes felügyelő úr folyó év május 7-én 87. sz. a. kelt levele, melyben superintendus urat, a miniszteri intézvényben kívánt vizsgálat szigorú és erélyes végrehajtására hivatalosan felkéri.

Erre olvastatott főtisztelendő superintendus és Szentiványi Miklós urak elnökle mellett Nagy-Rőczén május hó 18. 19. és 20-dik napjain megejtett vizsgálatról felvett. Sajó-Gömörön máj. 29-én bezárt s az esperességekkel előleges tájékoztatás végett közlött jegyzőkönyv, mely szerint a bizottság tüzetes és komoly tanácskozás és a fontos ügynek beható s higgadt tárgyalása után az 58 darabra felszaporodott vizsgálati iratok nyomán az egyházkerület elé terjesztendő következő javaslatban egyhangulag állapodott meg: (következik azon határozati javaslat, melyet szóról-szóra így fogadott el a ker. gyűlés egy szavazat híján egyhangulag)

Az egyházkerületi gyűlés meggyőződén arról, hogy azon szellem, melyben a nagy-rőczei gymnasium működését ismételt intések és figyelmeztetések ellenében is állandó következetességgel folytatja, mind egyházunk, mind hazánk érdekeivel ellenkezik, a nagy-rőczei főgymnasiumot egyházkerületünk főtanodájának továbbá el nem ösmeri, tőle a létezési engedélyt és jogot, melylyel felruházta, ezennel elvonja s a tanodát egyházunk minden javadalmainak élvezetéből kizárja. A mennyiben pedig a gymnásiumhoz kapcsolt tanítóképezde, — mely különben is állását biztosító semminemű alappal nem bír, — egyházkerületi határozat által előismerve vagy megerősítve nem volt, ennek eddig is kiadott bizonyítványait érvényteleneknek nyilatkoztatja.

A hozott határozatról a magas kormány azonnal értesítendő, hogy a tanodára vonatkozó további intézkedéseit megtehesse.

VI. (Kr.) A fenttebbi ponttal kapcsolatban tett további indítványok folytán még határozatatott:

1. Hogy a gyűlésnek a nagy-rőczei tanodára vonatkozó határozata, mind az ágost. mind a helvét hitvallásu egyházkerületekkel, hatóságuk területén eszközözendő közhirrétél végett közöltessek.

2. Miután a nagy-rőczei tanoda pártfogósága részéről betérjesztett védírat, nemcsak kerületünk egyházi elnöke ellen irányzott alaptalan ráfogásokkal, de a superintendensi méltóság világos megsértésére czélzott és kiszámított kifejezések sokaságával is jellemzi annak szerzőit: a gyűlés nagy megbotránkozással, sem tiszteletet, sem illedelmet nem ösmerő, ily indulatos méltatlankodás felett, határozott rosszalását jegyzőkönyvileg is kifejezi stb. (Hurban lapja is élesen meg-

támadta Czékust, kinek ezért kerülete bizalmi szavazatot adott jutalmúl. VII p.)

Mély vallásosság, tudomány és erkölcsösség, igazságosság és szeretet, szigorúság és atyai kegy, jellemeszilárdság és szívjóság, hivatásbeli hűség és háziasság, hazafiasság és emberbaráti szeretet: azon jellemvonások, melyek életének minden egyes pillanatában, minden alkotásánál, tetténél és szavánál észlelhetők.

Ezek teszik érthetővé, hogy őt kerülete annyiszor kitüntette, hozzávaló ragaszkodásának fényes jelét annyiszor adta, s hogy az 1886. aug. 18—19. napján Késmárkon megtartott gyűlésen püspöki tiszteletdíját *egyhangulag* ezer forinttal (1000 frt) emelte meg (l. e gyűlés jkv. 27. pontját).

A kedves családi körben, finom műveltségű kedves nejének oldala mellett, ki a magyar nők és a jó anyák valódi mintaképe, s kivel több mint 38 esztendeje a legboldogabb házaseletet éli, 9 élő gyermekének körében, a családfőnek és atyának nemes tulajdonaival felruházva, egy valódi keresztyén család képét mutatja fel úgy gyűlekezetének, mint az egész társadalomnak. Házasságra Bauhofer Vilmával, Bauhofer György budai volt ev. lelkész leányával az 1850. év május 1-én lépett. 38 éve él már véle boldogító szeretetben s egyetértésben.

Czékust sokan „vasembernek“ nevezik. — És joggal! mert vasszorgalmat, vasakaratot tanusít hivatása teljesítésében, munkatársainak buzditásában és megítélésében; de az ő tudománya, hite, Istenben vetett bizodalma, egyháza és embertársai iránti szeretete, szóval egész jelleme az aranyból is drágábbá, drága kincsévé teszi őt a hazának és egyháznak, az egyeseknek és a családoknak, — áldásává az egész társadalomnak. — Ő valódi hű lelkipásztor, igazi főpásztor, példás család atya, kitűnő hazafi. Sok oldalulag képzett, nyílt-szívű és emberismerő. Ember, a kinek elvei vannak, a ki helyes meggyőződését emberi tekintetből soha fel nem adta és fel nem adja, a ki a kitüntetést soha sem kereste, hanem teljesítette kötelességét s eszközölte a közjót kizárólag a lelkével összeforrt tiszta egyházszeretetből és buzgalomból, a minek következménye lőn, hogy nem ő kereste a hivatalt, hanem a hivatal őt s legtöbbször tudta nélkül választott meg, mint ez a kerületi főjegyzőséggel és a főesperesi hivatallal volt az eset.

Hitrokonainak, egyházának és hazájának, öröme és diszére éltesse őt Isten soká!

Canonica visitatiót tartott:

Szepességen 1872. 4. 9. 1885. 6.

Gömörben 1873. 5. 6. 1881. 2.

Hegyalján 1877. 8.

VI sz. kir. v. 1883. 4. 5. 7.

Kishonth 1881. 2.

Sáros-Zemplénben 1883. 4.

1888. a Tisza ker.-hez ujon. csatlakozott brassói magyar esprességben.

Czékus István irodalmi munkásságával is nagy szolgálatot tett a protestantizmusnak, mert hiszen az 1858-ik évtől számos cikket írt a „Protestans Egyházi és Iskolai Lap”-ba, különösen a patentalis időben a felügyelők szükségessége mellett harezolván. Azonkívül nyomtatásban megjelent több alkalmi, jeles beszéde s a konfirmációi oktatáshoz írott vezérfonala magyar és német nyelven már 3 kiadást ért s azonkívül újabban tót nyelvre is lefordítottatott s a három nyelvű ev. egyházakban elterjedett.

Művei czime: Confirmatiói tanítás ág. ev. gyermekek számára. Rozsnyó, 2 k. 1870. 8-ad rét 36 l.

A benareszi árvaház. Rozsnyó, 1866. 8-ad rét 16 l.

Életrajza megjelent a Prot. Naptár 1872. U. M. Athénás 94. l. stb.

	Oldal.
Előszó	3
Források	5
A mű tartalma:	7

I. SZAKASZ.

Szepes- és Sárosmegye superintendense:

1. M. Stephanus Xylander-Holtzmann	11

II. SZAKASZ.

VI sz. k. városi superintendensek, egyuttal Sáros-Zemplénnek is superintendensei:

2. Petrus Zabelerus	16
3. Martinus Wagner	20
4. Michael Liefmann	21
5. Philippus Heutschius	22
6. Jacobus Zabelerus	24

III. SZAKASZ.

A) Megyei superintendensek:

7. Bodó András	28
8. M. Johannaes Sárossy	30
9. Antoni Sámuel	33

B) VI sz. k. városi superintendensek:

10. Johannes Schwarzin	36
11. Christianus Pfannschmidt	40

IV. SZAKASZ.

Ev. Tisza-kerületi superintendensek a dobsinai coalitio előtt:

12. Georgius Ambrosius	43

V. SZAKASZ.

Ev. Tisza-kerületi superintendensek a dobsinai coalitio után:

13. Fischer Illés	52
14. Fábry Gergely	55
15. Ruffinyi János	59

16. Nicolay Sámuel	61
17. Sontagh Sámuel	64
18. Jozeffy Pál	68
19. Pákh Mihály	79

VI. SZAKASZ.

A) Az administratorok:

α) Reusz Sámuel	90
β) Spissák György	91
γ) Topertzer János Lajos	92
δ) Loysch Jónás	93

B) Alkotmányos uton választott superintendensek :

20. Máday Károly	95
21. Czékus István	119

